

การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรใน
เขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

REINFORCING FARMING GROUP'S COMMUNITY STRENGTH BASED ON
PRINCIPLES OF BUDDHISM'S ECONOMY IN YANG SISURAT
DISTRICT OF MAHA SARAKHAM PROVINCE

พระครูประทีปวิรธรรม (ปัญญา ปณฺญาปทีโป)

ดุขฎฐิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรใน
เขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

พระครูประทีปวีรธรรม (ปัญญา ปญญาปทีโป)

คุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Reinforcing Farming Group's Community Strength Based on
Principles of Buddhism's Economy in Yang Sisurat District
of Maha Sarakham Province

Phrakhu Phateepweeradham (Panya Paññāpadīpo)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับคุณูปการเรื่อง
“การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช
จังหวัดมหาสารคาม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณูปการ

(ศ. ดร. ประยงค์ แสนบุราณ)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. ชีระพงษ์ มีโฮง)

กรรมการ

(พระมหาดนัยพัชร คมกัปปัญญา, ดร.)

กรรมการ

(พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.)

กรรมการ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมคุณูปการ

พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูประทีปวิธธรรม)

- ชื่อคุณนิพนธ์** : การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
- ผู้วิจัย** : พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญา ปญญาปทีโป)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์**
- : พระครูสุธีศัมภีรญาณ, ผศ. ดร., ป.ธ. ๖, พธ.บ. (ภาษาไทย), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
 - : พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ. ดร., พธ.บ. (ศาสนา), ศษ.บ. (ประถมศึกษา), ศศ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Buddhist Studies)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาวัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการประมวลผลการศึกษาแล้วนำเสนอข้อมูลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ พบว่า

หลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในงานวิจัยมีอยู่ ๓ ประการ คือ การผลิต การจำหน่ายและการบริโภค ที่เน้นการมีสัมมาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีเหตุ มีผล ในการผลิตมีการจำหน่ายและบริโภควัตถุเพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้คุ้มค่าด้วยปัญญา ไม่ส่งเสริมการผลิตแบบทุนนิยมและบริโภคด้วยตัณหา แต่เน้นให้ผลิตด้วยปัญญาค่อยเป็นค่อยไปตามเหตุปัจจัยและรู้จักประมาณในปัจจัย ๔ ที่สำคัญต้องตั้งอยู่บนประโยชน์ของตนเองและบุคคลอื่น อย่างถูกต้องและเป็นธรรม

สภาพทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ได้มีการแบ่งกลุ่มเกษตรกรออกเป็น ๕ กลุ่มคือ กลุ่มบ้านนาญขานา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มทำเครื่องจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทุกกลุ่มล้วนมีหลักการและวิธีการในการทำงาน กลุ่มบ้านนาญขานาเน้นเรื่อง ดิน นา ป่า น้ำ กลุ่มโรงปุ๋ยจะเน้นปุ๋ยที่เป็นชีวภาพ กลุ่มเครื่องจักสาน จะเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จะเน้นในเรื่องของการผลิตผ้าไหมส่งออก ทุกกลุ่มล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยปัญหาที่พบแต่ละกลุ่มนั้นส่วนมากจะเป็นในเรื่องของภัยธรรมชาติ แหล่งน้ำมีสารเคมีตกค้างจากการใช้สารกำจัดศัตรูพืช เรื่องของการขาดการประชาสัมพันธ์เพื่อเชื่อมโยงกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มเกษตรกรได้นำหลักสัมมาอาชีวะ หลักทิฐิธัมมิกัตถะ ๔, นาถกรณธรรม ๑๐, สังคหวัตถุ ๔, การละเว้นอกติ ๔, มัตตัญญูตา, โภควิภาค ๔ ซึ่งสิ่งสำคัญสุดของกลุ่มเกษตรกรคือการดำรงชีวิตตามหลักสันโดษและหลักมัตตัญญูตา ตรงกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธที่ไม่ได้

มุ่งเน้นเพียงแค่การผลิตและจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น แต่หมายเอาการได้พัฒนาองค์ประกอบทุกอย่างของชีวิต เช่น การรู้จักประมาณ การไม่เอาัดเอาเปรียบกันไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และไม่ใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยเกินฐานะของตน

Dissertation Title : Reinforcing Farming Group's Community Strength Based on Principles of Buddhism's Economy in Yang Sisurat District of Maha Sarakham Province

Researcher : Phrakhu Phateepweeradham (Panya Paññāpadīpo)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

- : Phrakhu Sudhikhambhirayan, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (Thai), M.A. (Linguistics), M.A. (Pali & Buddhist Studies), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- : Phra Soponphattanabundit, Assoc. Prof. Dr., B.A. (Religion), M.A. (Primary Education), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 10, 2019

Abstract

The aims of this research were: 1) to study the concepts and theories related to community strength creation and Buddhist economy; 2) to study for reinforcing the community strength by using the Buddhist economy of the farming group in Yang Sisurat district, Mahasarakham province. This study was carried out by means of documentary research and fieldwork study. The gathered data were interpreted by the descriptive analysis. The research results were as follows:

Economic principles in Theravada Buddhism There are 3 researches in production, distribution and consumption is production, distribution and consumption That emphasizes having a sense of gratitude Rightful, rational, rational opinions in production, there are sales and consumption of objects to create benefits for society. Use natural resources for the best value with wisdom Do not promote capitalist production and consume with passion. But focus on production with gradual intelligence according to the factors and know about in factor 4 Important must be based on the benefits of oneself and others. Correctly and fairly

Based on the study of the general conditions of agricultural groups in Yang Sisurat district, Mahasarakham province, there are 5 groups of farmers divided into groups of pensioner farmers, organic vegetable growing, bio-fertilizer production, basketry and mulberry growing and sericulture. All groups have the principles and methods of working. The pensioner farmer group will do in the matter involving soil, water and forest by improving the quality of soil, planting trees along the rice field ridge and digging water

wells, etc. The fertilizer plant group focuses on bio-fertilizers used to nourish the soil, rice plants, trees and vegetables. The basketry group focuses on the use of natural materials in production, such as bamboo, and the use of daily life materials in the production. The mulberry growing and sericulture group focuses on the production of exported silk. Every group has a relationship with one another. The problems encountered by each group are mostly natural disasters, water sources containing pesticide residues from the use of pesticides and the lack of public relations to connect with government and private agencies.

reinforcing the community's strength based on the Buddhist principles of the farmer group in Yang Sisurat district, Mahasarakham province by using Buddhist economy consists of the structures based on general economic principles, namely production, consumption and distribution (marketing). With the principles of Buddhism inserted in all three principles, the farmers apply the principles as follows: the production must be in a way that does not encroach on others and does not waste resources. The marketing must consider the needs and abilities of consumers including the quality of production. It must be generous to others, not seek for the profit only profit. Buddhist consumption must really focus on the quality of life. The consumption must consist of four requisites as needed and they do not consume because they want to satisfy their passion but based on virtues which make for protection (nāthakaraṇa-dhamma) or self-reliance.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขฎีนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยดี ด้วยการให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์จาก พระครูสุธีคัมภีรญาณ, ผศ.ดร. ประธานกรรมการที่ปรึกษา พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้เสียสละเวลาช่วยให้คำปรึกษาและแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ นับตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนแล้วเสร็จ และ ให้กำลังใจ ผลักดันให้ผู้วิจัยสามารถทำดุขฎีนิพนธ์จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ประยูร แสงใส ได้เมตตาช่วยให้คำปรึกษาตรวจทาน แนะนำให้งานสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี และกราบขอบพระคุณอาจารย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตลอดจนตรวจสอบรูปแบบงานวิจัย ซึ่งมีส่วนช่วยกำหนดรูปแบบในการดำเนินการวิจัยให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่เสียสละเวลาในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย และสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประกอบในการวิจัยจนสำเร็จลงด้วยดีในครั้งนี้

และท้ายที่สุดนี้ ขอขอบพระคุณบิดา มารดา และญาติมิตร ผู้สนับสนุนให้กำลังใจในการศึกษาเล่าเรียน และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ในบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยให้งานดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจจะศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ต่อไป

พระครูประทีปวิธธรรม

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็ง	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายของความเข้มแข็ง	๑๐
๒.๑.๒ ลักษณะของความเข้มแข็งของ	๑๒
๒.๑.๓ องค์ประกอบของความเข้มแข็งของ	๑๖
๒.๑.๔ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ	๑๘
๒.๑.๕ กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ	๒๑
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ	๒๓
๒.๒.๑ ความหมายของหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ	๒๓
๒.๒.๒ หลักการผลิตเชิงพุทธ	๒๕
๒.๒.๓ การตลาดเชิงพุทธ	๒๘
๒.๒.๔ การบริโภคเชิงพุทธ	๓๓
๒.๓ ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์	๔๐
๒.๓.๑ กรอบแนวคิดในพุทธเศรษฐศาสตร์	๔๒
๒.๓.๒ คุณลักษณะและองค์ประกอบของพุทธเศรษฐศาสตร์	๕๐
๒.๔ บริบทพื้นที่วิจัย	๕๕
๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๖
๒.๖ กรอบแนวคิด	๕๖

บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	๕๗
๓.๑	รูปแบบการวิจัย	๕๗
๓.๒	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๕๘
๓.๓	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	๖๐
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย	๖๑
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๑
๓.๖	การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๖๒
บทที่ ๔	วิเคราะห์ผลการวิจัย	๖๓
๔.๑	สภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม	๖๓
๔.๑.๑	กลุ่มบ้านนาญชานา (เกษตรกรบวจร)	๖๓
๔.๑.๒	กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ	๖๘
๔.๑.๓	กลุ่มโรงปุ๋ย	๗๑
๔.๑.๔	กลุ่มจักสาน	๗๔
๔.๑.๕	กลุ่มเลี้ยงหม่อน –ไหม	๗๙
๔.๒	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขต อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม	๘๒
๔.๒.๑	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มบ้านนาญชานา๗๙	
๔.๒.๒	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มปลูกผักปลอด สารพิษ	๘๒
๔.๒.๓	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มโรงปุ๋ย	๙๐
๔.๒.๔	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มจักสาน	๙๕
๔.๒.๕	การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มปลูกหม่อน เลี้ยงไหม	๙๙
๔.๓	สรุป	๑๐๐
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๐๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๒
๕.๒	อภิปรายผล	๑๐๔
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๐๗
บรรณานุกรม		๑๐๙
ภาคผนวก		๑๑๖
ภาคผนวก ก.	แบบสัมภาษณ์	๑๑๗
ภาคผนวก ข.	หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย	๑๒๑
ภาคผนวก ค.	ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย	๑๔๖
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อแทนชื่อคัมภีร์ตามที่ปรากฏในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

ก. รูปแบบการอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่างเช่น อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๓. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๔๐ หน้าที่ ๒๐๓ ดังนี้

		พระวินัยปิฎก		
เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์		ภาษา
๑-๒	วิ.มหา. (ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวีรังก	(ภาษาไทย)

		พระสุตตันตปิฎก		
เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์		ภาษา
๙	ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
	อง.ปญจก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุตก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต (ภาษาไทย)
	อง.อฎฐก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.อฎฐก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อฎฐกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)

		ปกรณวิเสส		
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
วิสุทธ. (ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ		(ภาษาไทย)

		อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก		
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปัญจสุทนี มุลปัณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	สัทธมมปปุชโชติกา มหานิเทศอฎฐกปาฐก	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสองได้มีการส่งเสริมและเร่งขยายผลแนวคิดการทำการเกษตรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการส่งเสริมในหลายๆด้าน เช่น การส่งเสริมให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการเกษตร มีส่วนร่วมคิดร่วมทำและเป็นเจ้าของในการพัฒนาการเกษตรของตนโดยภาครัฐสนับสนุนด้านปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นและเชื่อมโยงการดำเนินการกับศูนย์เรียนรู้ต่างๆ ในพื้นที่ ส่งเสริมขยายผลและพัฒนาการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ รวมถึงการทำเกษตรกรรมตามหลักการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี โดยสนับสนุนบทบาทเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการขับเคลื่อน และการปรับกลไกและโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตรที่จำเป็นในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ การพัฒนาระบบข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืน การสร้างองค์ความรู้การสนับสนุนเงินทุนในลักษณะสินเชื่อสีเขียวที่มุ่งเน้นการผลิตและการส่งเสริมการตลาด และ ควบคุมการใช้สารเคมีการเกษตรที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์ชีวภาพทดแทนสารเคมีการเกษตรให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งใช้สารเคมีการเกษตรอย่างเหมาะสมตามหลักวิชาการเพื่อลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนกำหนดมาตรการทางการเงินการคลังในการกำกับดูแลการผลิต การนำเข้าและการใช้สารเคมีการเกษตร^๑

ประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ จนลืมนึกถึงประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในภาคเกษตรกรรมที่เคยทำให้ประเทศอยู่เย็นเป็นสุข เพราะว่าเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมนั้น มุ่งระดมทุนจากต่างประเทศเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า “เศรษฐกิจกระแสหลัก” เนื่องจากการเน้นการเป็นสังคมภาคเกษตรกรรม และต่อมาก็พัฒนาภาคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าตามยุคสมัยพัฒนาภาคอุตสาหกรรมนั่นเอง จึงทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการดำเนินเศรษฐกิจกระแสหลักนี้ ทำให้คนส่วนน้อยที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมได้รับประโยชน์ ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับ คนในสังคมมุ่งแสวงหาวัตถุเงินทอง มาเพื่อตนและพวกพ้องมากกว่าจะเน้นเรื่องศีลธรรม วัฒนธรรม สังคม และจิตใจ ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ก็ถูกแย่งชิงกันมาก

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔), (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๘๙.

ยิ่งขึ้น^๒ ดังนั้นการพัฒนาประเทศไทยที่มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมจำนำไปสู่ปัญหาของการดำเนินเศรษฐกิจที่เน้นไปเฉพาะทางด้านของภาคอุตสาหกรรมโดยไม่คำนึงถึงว่าประเทศไทยของเราเองนั้นมีการทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงควรหันมาพัฒนาเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรมที่เป็นส่วนหลักของประเทศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณนานาชนิด ดังนั้น“หลักเศรษฐกิจของเกษตรกรรม” ถือได้ว่ามีส่วนช่วยให้ประเทศไทยอยู่มั่นคงถึงทุกวันนี้ เนื่องจากว่าในการพัฒนาประเทศด้านสาธารณูปโภคภายนอก เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า เชื้อเพลิง เป็นต้น ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงแง่ด้อยของการพัฒนา เช่น ด้านทรัพยากร วัฒนธรรม เงินออม รายได้ และผลกระทบด้านจิตใจต่อวัตถุ ที่สร้างขึ้นมานั้นในแง่กลับก็ตามมาเช่นเดียวกัน เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะเช่นนั้น ได้ต้องทำลายทั้งสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ระบบครอบครัว และโครงสร้างทางสังคมชนบท แต่มิได้ทำให้ชนบทเจริญขึ้น คนยากจน ก็ไม่ได้มีขึ้น แต่กลับยากจนลง ต้องสูญเสียที่ทำกิน แต่ในช่วงที่เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและการเงินล้มลง (วิกฤติเศรษฐกิจ) ภาคเกษตรกรรมกลับช่วยให้สถานการณ์ไม่เลวร้ายจนเกินแก้ไข เพราะภาคเกษตรกรรมได้กลายเป็นที่พึ่งของชาติและชนบทเป็นที่รองรับคนตกงานจากในเมือง ความเข้มแข็งทางการเกษตรที่ทำให้บ้านเมืองอยู่รอดไปได้ แนวคิดที่จะพัฒนาประเทศจากพื้นฐานของประเทศ ซึ่งเป็นเกษตรกรรมพัฒนาชุมชนและเป็นการพัฒนาโดยรวม^๓

ความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้นในทางกายภาพ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยกันและมีความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มีการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ในทางจิตวิญญาณสมาชิกจะมีความยึดเหนี่ยวร่วมกันและมีความผูกพันตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นชุมชนที่มีศักยภาพจะสามารถพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูงทั้งในด้านทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงจากภายนอกชุมชนก็ยังมีอำนาจในการจัดการ เลือกรับ ตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมสูงในด้านต่างๆ เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยความรู้และกลไกภายในชุมชน มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่อาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก และเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ บริหารจัดการ การปกครองวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีความรู้ ความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้^๔ การที่คนมีความสุข ครอบครัวอบอุ่น เศรษฐกิจมั่นคงสิ่งแวดล้อมยั่งยืน อันเป็นผลลัพธ์จากสภาวะพื้นฐานนับตั้งแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อการรวมพลังชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและวิถีทางการดำรงชีวิตของท้องถิ่นซึ่งครอบครัว

^๒ กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ, **ครูชบา ยอดแก้ว ครูภูมิปัญญาไทย: นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐ – ๓๒.

^๓ ไพฑูรย์ มีกุล, **ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๑ – ๓๓๔.

^๔ อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทย์พงศ์, **ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๔๐), หน้า ๙-๑๐.

และกลุ่มองค์กรของประชาชนในชุมชนสามารถร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนด้วยตนเองให้มากที่สุดและสามารถพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตนเองตามค่านิยม มีวิถีคิด เป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน^๕ โดยใช้ความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้โดยการอาศัยความร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาชุมชนเท่าที่จำเป็น^๖ ดังนั้นเกษตรกรอำเภออย่างสีสุราช ไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบของเศรษฐกิจโลกได้ เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี ก็ทำให้มีความเป็นอยู่ที่ลำบาก และเกิดความทุกข์ใจตามมา อย่างไรก็ตาม ได้มีการจัดกลุ่มเกษตรกร เช่น กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มเลี้ยงหม่อนไหม เป็นต้น ทำให้มีรากฐานเศรษฐกิจดีขึ้นในระดับหนึ่ง คืออย่างน้อยก็มีกำลังในการต่อรอง ไม่เสียเปรียบพ่อค้าคนกลาง รู้จักประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างมีระบบ ทำให้ได้ผลผลิตดีขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่าจะนำหลักใดมาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชาวเกษตรกรอำเภออย่างสีสุราชได้อย่างไร จึงได้ทำการศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เพื่อที่จะช่วยให้ประชากรชาวเกษตรกรได้นำหลักการทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการทำการเกษตรในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิตให้เบาบางลงหรือหมดไป โดยผู้วิจัยจะได้นำผลของการวิจัยนี้ไปปรับใช้ให้กับประชาชนต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ ชุมชนมีสภาพปัจจุบัน ปัญหา และมีความต้องการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคามเป็นอย่างไรบ้าง

๑.๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธคืออะไร มีรายละเอียดการดำเนินงานอย่างไรบ้าง

๑.๒.๓ การสร้างการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคามควรมีวิธีการสร้างอย่างไร และได้ผลเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

^๕ ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว และวิชุดา ปาณปัญญ์, “ชุมชนเข้มแข็งชุมชนแห่งการเรียนรู้ : ข้อคิดและความเคลื่อนไหวจากชุดโครงการวิจัยการศึกษาชุมชน” ใน วารสารประชาคมวิจัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๒.

^๖ ชาติยา ญ เชียงใหม่, “ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน” ในเอกสารประกอบการสัมมนา เล่ม ๒, องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๒), หน้า ๖๒-๖๓.

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาสภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร พร้อมทั้งศึกษากระบวนการหรือขั้นตอนการนำหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธมาใช้ และเพื่อศึกษาหาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม โดยกำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นเอกสารหลัก

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการเกี่ยวกับนี้ เอกสารเกี่ยวกับเศรษฐกิจเชิงพุทธ เอกสารเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งแนวคิดและการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๓. ข้อมูลการวิจัยภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีการศึกษาเนื้อหาตามกรอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ ศึกษาสภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม และศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านภาคสนาม (Field Research) มีขอบเขต ดังนี้

๑. ด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม สาเหตุที่เลือกพื้นที่วิจัย

เนื่องจากชาวเกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการเสริมสร้างเศรษฐกิจ และมีการรวมกลุ่มที่ดีและมีสมาชิกที่เพิ่มขึ้นทำให้กลุ่มเกษตรกรมีกิจกรรมที่หลากหลายในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง เช่น กิจกรรมการทำบ่านาญชาวนา นอกจากนี้ภายในกลุ่มก็มีการร่วมมือกันอย่างดี มีวิสัยทัศน์ เพราะฉะนั้นการเลือกพื้นที่วิจัยจึงมองเห็นว่ากลุ่มมีความเข้มแข็ง เพราะมีการนำหลักธรรมในข้อใดมาปฏิบัติ เพื่อที่จะสร้างรูปแบบทางด้านหลักธรรมให้ประชาชนในกลุ่มได้นำไปพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นต่อไป

๒. กลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม เป็น

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย (Target group) ได้มาด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ

๒.๑ กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑) ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช ๒) สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช ๓) สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช ๔) พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๒.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

ประกอบไปด้วย ๑) ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ๒) ผู้นำท้องที่ ได้แก่ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ๓) นักพัฒนาชุมชน

๒.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประกอบไปด้วย กลุ่มบ้านนาญชานา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

สรุปจำนวนกลุ่มเป้าหมายทั้ง ๓ กลุ่มในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย

๑. กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบไปด้วย

พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน	๒	รูป
ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
รวม	จำนวน	๕	รูป/คน

๒. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ประกอบไปด้วย

ผู้นำท้องถิ่น (นายกองค์การบริหารส่วนตำบล)	จำนวน	๕	คน
ผู้นำท้องที่ (นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน)	จำนวน	๕	คน
นักพัฒนาชุมชน	จำนวน	๕	คน
รวม	จำนวน	๑๕	คน

๓. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

กลุ่มบ้านนาญชานา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	จำนวน	๑๐	คน
รวม	จำนวน	๑๐	คน
รวมทั้งสิ้น		๓๐	คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การเสริมสร้างความเข้มแข็ง หมายถึง ความสามารถในการทำ กิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกในกลุ่มทั้ง ๕ กลุ่มโดยร่วมกันคิด ตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการ แก้ไขปัญหา ติดตามและ ประเมินผลได้ด้วยตนเอง อันส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งโดยมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้

๑.๕.๒ หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ หมายถึง การกระทำที่ก่อให้เกิดการผลิต บริโภค และ จำหน่ายตามแนวหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ หลักการ คือ สารสำคัญที่กำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ โดยมีหลักการดังนี้ คือ

หลักการผลิต หมายถึง การสร้างสินค้าขึ้นมาเพื่อแลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายแก่ผู้บริโภค ตามความต้องการของเขา หรือเพื่อให้เขาเกิดความต้องการในสิ่งที่ตนได้สร้างขึ้นมานั้น

หลักการบริโภค หมายถึง การสนองความต้องการเพื่อให้ได้ซึ่งสินค้าหรือสิ่งของที่ถูกร ผลิตขึ้นเพื่อการบริโภค

หลักการตลาด หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการนำสินค้าและบริการของผู้ผลิต ออกสู่ตลาดเพื่อเสนอต่อผู้บริโภค

๑.๕.๔ กลุ่มเกษตรกร หมายถึง ชาวบ้านในอำเภอยางสีสุราช ที่ทำการเพาะปลูกผลผลิต ทางการเกษตร ได้แก่ กลุ่มบ้านนาญขานา ซึ่งผู้ทำการเกษตรครบวงจร กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผัก ปลอดภัยปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) เพื่อให้งานวิจัยมีความรัดกุม ยิ่งขึ้นและไม่ให้ขาดมิติที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมได้สัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) จากประชากร ของตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย ๓ กลุ่ม เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาเสนอเป็นรูปแบบการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้เป็นฐานในการ ขยายผลระดับมหัพภาคที่มั่นคงต่อไป

๑.๖.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) เพื่อให้งานวิจัยมีความรัดกุม ยิ่งขึ้นและไม่ให้ขาดมิติที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๑.๖.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ประชากรในเขตพื้นที่อำเภอยางสีสุราช จำนวน ๓๐ รูป/คน แยกเป็น ดังนี้

๑. กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑) ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช ๒) สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช ๓) สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช ๔) พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๒. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

ประกอบไปด้วย ๑) ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ๒) ผู้นำท้องที่ ได้แก่ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ๓) นักพัฒนาชุมชน

๓. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประกอบด้วย กลุ่มบ้านนาญชาวนา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

๑.๖.๓ เครื่องมือวิจัย

๑) แบบสังเกตพฤติกรรม

๒) แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยการสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุ พระ ครู และผู้นำชุมชน เพื่อค้นหาประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในชุมชน

๑.๖.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้เตรียมการในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑) นำหนังสือแนะนำตัวและหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล

๒) เตรียมทีมผู้ช่วยนักวิจัย เพื่อช่วยทำ หน้าที่ในการบันทึกข้อมูลและเป็นผู้สังเกตการณ์ ในระหว่างการสนทนากลุ่ม มีการทำ ความเข้าใจร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย การบันทึกข้อมูล และรูปแบบการเก็บข้อมูล ตลอดจนสิ่งที่ต้องปฏิบัติในระหว่างการเก็บข้อมูล

๓) การเตรียมชุมชน โดยก่อนที่ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยจะเดินทางเข้าพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล นั้น ผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำ ชุมชนเพื่อนัดหมายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวนของกลุ่มเป้าหมาย และลักษณะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งมีการกำหนดวัน เวลาและสถานที่ในการพบปะชุมชนอย่างชัดเจน

๔) การดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำการสนทนา (Moderator) ด้วยการตั้งประเด็นคำถามและกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระสำหรับผู้ช่วยนักวิจัยทำการบันทึกข้อมูลด้วยการจดบันทึก การบันทึกเสียงโดยเทปบันทึกเสียงการสังเกต และการบันทึกภาพ ทั้งนี้ก่อนที่จะดำเนินการใดๆ ผู้วิจัยต้องแนะนำตัวและทีมงานตลอดจนแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยทุกครั้ง จากนั้นขออนุญาตบันทึกข้อมูลและถ่ายภาพ

๕) การสำรวจโดยใช้แบบสัมภาษณ์ เพื่อสำรวจข้อมูลโดยผู้ช่วยนักวิจัยและสมาชิกของชุมชน

๑.๖.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา (Category) จากนั้นมาสังเคราะห์เป็นประเด็นร่วมหรือประเด็นหลัก (Theme) และอธิบาย เนื้อหา (Text)

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อจัดหมวดหมู่และหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผล

๓) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเปรียบเทียบสภาพการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจโดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างก่อนและหลังการพัฒนา

๑.๖.๖ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๑ สภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร

ก. วิธีดำเนินการศึกษา

ทำการศึกษาเกี่ยวกับ สภาพทั่วไปที่เกิดขึ้นของชาวเกษตรกร อำเภอยางสีสุราช และทำการศึกษาไปถึงข้อมูลของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มบ้านนาญขามมีการประกอบอาชีพอย่างไร เป็นต้น

ข. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัย จะวิเคราะห์แนวคิดและความสำคัญของการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ปัญหาพฤติกรรมความต้องการที่เป็นปัจจัยในส่วนที่ทำให้เกิดปัญหาของความยาก ด้วยการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายความข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยยังเห็นว่าเพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น น่าจะมีการอธิบาย ขยายความเพิ่มเติมหรือลงพื้นที่ภาคสนาม

ค. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นตอนที่ ๑

ผลการวิจัยในขั้นตอนนี้ ทำให้ทราบถึงความหมายความเป็นมาของปัญหา เรามีความต้องการอย่างไรจึงทำให้เกิดปัญหา เมื่อเป็นปัญหาแล้วควรปฏิบัติตนอย่างไร เมื่อได้ทราบสิ่งที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในขั้นตอนนี้หนึ่งทำให้ผู้วิจัยเห็นได้ว่าควรมีการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ขั้นตอนที่ ๒ หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของชาวเกษตรกร

ก. วิธีดำเนินการศึกษา

ทำการศึกษาเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ โดยลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานทั่วไปการเป็นหนี้ของเกษตรกรชาวอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม รวมถึงความเข้าใจในหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธว่ามีความหมายตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างไร โดยศึกษาจากตำรา เอกสาร วารสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ ทำการศึกษาจากแหล่งข้อมูลและห้องสมุดต่างๆและเพื่อให้ข้อมูลรัดกุมยิ่งขึ้นจะลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายนำมาประกอบการวิเคราะห์สังเคราะห์ให้ได้แนวทางการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธในการแก้ปัญหาการเป็นหนี้ของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ข. การศึกษาจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ คือแบบสัมภาษณ์ โดยทำการกำหนดร่างเครื่องมือและร่างรูปแบบที่เหมาะสมตามสมมุติฐานของผู้วิจัยเอง แล้วนำเสนอต่อพระสงฆ์ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ รูป/คน กำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์งานวิจัย แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หาความเที่ยงตรงทั้งเชิงเนื้อหา ภาษา ความเป็นไปได้และโครงสร้าง จากผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ รูป/คน แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง ก่อนนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาต่อไป แล้วจึงนำไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ๔๐ รูป/คน การได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ได้มาโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ

ค. วิธีการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลที่ได้รับนำมาสรุปทั้ง ๓ กลุ่ม แยกประเด็นปัญหา แล้ววิเคราะห์สังเคราะห์บทสัมภาษณ์ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการศึกษาในบทต่อไป

ขั้นตอนที่ ๓ เสนอการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ก. หาแนวทางจากผลการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ และขั้นตอนที่ ๒

ผู้วิจัยจะทำการรวบรวมความรู้ที่ได้รับมาจากการศึกษาภาคทฤษฎี และข้อมูลจากภาคสนาม นำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์สาระสำคัญตามหลักพระพุทธศาสนาและท่าทีมุมมองของนักวิชาการ ผู้ที่เกี่ยวข้อง แล้วเสนอการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามเพื่อให้ได้การแก้ปัญหาของกลุ่มเกษตรกร

ข. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นตอนที่ ๓

ผลที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบและเข้าใจการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามได้รู้ความรู้นี้ใหม่จากการวิจัยคือ ได้รู้ว่าหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธสามารถที่จะทำให้เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาได้

ขั้นตอนที่ ๔ การนำการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ก. วิธีดำเนินการ

เพื่อให้การการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามโดยทดลองกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐ คน ใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต ประเมินผลก่อนและหลังการฝึกอบรม กิจกรรมที่ใช้ในการอบรม ประกอบด้วย การให้ความรู้เรื่องเศรษฐกิจเชิงพุทธ การจัดตั้งกลุ่มต่างๆเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ทำให้ได้เงินทุนมาบริหารจัดการ จากนั้นให้กลุ่มตัวอย่างกลับไปใช้ชีวิตตามปกติ จากนั้นผู้วิจัยจึงไปทำการสัมภาษณ์ การสังเกต เพื่อประเมินผลจากการเข้ารับการอบรม

ข. ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นตอนที่ ๔

ผลที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนนี้ จะทำให้เห็นผลของการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามไปทดลองใช้งาน ทำให้ผู้ผ่านการใช้รูปแบบที่ได้จากงานวิจัย เกิดการเข้าใจกันและกันขึ้น มีการปรับตัวและมองกันและกันในมุมมองที่ดียิ่งขึ้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งนำไปใช้ขยายผลในระดับประเทศได้ โดยการเสนอผลงานวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๗.๑ เข้าใจสภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑.๗.๒ ได้ทราบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

๑.๗.๓ ได้การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม และนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อสารสนเทศทางวิชาการต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ มีเนื้อหาประกอบด้วย ความหมายของความเข้มแข็งชุมชน ความหมายเศรษฐกิจเชิงพุทธ เป็นต้น แนวคิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธหลักการผลิตเชิงพุทธ มีการพึ่งตนเองตามแนวพุทธ หลักการตลาดเชิงพุทธ มีสัมมาอาชีพะ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น หลักการบริโภคเชิงพุทธ มีมัตตัญญูตา สันโดษ เป็นต้น โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน โดยมีการอธิบายในส่วนดังนี้ ความหมายของความเข้มแข็งชุมชน ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งจะได้อธิบายโดยละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของความเข้มแข็งชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่คนมีความสุข ครอบครัวยั่งยืน เศรษฐกิจมั่นคง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน อันเป็นผลลัพธ์จากสภาวะพื้นฐานนับตั้งแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อการรวมพลังชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและวิถีทางการดำรงชีวิตของท้องถิ่น^๑ ซึ่งครอบคลุมและกลุ่มองค์กรของประชาชนในชุมชนสามารถร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของตนด้วยตนเองให้มากที่สุดและสามารถพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตนเองตามค่านิยม มีวิถีคิด เป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกันโดยใช้ความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้โดยการอาศัยการร่วมมือและได้รับ

การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาชุมชนเท่าที่จำเป็น^๒ ซึ่งสอดคล้องกับ ชำนาญ วัฒนศิริ^๓ ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนที่มีวัตถุประสงค์

^๑ ดวงแก้ว จันทระสระแก้ว และวิชุดา ปาณปัญญาง. “ชุมชนเข้มแข็งชุมชนแห่งการเรียนรู้ : ข้อคิดและความเคลื่อนไหวจากชุดโครงการวิจัยการศึกษาชุมชน” ใน วารสารประชาคมวิจัย, ๒๕๕๑ : ๑๑-๑๒.

^๒ ชัดติชาย ญ เชียงใหม่, “ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน” ในเอกสารประกอบการสัมมนา เล่ม ๒. องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๒, หน้า ๖๒-๖๓.

^๓ ชำนาญ วัฒนศิริ “ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม” วารสารพัฒนาชุมชน, ฉบับที่ ๓๘ ปีที่ ๑๒, ๒๕๕๒ : ๑๘.

ร่วมกัน มีความเอื้ออาทร มีกิจกรรมสื่อสารและมีการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้เสนอกลวิธีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การจัดเวทีประชาคมอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในทุกรูปแบบ และยังสอดคล้องกับประเวศ วะสี^๔ ที่ได้กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน คือ การให้ความสำคัญต่อประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกัน ในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ อันส่งผลให้ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้พึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืนและสมศักดิ์ศรีในสังคมโลก โดยคำว่าพึ่งเองได้รวมถึงความเป็นตัวของตัวเองความเป็นอิสระ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจในระดับสูง มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสมอภาคและมีลักษณะของความร่วมมือ โดยหัวใจของความเข้มแข็งอยู่ที่

กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยเริ่มจากรวมคนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลจากการกระทำ^๕ ซึ่งในการสร้างชุมชนถ้าชุมชนสามารถดำเนินการเรียนรู้ร่วมกัน ศึกษา ร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีการปรับปรุง และพัฒนากระบวนการการผลิตและการบริหารจัดการโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านก็จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้^๖

นอกจากนี้ วรวิทย์ อวิรุทธ์วรกุล^๗ ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองและชนบทรวมกันเป็นองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้ การจัดการ และแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วจึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ ซึ่งการให้ความสำคัญต่อกลไกของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือองค์กรชุมชนนั้นทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม และการมีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐานที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาเข้ากับความรู้สมัยใหม่ประกอบกับการมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและการสะสมทุนหรือมีสวัสดิการชุมชนที่เอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้าน รวมทั้งมีความตระหนักถึงความเป็น

^๔ ประเวศ วะสี อังโน อมรวิชัย นาครทรรพ อาชัญญา รัตนอุบล และอัจฉรา ไชยอุปถัมภ์, “การศึกษากับวิถีชุมชน” ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ ๑, **ชุมชนไทท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง**, วันที่ ๓๐-๓๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓) หน้า ๗

^๕ คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^๖ ทะนงศักดิ์ สุภาพกุล, “มุมมองของผู้ปฏิบัติงานวิชาการ ผู้บริหาร โดยการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน”, **วารสารพัฒนาชุมชน**, ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๒, ๒๕๔๓ หน้า ๕.

^๗ วรวิทย์ อวิรุทธ์วรกุล, “ชุมชนเข้มแข็ง : รากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน”, **วารสารเศรษฐกิจสังคม**, ฉบับที่ ๒ ปีที่ ๑๖ ๒๕๔๔ หน้า ๑๙

เจ้าของชุมชนของตนเอง^{๙๙} ซึ่งคนในชุมชนสามารถคิด ตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการ แก้ไขปัญหา ติดตามประเมินผลได้ด้วยตนเอง และเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้^{๑๐๐} อันส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือ มีความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ตลอดถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะ รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และการมีความรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง

๒.๑.๒ ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น ในทางกายภาพ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยกันและมีความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ทางด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม มีการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ในทางจิตวิญญาณสมาชิกจะมีค่านิยมความเชื่อร่วมกันและมีความผูกพันตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นชุมชนที่มีศักยภาพจะสามารถพึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูงทั้งในด้านทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง แม้จะมีการพึ่งพิงจากภายนอกชุมชนก็ยังมีอำนาจในการจัดการ เลือกสรร ตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมสูงในด้านต่างๆ เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการ กับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่โดยอาศัยความรู้และกลไกภายในชุมชน มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่อาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก และเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ บริหารจัดการ การปกครองวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนมีความรู้ ความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้^{๑๐๑} โดยมีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานการรวมตัวทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้ อันส่งผลให้มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีการจัดการกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก อย่างยุติธรรมและได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอกโดยมีการขยายผล ขยายกิจกรรมและขยาย เครือข่าย^{๑๐๒} ในขณะเดียวกันอนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ^{๑๐๓} ได้กล่าวถึง ลักษณะของความ เข้มแข็งของชุมชนว่าการมีวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชน อยู่ร่วมกันได้นั้นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ มีการรวมกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกใน ชุมชนได้รับการยอมรับนับถือจากภายนอกชุมชนและมีการจัดกิจกรรมอยู่ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ

^{๙๙} ชาญวิทย์ ไหวหาร, “การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณี ชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๖), หน้า ๖

^{๑๐๐} ปรีดี โชติช่วง, รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออม ทรัพย์เพื่อการผลิต, (กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^{๑๐๑} อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, ระบบการศึกษากับชุมชน : กรอบความคิดและ ข้อเสนอเพื่อการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : แพลนพรีนติ้ง, ๒๕๔๐), หน้า ๙-๑๐.

^{๑๐๒} อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๗-๒๕๔.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๙.

คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ^{๑๓} ที่ได้ให้ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนไว้ว่าเป็นชุมชนที่สมาชิกมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและเป็นชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน กระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ขับเคลื่อนโดยผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดโอกาสให้แก่สมาชิกทั้งหมดเข้ามีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมโดยร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผล การแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน สมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน แผนของชุมชนประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านที่มุ่งการพึ่งตนเอง โดยเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนและหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกนั้นเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดซึ่งไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป และเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ท้องถิ่น ภาครัฐราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่นๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ สรรุณี ปัดไธสง^{๑๔} ได้กล่าวว่า ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนมีคุณสมบัติ ๘ มิติ ดังนี้

- ๑) สามารถพึ่งตนเองได้โดยสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และสามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง
- ๒) เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัวจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง
- ๓) ชุมชนสามารถดำเนินหรือจัดการตนเองได้ โดยไม่ต้องรอหรืออาศัยออกนอกชุมชน สามารถคิดสามารถวางแผน หรือกำหนดการดำเนินการหรือจัดการชีวิตของชุมชนโดยคนในชุมชนและเพื่อชุมชนได้
- ๔) เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับพออยู่พอกินอย่างพอเพียงที่สามารถผลิตเองได้มีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง และสามารถใช้ได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม
- ๕) มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน คือ เป็นทุนของชุมชนในกระบวนการการผลิตเพื่อความอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชน โดยมีสถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิตซ้ำหรือดำเนินการตามหน้าที่คือ วัดและโรงเรียน และครอบครัวในชุมชนนั่นเอง

^{๑๓} คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติฉบับชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

^{๑๔} สรรุณี ปัดไธสง “อุดมการณ์ของความเข้มแข็งของชุมชน” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเล่มที่ ๑. องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๒), (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๒-๓

๖) มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและชุมชนอื่นโดยชุมชนต้องมีอำนาจในการต่อรองและต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจนอกชุมชน ทั้งนี้เพื่อสามารถรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชนไว้

๗) ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อย่างมีจิตสำนึกร่วมกันไม่แปลกแยก เป็นการมีส่วนร่วมที่ยืนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากแก้วที่ยังรากลึกหรือเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชุมชนและเป็นสายใยที่ยึดโยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และ

๘) มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและคน (ที่มีคุณภาพ) สามารถจัดการกับทรัพยากรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีอำนาจ มีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ได้ และต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีทักษะ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลายาวนานในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่น

กองส่งเสริมและเผยแพร่ กระทรวงมหาดไทย^{๑๕} ได้ให้ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนมีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่น โดยสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความรู้สึกผูกพัน รักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุนแรงงานทรัพยากร แม้จะมีการพึ่งพาภายนอกแต่ชุมชนก็มีอำนาจในการจัดสรรเลือกสรร ตัดสินใจ ทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาล เป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาจจะอาศัยอำนาจความรู้และกลไกภายในของชุมชนเป็นหลักไม่ว่าเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม หรือวัฒนธรรม และเป็นชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองให้ต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การบริหาร การจัดการ การปกครอง และความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

โดยลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนต้องมีพลังกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์สู่ความเอื้ออาทรและห่วงใยซึ่งกันและกัน อันเป็นการรวมกลุ่มด้วยการรวมใจ มีพลังความคิด จากความคิดที่สู่การหลอมรวมเสริมเติมแต่งซึ่งกันและกัน จนถึงรู้แจ้งแทงตลอด มีพลังการจัดการ จากการแบ่งกันทำหน้าที่ต่างคนต่างทำ สู่ศักยภาพในการทดแทนซึ่งกันและกันได้อย่างรู้มือ รู้ใจกัน มีพลังภูมิปัญญา จากการต่อความรู้สู่การต่อความคิดและประสบการณ์สร้างสรรค์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงต่อกับองค์ความรู้อื่นๆ ได้อย่างหลากหลายและมีพลังปัดจากความสุขที่ได้จากการเป็นผู้รับสู่ความสุขที่ได้เป็นผู้ให้กับมวลมนุษยชาติ^{๑๖} โดยที่ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน

^{๑๕} กองส่งเสริมและเผยแพร่ กระทรวงมหาดไทย อ่างใน ปรีดี โชติช่วง, รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๖} คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน, หน้า ๓.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๗} ได้แบ่งลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน มี ๔ ประการ คือ

๑) เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกของชุมชนนั้นเองเรียนรู้ หากเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนช่วยกันเรียนรู้ (ทั้งเรียนและรู้) หมายความว่า ชุมชนพัฒนาจะต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้าน การเมืองการปกครองให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลึก

๒) เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการตนเองได้ การจัดการ (Management) ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) การวางแผน (Planning) คือ ชุมชนจะต้องมีโครงการ (Project) หรือแผน (Plan) ของชุมชน ในโครงการหรือแผนจะต้องระบุว่าชุมชนจะอย่างไร (What) ใครจะทำ (Who) ทำที่ ไหน (When) และอย่างไร (How) (๒) การจัดกระบวนการ (Organizing) คือ การเตรียมการเพื่อบำเนินการตามการวางแผนโดยการเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนจะต้อง มีการวางแผนว่าใครจะทำอะไรตอนไหน มีการฝึกทักษะที่จำเป็นและนัดหมายการลงมือทำไว้ เรียบร้อย (๓) ลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing) คือ การเอาแผนหรือโครงการมาวางแผนแล้ว ปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน (๔) การประเมินผล (Evaluating) เมื่อการดำเนินงานเริ่มขึ้น แล้วสิ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการดำเนินงานตามแผน คือ การตามงาน (Monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มและดำเนินตามเป้าหมาย มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ แก้ปัญหาอุปสรรค สนับสนุนส่วนที่ดำเนินไปด้วยแล้วให้ดีขึ้น และตอนท้ายเมื่องานเสร็จแล้วจะต้องมีการประเมินผลงาน อีกครั้งหนึ่งว่าได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนที่ได้จากการทำงานโครงการนี้ มีข้อเสนอแนะและแนวการใช้ประโยชน์จากผลสำเร็จ อันนี้ร่วมกัน

๓) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนอาจแสดง ได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันภักดีกับชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึก เป็นเจ้าของชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนห่วงหาชุมชน มีสิ่งที่ สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด พระ สุสานตระกูลบรรพบุรุษ หรือชีวิตในวัยเยาว์ หรือผลประโยชน์ ในปัจจุบันและอนาคตในชุมชน สิ่งเหล่านี้หลายๆ อย่างรวมกันทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนมีชีวิต อย่างหนึ่ง พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตามสภาพร่างกายและสิ่งแวดล้อม

๔) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) ในขณะที่คนพัฒนามีความสันติหรือสงบสุข คือ จิตสงบ เยือกเย็น ชุมชนมีสันติภาพ หมายถึง ภาพรวมของคนมีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุข เป็นศูนย์รวมของคนมีคุณภาพและคุณธรรม ซึ่งสันติภาพเป็นศูนย์รวมความพยายามเรียนรู้ ความสามารถในการจัดการและการมีชีวิตจิตใจหรือจิตวิญญาณ

^{๑๗} ปรีดี โชติช่วง, รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, หน้า ๒๑-๒๒.

นอกจากนี้ มนตรี กรรพุมมาลย์^{๑๘} ที่กล่าวว่าลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนคือ สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนที่ร่วมกันจัดการปัญหาของตนเองและชุมชนสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ซึ่งสมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาต่างๆ ด้านของชุมชนมุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนมีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนา

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า ลักษณะของการเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง คือ คนในชุมชนนั้นต้องมีการเรียนรู้มานาน มีประสบการณ์ที่จะใช้ความสามารถของตนเองในการแก้ไขปัญหาร่วมกันได้ อีกทั้งภายในชุมชนเองต้องมีผู้นำชุมชนทั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ปรชาญ ชาวบ้าน พระภิกษุ และครูเป็นต้น ที่มีความสามารถรักษาภูมิทัศน์ของชุมชนได้ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจร่วมกัน และกระทำการร่วมกันได้ในกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยทั้งนี้ผู้นำและชาวบ้านเองจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเชื่อ ประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาเพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้คงอยู่ชุมชนต่อไป

๒.๑.๓ องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวมที่สามารถเชื่อมโยงในทุกมิติในชุมชน ประกอบไปด้วย ความน่าอยู่ที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพสภาพแวดล้อม มีความน่าอยู่ สังคมเข้มแข็ง คุณภาพชีวิต และวิถีชีวิตที่ดีมีความสุข มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยเกื้อกูลให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาต่อยอดให้เกิดเทคโนโลยีที่เหมาะสมนำมาใช้ประโยชน์ของกับการผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง สมดุล มีภูมิคุ้มกัน สามารถเพิ่มรายได้และการมีงานทำด้วยการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและภายนอกประเทศการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและพัฒนาเชื่อมโยงกันระหว่างเมือง และการมีระบบบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ ประชาชนและภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนา^{๑๙} โดยระบบที่เป็นองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน คือ

๑) ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือกิจกรรมระบบอื่นๆ โดยมีคุณค่าและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน

^{๑๘} มนตรี กรรพุมมาลย์, “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, รายงานวิจัยคณะสังคมศาสตร์, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๙} นิตยา กมลวาทินนิศา และนิสวันต์ พิษณุดำรง. ๒๕๕๔, “เมืองน่าอยู่ชุมชนน่าอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙” วารสารเศรษฐกิจและสังคม. ๓๔ (๓) : ๑๖.

๒) ระบบการเรียนรู้ จะเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลางเชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน

๓) ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เป็นการเกษตรที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ

๔) ระบบทุนชุมชน มีการสะสมทุนของชุมชนทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์ และกฎระเบียบ โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน

๕) ระบบธุรกิจชุมชน มีการจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเองมีระบบการจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชนและระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

๖) ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจมีรากฐานจากระบบการพึ่งตนเองเดิมที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูปการผลิต เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านต่างๆ

๗) ระบบสิ่งแวดล้อม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิตการจัดการทางกายภาพของชุมชนและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเจริญชีวิต

๘) ระบบสวัสดิการชุมชน มีกองทุนที่เกิดจากผลกำไรของกองทุนชุมชนต่างๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ และอื่นๆ ที่เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการใช้ชีวิตร่วมกันของชุมชน

๙) ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน เป็นการดูแลสุขภาพและตั้งอยู่บนฐานความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

๑๐) ระบบจัดการชุมชนโดยชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วม รวมทั้ง ๙ ระบบข้างต้น เพื่อพัฒนาให้เป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้^{๒๐}

สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (๒๕๔๐ : ๓-๙) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย ๑) การมีอุดมการณ์ร่วม คือ การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกันและยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้ ๒) มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน ๓) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรชุมชนในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กรชุมชนโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม ๔) ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กรชุมชนโดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่างๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงานและผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กรชุมชน ๕) สมาชิกทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรชุมชนและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทวิจารณ์และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

^{๒๐} วิจิต นันทสุวรรณ, “แผนแม่บทชุมชน” ใน รัววิฤทธิเศรษฐกิจโลกปี ๒๐๐๐ เศรษฐกิจยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗-๘๐.

๖) การบริหารจัดการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญคือ การตัดสินใจร่วม การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล ๗) กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิก และชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา และ ๘) ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ประสบการณ์เทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุน

จากทั้งภายในและนอกชุมชน จากองค์ประกอบดังกล่าวทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เรียนรู้รู้จักการจัดการกับตนเอง มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพในชุมชน^{๒๑} ซึ่งชุมชนเข้มแข็งจะต้องมีเครือข่ายเชื่อมโยงและเกื้อกูลต่อกัน ในการดำรงรักษาแบบแผน ความคิด คุณค่า จิตสำนึกที่ดีงามของชุมชน และการเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยเชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรหน่วยงานภายนอก^{๒๒}

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

๒.๑.๔ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคนในการมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง และเรื่องของการพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง^{๒๓} ซึ่งกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นเรื่องเดียวกับการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะ คือ เป็นการแสวงหาวิธีการต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการ

^{๒๑} ทศนีย์ (ไทยาภิรมย์) ลักษณะนิชนชัย, การสังคสมงเคราะห์ชุมชน : มรรควิธีสู่ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^{๒๒} ขาดิชา ย ฌียงใหม่, การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : เซ็นจูรี, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๖.

^{๒๓} สีสภรณ์ นาคทรพรพ, “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน”ในการพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. อนุชาติ พวงสา สี และอรทัยอาจอำ (บก.). (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙.

เรียนรู้ของชุมชน การค้นหากิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์ของผู้คนกลายมาเป็นความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ มีการพบปะและแก้ไขปัญหาสาธารณะร่วมกัน ประการสำคัญ คือ กิจกรรมต่างๆ นั้นจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ โดยมียุทธศาสตร์หลัก ๔ ประการ คือ

๑) การกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ค้นหาปัญหาที่มุ่งประโยชน์ของส่วนรวมถือเป็นขั้นแรกที่น่าชาวบ้านไปสู่การร่วมรับรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

๒) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ คือ ต่างคนเป็นพลเมืองเหมือนกันกระบวนการตัดสินใจสามารถเชื่อมโยงกับการปฏิบัติ สร้างสำนึกที่ดีของคน มีเวทีการเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้อื่น และ เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

๓) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะจะเป็นกิจกรรมที่รวมพลังของชาวบ้าน มีความหลากหลาย การมีเป้าหมายที่ร่วมกันได้ และเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่เป็นผลมาจากการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ก่อให้เกิดการรวมพลังที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

๔) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจถึงประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของชุมชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง^{๒๔}

นอกจากนี้ คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ^{๒๕} ได้กล่าวถึงกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้

๑) การส่งเสริมศักยภาพกรรมการหมู่บ้านในการเป็นแกนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสร้างจิตสำนึกของประชาชน กลุ่ม/องค์กรให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหา ผลกระทบของวิกฤตการเพิ่มขีดความสามารถของผู้นำหมู่บ้านในการวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผนปฏิบัติการและการดำเนินงานตามแผน การจัดเวที การมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ผลกระทบของวิกฤติที่มีต่อชุมชน วางแผนแก้ไขปัญหา ติดตาม การปฏิบัติตามแผนและประเมินตามผลการปฏิบัติงานร่วมกัน และส่งเสริมเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในการทำแผนร่วมกัน

๒) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในตำบล โดยการพัฒนาทัศนคติขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลให้ยอมรับและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาวิกฤตการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลในการบริหาร

^{๒๔} ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๑-๑๙๒.

^{๒๕} คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติฉบับชุมชน, หน้า ๕๖-๕๗.

จัดการในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤตและส่งเสริมบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล สภาพตำบลในการสนับสนุนกรรมการหมู่บ้านจัดเวทีการแลกเปลี่ยน

๓) การสนับสนุนการส่งเสริมศักยภาพของกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการจัดตั้งกลุ่มแกนนำระดับตำบลให้สนับสนุนการบริหารจัดการพัฒนาและวิชาการให้แก่หมู่บ้าน การสร้างและพัฒนาเครือข่ายระหว่างกรรมการหมู่บ้านองค์การบริหารส่วนตำบล/สภาพตำบลให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการสนับสนุนศูนย์ข้อมูลของกรรมการพัฒนาชุมชนในการให้ข้อมูลแก่หมู่บ้านในการจัดทำแผน

อุทัย ดุลยเกษม อเนกนาคะบุตร^{๒๖} ได้กล่าวว่า กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมี ๔ กระบวนการ คือ

- ๑) กระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ร่วมและปฏิบัติร่วม
- ๒) กระบวนการกลุ่ม
- ๓) กระบวนการรวมตัวกันระหว่างกลุ่ม
- ๔) การขยายเครือข่ายจากกลุ่มที่หลากหลายและหลายมิติ

นอกจากนี้ ชาญวิทย์ โวหาร^{๒๗} ได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจนของชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร โดยมีกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ๕ ขั้นตอน อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนคือ

- ๑) ขั้นตอนการรวมกลุ่มของคนในชุมชน
- ๒) ขั้นตอนการส่งเสริมด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานหรือกิจกรรมของคนในชุมชน
- ๓) ขั้นตอนการสร้างทุนให้แก่ชุมชนและการจัดสวัสดิการชุมชน
- ๔) ขั้นตอนสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชน
- ๕) ขั้นตอนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรมที่เป็นการสร้างความ

เข้มแข็งของชุมชน คือ การมีกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชนเมือง เงินออม การฝึกประหยัด เงินกู้ฉุกเฉิน เงินทุนหมุนเวียนในด้านอาชีพกิจกรรมที่เพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพ การตอบสนองต่อความต้องการด้านปัจจัยสี่ การมีสวัสดิการชุมชน ทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนยากจน เงินสงเคราะห์สำหรับผู้ได้รับเชื้อ เอช.ไอ.วี.ผู้ป่วยเอดส์ และครอบครัวได้ผลกระทบจากเอดส์ การมีโอกาสด้านการศึกษา การรวมกลุ่มและเครือข่าย การมีอาชีพเป็นที่ยอมรับ การต่อรองด้านอาชีพ ความร่วมมือต่อกัน การมีจิตสำนึกที่มีส่วนร่วม การตัดสินใจได้ด้วยตนเอง และการมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีแนวทางการพัฒนาในการบริหารจัดการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วม คัดรุ่มทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการเสริมหนุนกลุ่มที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เข้มแข็งเน้นศักยภาพความพร้อม

^{๒๖} อุทัย ดุลยเกษม และอเนก นาคะบุตร, เสริมความเข้มแข็งในตำบลจากวิถีชีวิตวิถีปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๒๗} ชาญวิทย์ โวหาร, “การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร”, หน้า ๗.

ของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจกระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรกก่อนที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนและสังคมภายนอก มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยการส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร และการสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน พร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

๒.๑.๕ กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต^{๒๘} ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีเป้าประสงค์ ๒ ประการ คือ

๑) การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจวางแผนดำเนิน และติดตามประเมินผลการแก้ปัญหาวิกฤตของชุมชนในลักษณะประชาชน

๒) การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวม ซึ่งจำแนกเป็น ๓ ด้าน คือ การปรับวิถีคิด ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคลากรโดยภาครัฐให้สนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การทำงานร่วมกับภาคีการพัฒนาและการระดมความร่วมมือทางสังคมทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหาวิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งฝ่ายพัฒนาสภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล กองราชการตำบล กรมการปกครอง ได้กำหนดแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน^{๒๙} ดังนี้

๑) การดำเนินงานตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (กนส.) ภายใต้แนวทางการพัฒนาที่คนเป็นศูนย์กลาง คือ การพัฒนาประชาชนเพื่อประชาชน และโดยประชาชน และการพัฒนาแบบองค์รวมเป็นการพัฒนาที่ทุกฝ่ายในสังคมมีโอกาสได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ทั้งด้านคุณภาพชีวิต จิตใจ เศรษฐกิจการเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม

๒) การดำเนินการตามนโยบายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยเน้นที่ชุมชนทำหน้าที่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติเสริมสร้างกระบวนการประชาคม การแก้ไขปัญหายาเสพติดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การป้องกันโรคเอดส์ การให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อการตัดสินใจทางการเมืองและปกป้องคุ้มครองประชาชนในการใช้สิทธิเลือกตั้ง การเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรม และการกำกับดูแลตรวจสอบการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นอกจากนี้ ทศนิยม (ไทยภิรมย์) ลักษณะาภิชนชัย^{๓๐} ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

^{๒๘} คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตฉบับชุมชน, หน้า ๕๕-๕๖.

^{๒๙} ทิตยา สุวรรณะชญ, ประชาคมตำบล แนวคิดตัวแบบ การทดลองและสังเคราะห์ในกระบวนการพัฒนาทางสังคมของสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรภาพ, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๓๐} ทศนิยม (ไทยภิรมย์) ลักษณะาภิชนชัย, การสังคมสงเคราะห์ชุมชน : มรรควิธีสู่ชุมชนเข้มแข็ง, หน้า ๓๐-๔๕.

๑) การลงทุนทางสังคม เป็นโครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project : SIP) โดยเน้นกระบวนการรวมกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มทางสังคม ความเป็นชุมชน ตั้งอยู่บนหลักของศีลธรรมว่าทุกคนมีความเป็นคนเสมอกัน มีศักยภาพที่จะเอื้ออาทรต่อกัน เรียนรู้ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์ทางราบ

๒) กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund : SIF) เป็นกองทุนชุมชน เพื่อสนับสนุนองค์กรท้องถิ่นให้เกิดกิจกรรมที่ยั่งยืน

๓) การสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว สามารถหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยเน้นกระบวนการในการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดสัมมนา การรวมตัวกันจัดการกับปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ

๔) องค์การประชาสังคมมีบทบาทในการเฝ้าระวังติดตามสถานการณ์และปัญหาของสังคม ทำหน้าที่เป็นปากเป็นเสียงของประชาชนและเป็นตัวเร่งเพื่อให้รัฐบาลและประชาชนมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

๕) เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๖) กองทุนหมู่บ้านและชุมชนแห่งชาติ

๗) ธนาคารประชาชนเพื่อช่วยเหลือประชาชนให้มีเงินทุนสนับสนุนในการประกอบอาชีพ

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๓๑)} ที่ได้กล่าวถึงกลยุทธ์และแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยให้ความสำคัญกับองค์กรชาวบ้านซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการภายในชุมชน สามารถแบ่งประเภทของการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้านออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านโดยภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีจุดเน้นที่สิทธิและอำนาจขององค์กรชาวบ้านในการจัดการกับปัญหาต่างๆ โดยมีจุดสำคัญ ๒ ประการ คือ นโยบายของรัฐและกฎหมาย จะต้องให้สิทธิและอำนาจแก่องค์กรชาวบ้านมากขึ้น เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และการกำหนดแผนงานงบประมาณและโครงการจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่างๆ โดยให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีบทบาทให้มากขึ้น รวมถึงการมีสิทธิและอำนาจในการดูแลงบประมาณ การดำเนินงานและการติดตามผลเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน

๒) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่ริเริ่มขึ้นใหม่ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็ง คือ การศึกษาปัญหาของชาวบ้านแบบมีส่วนร่วมโดยให้ชาวบ้านร่วมทำการศึกษาปัญหาร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐหรือเอกชน ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านเกิดแนวคิดร่วมกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและช่วยเหลือกัน การเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมแก้ปัญหา การเปิดโอกาสให้มีการอบรมศึกษาดูงานจากพื้นที่ๆ เคยประสบปัญหามาก่อนจะเป็นแนวทางแก้ชาวบ้าน

^{๓๑)} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๓-๑๑๗.

ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหาว่ามีกิจกรรมในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาอย่างไรบ้าง การรวมกลุ่มเพื่อเกิดการช่วยเหลือกันทั้งความคิดเทคนิค ตลอดจนการช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การติดตามแก้ไขปัญหาและพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยเจ้าหน้าที่จากภายนอกและผู้นำชาวบ้านต้องติดตามสมาชิกขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น

๓) การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้วและกำลังดำเนินกิจกรรมพัฒนาอยู่ในปัจจุบันมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง คือ การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้านในการช่วยให้ผู้นำองค์กรชาวบ้านเข้มแข็งขึ้นมาได้นั้นต้องมีการแยกแยะความรู้ ความสามารถของผู้นำ และเสริมสร้างให้จุดที่ผู้นำมีอยู่แล้วเข้มแข็งยิ่งขึ้นหรือเพิ่มเติมทักษะด้านอื่นๆ การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์แนวความคิด เช่น กระบวนการแก้ปัญหา การทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน การวิเคราะห์ เป็นต้น เจ้าหน้าที่รัฐและเอกชนซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปทำงานกับองค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว ควรนำองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านเป็นตัวชี้วัดการทบทวนและปรับตัวขององค์กรชาวบ้าน เพื่อจะทำให้ได้อุดมการณ์ร่วม วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้้องค์กรชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาของตนได้มากขึ้น

จากการศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งชุมชน สรุปได้ว่า ชุมชนเข้มแข็งหมายถึงการที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุป ๔ ประการ คือ ๑) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจสังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ๒) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขและคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ โดยอธิบายถึงความหมายของหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ แล้วอธิบายถึงหลักการผลิตเชิงพุทธ มีการพึ่งตนเองตามแนวพุทธ หลักการตลาดเชิงพุทธ มีสัมมาอาชีวะ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น หลักการบริโภคเชิงพุทธ มีมัตตัญญูตา สันโดษ เป็นต้น มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

โดยทั่วไปแล้วเศรษฐกิจ หมายถึง งานหรือการกระทำที่ก่อให้เกิดการผลิต บริโภค และจำหน่ายเมื่อมีการศึกษาระบบเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา จึงนำคำทั้งสองนี้มารวมกันเข้าเป็นเศรษฐกิจเชิงพุทธ วิธีการศึกษาเป็นการนำเอารูปแบบระบบเศรษฐกิจทั่วไปมาเป็นกรอบ แล้วอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจตามรูปแบบการผลิต บริโภค และการจำหน่ายนั้น เป็นการประยุกต์ศาสน์เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่คือเศรษฐศาสตร์นั่นเอง การนิยามความหมายของ

คำว่า “เศรษฐกิจเชิงพุทธ” หากจะนิยามตามรูปศัพท์จะไม่ได้ความหมายที่ลึกซึ้ง หากแต่ต้องนิยามหลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจจึงจะสื่อความหมายได้ชัดเจน ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงจะนิยามความหมายของหลักธรรมที่เป็นเนื้อหาของเศรษฐกิจเชิงพุทธดังต่อไปนี้

มัชฌิมาปฎิปปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติมีในท่ามกลาง หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า ทางสายกลาง หมายถึง ข้อปฏิบัติ วิธีการ หรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาขอบสุดสองข้างที่ทำให้ติดพันอยู่หรือเผลอหลุดออกไปนอกทาง^{๓๒}

ความรู้จักประมาณ หมายถึง รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค^{๓๓} ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูดการปฏิบัติกิจและการทำต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการโดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจชอบใจหรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา^{๓๔}

สมชีวิตา หมายถึง การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนักไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก^{๓๕} สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิตคือจักเลี้ยงชีวิตอย่างไรจึงจะจัดว่าเหมาะสมการเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสมนั้นจะต้องดูความเป็นอยู่และฐานะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญการดำเนินชีวิตไปตามกำลังฐานะของตนเองไม่ควรทะเยอทะยานให้เกินฐานะตนเองทำให้ชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่ายมีความพอดี^{๓๖}

สันโดษ หมายถึง สันโดษมาจากคบาสิว่า สนโตโส, สนตฺถุสฺสิ, มูลศัพท์มาจากสนโตส (ส + ตฺส) เขียนแบบสันสกฤตเป็นสันโตชะแปลงเป็นไทยว่า “สันโดษ” แปลว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความยินดีโดยอาการอันสม่ำเสมอหรือผู้สันโดษชื่อว่าสนตฺถุสฺสิ^{๓๗} เช่น สันโดษในจีวรและบิณฑบาต เป็นต้น^{๓๘}

สัมมาอาชีวะ ประกอบด้วยคำสองคำคือ สัมมา กับ อาชีวะ สัมมา หมายถึง ดี, ชอบ, ด้วยดี, โดยดี, โดยชอบ^{๓๙} ส่วนคำว่า อาชีวะ หมายถึง วามเป็นอยู่, การเลี้ยงชีพ, การเลี้ยงชีวิต, อาชีพ,

^{๓๒} วิมหา. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๑., พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๗๐.

^{๓๓} อัง.สตุตถก. (ไทย) /๒๓/๖๘/๑๔๔.

^{๓๔} PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). A Constitution for Living. (Bangkok : Religious Affairs Press, ๒๕๔๔), p. 15.

^{๓๕} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑-๓๔๒.

^{๓๖} พระวิทิตา ญาณสาโร, “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๓๗} พระพุทธอัปปิยเถระ, รูปสิทธิปกรณ์นิรุตติศาสตร์ภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๘๒, ๒๒๒.

^{๓๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๕/๒๓.

^{๓๙} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมจร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

ธรรมเป็นที่มาเป็นอยู่^{๔๐} รวมกันแล้ว หมายถึงการเลี้ยงชีพชอบ ในความหมายตรงกันข้ามก็คือการเว้นมิจฉาอาชีพ^{๔๑}

ดังนั้น จึงสรุปความได้ว่า เศรษฐกิจเชิงพุทธไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่การผลิตและจำหน่ายให้กับผู้บริโภคเพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น แต่หมายเอาการได้พัฒนาองค์ประกอบทุกอย่างของชีวิต เช่น การรู้จักประมาณ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกันไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และไม่ใช้ชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยเกินฐานะของตน

๒.๒.๒ หลักการผลิตเชิงพุทธ

การผลิต หมายถึง การสร้างสินค้าขึ้นมาเพื่อแลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายแก่ผู้บริโภคตามความต้องการของเขา หรือเพื่อให้เขาเกิดความต้องการในสิ่งที่ตนได้สร้างขึ้นมานั้น การผลิตมีความสำคัญมาก เพราะหากทำให้ผู้บริโภคสนใจได้ สินค้าก็จะจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนได้มาก การผลิตเชิงพุทธสามารถอธิบายได้ในมิติแห่งประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง ดังนี้

๑) ทัศนธรรมิกัตถประโยชน์ ๔

(๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่นคือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงานประกอบอาชีพอันสุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

(๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษาคือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

(๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดีคือรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือกเสวนาสำเนียงหรือตระหนักรู้ที่จะศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธาศิลจาจะปัญญา

(๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสมคือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้^{๔๒}

ทั้ง ๔ องค์ประกอบตามที่กล่าวมานี้ องค์ประกอบแรกคือความถึงพร้อมด้วยความหมั่นจัดว่าเป็นการผลิตอย่างแท้จริง คือผู้ผลิตต้องมีความขยันหมั่นเพียรเป็นเบื้องต้นอาศัยเพียงความขยันหมั่นเพียรเพียงอย่างเดียวการผลิตอาจไม่ได้ผล ต้องมีความชำนาญในการผลิต รู้จักหาอุปายวิธีให้การผลิตนั้นประสบความสำเร็จด้วย เช่น สินค้าตัวเดียว แต่มีตัวเลือกหลายอย่างตามรสนิยมของผู้บริโภคเช่น กาแฟมีหลายรส เป็นต้น

องค์ประกอบในการผลิตแนวพุทธประกอบด้วย ๔ อย่างคือ (๑) คนเพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการผลิตโดยวางแผนว่าจะผลิตอย่างไรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว (๒) เป้าหมายคือจะผลิตในปริมาณเท่าใดผลิตเพื่อใคร (๓) วิธีการคือดำเนินการผลิตที่

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๒.

^{๔๑} วิมहा. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๑.

^{๔๒} ออง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐. และรายละเอียดในลักษณะอธิบายเพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

ไม่เบียดเบียนตนผู้อื่นและทำลายสิ่งแวดล้อม (๔) ปัญญาคือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิตเพื่อให้การผลิตดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการในทางพระพุทธศาสนาก็เน้นที่ปัญญานิยมมากกว่าบริโภคนิยม เพื่อให้มนุษย์รู้จักคิดเป็นแก้ปัญหาเป็นและนำพาชีวิตของตนให้อยู่รอดด้วยตนเองให้ได้^{๔๓} องค์ประกอบทั้ง ๔ อย่างนี้สามารถอธิบายในหลักประโยชน์ปัจจุบันได้ดังนี้คือ คน ได้แก่ ผู้ขยันทำงานและสั่งสมทรัพย์ โดยเฉพาะการคบค้าสมาคมมิตรก็มีความสำคัญ เพราะสามารถชี้แนะในการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธได้, เป้าหมาย คือ การขยันทำงานเพื่อให้มีทรัพย์ สั่งสมทรัพย์ไว้เพื่อให้ทรัพย์นั้นมีเหลือไว้ใช้จ่าย, วิธีการ คือ ขยันทำมาหากิน สั่งสมอดออมทรัพย์ไว้ ส่วนปัญหาคือ ขี้เกียจทำงานและไม่รู้จักอดออมทรัพย์

การผลิตในความหมายของเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญกับต้นทุนการผลิตและการมีกำไรหวังผลกำไรจากการประกอบการ แต่การผลิตในความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธไม่ได้ยึดกำไรเป็นที่ตั้ง ดังที่พิพัฒน์ ยอดพฤติการ กล่าวเปรียบเทียบการผลิตตามหลักเศรษฐศาสตร์กับการผลิตเชิงพุทธว่า

การให้ความสำคัญกับทุนในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังก่อให้เกิดผลต่อเนื่องอีกสองประการประการแรกคือความสามารถในการซื้อหาทรัพยากรหรือปัจจัยนำเข้าในกระบวนการผลิตจากภายนอกโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นก่อนหากพบว่าต้นทุนของทรัพยากรภายนอกนั้นต่ำกว่าจึงเป็นที่มาของการย้ายฐานการผลิตจากสถานที่หรือประเทศที่มีต้นทุนทรัพยากรสูงไปสู่สถานที่หรือประเทศที่มีต้นทุนทรัพยากรต่ำหรือการนำเข้าของแรงงานราคาถูกจากประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ และประการที่สองคือเป้าหมายในการผลิตจะต้องสร้างผลผลิตสูงสุดเพื่อจำหน่ายให้ได้กำไรสูงสุดแทนที่จะเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคเองทั้งนี้ก็เพื่อต้องการสะสมทุนที่จะใช้เป็นทรัพยากรการผลิตในครั้งต่อไปจึงเป็นที่มาของแนวคิดการแสวงหากำไรสูงสุด (Maximize Profit) ขององค์กรธุรกิจในโลกปัจจุบัน

ขณะที่แนวคิดทางพุทธเศรษฐศาสตร์ให้หลักไว้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในกิจกรรมการผลิตจะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตนคือไม่ทำให้เสียสุขภาพของมนุษย์และไม่เบียดเบียนผู้อื่นคือไม่ทำให้เสียคุณภาพของระบบนิเวศหรือธรรมชาติแวดล้อมพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งรวมถึงทุนที่เป็นหัวใจของปัจจัยการผลิตในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก^{๔๔}

การผลิตตามแนวพุทธหรือเศรษฐกิจพอเพียงคือเศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่สภาพมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นตลอดถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหลายผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนและครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่ง

^{๔๓} พระมหาจุลศักดิ์ จีระพัฒน์, “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๒.

^{๔๔} พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ, “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๕๓.

ตนหากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่ายจ่ายแจกต่อไปรู้ประมาณในฐานะของตนผลิตโดยชอบธรรม ไม่มีอคติและใช้สอยบริโภคตามสมควรแก่ฐานะและภาวะไม่มีความโลภจนเกินไปชีวิตก็จะประสบความสุขตามอัตภาพของตน

๒) การพึ่งตนเองตามแนวพุทธ ในที่นี้หมายถึงเอานาถกณธรรม ๑๐ ประการ^{๔๕} คือ

- (๑) ศีล ความประพฤติดีงามสุจริตรักษาระเบียบวินัยมีอาชีพสุจริต
- (๒) พากุสัจจะความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมากมีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
- (๓) กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตรการคบคนดี ได้ที่ปรึกษาและผู้แนะนำสั่ง

สอนที่ดี

(๔) โสวัสสตา ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายรับฟังเหตุผล

(๕) กิงกรณียะสุทักขตา ความเอาใจใส่ชวนช่วยในกิจใหญ่น้อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

(๖) อัมมกามาตาความเป็นผู้ไคร้ธรรม คือ รักธรรมใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริงรู้จักพูดรู้จักรับฟังทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไป

(๗) วิริยารัมภะความขยันหมั่นเพียรคือ เพียรละความชั่วประกอบความดีมีใจกล้า กล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

(๘) สันตุลฐิความสันโดษคือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วย ความเพียรอันชอบธรรมของตน

(๙) สติความมีสติรู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำความดีที่พูดไว้ได้ เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท

(๑๐) ปัญญา ความมีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^{๔๖}

ธรรมสำหรับทำที่พึ่งแก่ตนทั้ง ๑๐ ประการนี้ ที่จัดว่าเป็นการผลิตโดยตรง ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร (วิริยารัมภะ) ซึ่งตรงกับหลักความถึงพร้อมด้วยความหมั่น (อุฏฐานสัมปทา) ดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เหลือเป็นธรรมที่เกื้อกูลให้การผลิตประสบความสำเร็จ กล่าวคือ พากุสัจจะและปัญญาทำให้ผู้ผลิตเข้าใจถึงหลักการผลิตที่ดี ความมีศีลและรักษาระบบทำให้มีความซื่อสัตย์สุจริตต่ออาชีพของตน ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ความเป็นผู้มีมิตรดี ว่านอนสอนง่ายและช่วยเหลือหมู่คณะทำให้เป็นที่รักของผู้อื่น ผู้อื่นมักให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความสันโดษทำให้รู้จักพอเพียง ไม่ละโมภโลภมาก และรู้จักอดทนในขณะที่ประสบกับปัญหาการเลี้ยงชีพ ส่วนความมีสติเกื้อกูลกิจการการผลิตทั้งหมด ซึ่งทั้งหมดตามที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเองของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า

การพึ่งตนเองได้ในกระบวนการทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นกินความหมายถึงการพัฒนาทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมเข้าไว้ด้วยการพึ่งตนเองได้จึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะการ

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๙.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๘.

พึ่งตนเองได้ทางด้านวัตถุเท่านั้นแต่หมายความว่ากว้างขวางถึงการควบคุมตนเองให้เป็นอิสระปลอดโปร่งจากอำนาจของกิเลสและสามารถข่มตนข่มใจให้เกิดปัญญาในการมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่ารู้จักทุกข์รู้เท่าทันทุกข์และมีความสุขตามอัธยาศัยได้ด้วย^{๔๗}

๓) อปริหานิยธรรม ๗

- (๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
- (๒) พร้อมเพื่อกันประชุม
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ
- (๔) เคารพอาวุโส
- (๕) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี
- (๖) เคารพสักการะเจตีย์ ปูชนียสถาน
- (๗) ให้ความอารักขา คุ้มครองแก่บรรพชิต^{๔๘}

หลักอปริหานิยธรรมนี้เป็นธรรมที่ป้องกันความเสื่อมเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะเป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ หากหน่วยงานใดสามารถนำหลักอปริหานิยธรรมมาใช้องค์กรของตนแล้วก็จะสามารถนำพาองค์กรให้พบกับความเจริญอย่างมั่นคงได้

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าการผลิตในความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธนั้นมีลักษณะของความพอประมาณไม่มีความโลภเป็นรากฐาน มีสติปัญญาและมีความสุขในการประกอบอาชีพ ดังนั้น จึงไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่นและทำลายสภาพแวดล้อม เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

๒.๒.๓ การตลาดเชิงพุทธ

การตลาด หมายถึง การจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนสินค้า เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การกระจายผลผลิตการกระจายผลผลิตถือว่าเป็นเป้าหมายชั้นกลางของวิชาเศรษฐศาสตร์เพราะจุดมุ่งหมายของการผลิตก็เพื่อการบริโภคการกระจายผลผลิตเพื่อการบริโภคจึงเป็นสิ่งสำคัญการดำเนินกิจกรรมการผลิตและการบริโภคที่ปัจเจกบุคคลได้รับประโยชน์จากผลผลิตแต่การกระจายผลผลิตในที่สุดก็จะส่งผลให้มีรูปแบบของการมีผลผลิตเพื่อการบริโภคของแต่ละบุคคลปริมาณผลผลิตที่แต่ละบุคคลได้รับถือว่าเป็นสวัสดิการของแต่ละบุคคลแต่ถ้าพิจารณาจากของทุกๆคนรวมกันอาจจะเรียกได้ว่าเป็นสวัสดิการสังคมซึ่งในที่สุดแล้วก็ต้องเกิดสวัสดิการสูงสุดแก่สังคมด้วยหากอธิบายด้วยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือสังคมมีผลผลิตเพื่อการบริโภคเพิ่มมากขึ้นโดยที่แต่ละคนไม่มีใครที่ได้รับผลผลิตน้อยลงกว่าเดิม^{๔๙} การตลาดหรือการกระจายผลผลิตในความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธนั้นต้องเป็น

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), อ่างใน มนุญ มุกข์ประดิษฐ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๘

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๑๓๖ / ๘๒-๘๓.

^{๔๙} พิชฌน์ ยอดพุดติการ, “การใช้การสร้างความมีชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, ๒๕๔๙, หน้า ๕๗

การค้าขายที่ถูกต้องชอบธรรม เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ไม่ใช่การค้าขายในทางที่ผิด เป็นการเบียดเบียน เอาไรต์เอาเปรียบมอมเมาผู้อื่น มีหลักธรรมเกี่ยวกับการตลาดดังนี้

๑) สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะจัดเป็นหนึ่งในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งหมายถึงการประกอบอาชีพสุจริตไม่ทุจริตคดโกง ไม่เอาไรต์เอาเปรียบ รวมถึงไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยวิธีการอื่นนอกจากที่กล่าวมานี้ด้วย พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักมัจฉาวนิชชา ๕ คือ

๑. การค้าขายศัตราวุธ
๒. การค้าขายสัตว์
๓. การค้าขายเนื้อ
๔. การค้าขายของมีนเมา
๕. การค้าขายยาพิษ^{๕๐}

เมื่อพิจารณาหลักมัจฉาวนิชชา ๕ ประการนี้แล้ว พบว่า เป็นการค้าขายสิ่งที่เป็นโทษต่อผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังนั้น การตลาดในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความละเอียดอ่อนในเรื่องการพิทักษ์รักษาประโยชน์ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย คือให้ความสำคัญแก่ชีวิตทั้งหมดเท่าเทียมกันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลกเดียวกัน มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เสมอเหมือนกันนอกจากนี้การเอาการไ้ผู้บริโภคจนเกินควรก็จัดว่าเป็นมัจฉาอาชีวะได้เหมือนกัน เพราะทำให้ผู้บริโภคได้รับความเดือดร้อน

สัมมาอาชีวะคือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ใช้เป็นมรรคาในการพัฒนาชีวิตมนุษย์สู่ความสมบูรณ์แบบและชีวิตมนุษย์นั้นประกอบด้วยกายและจิตการดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องคำนึงถึงสองสิ่งนี้ และจะต้องพัฒนาความก้าวหน้าของกายและจิตควบคู่กันไปการมุ่งเน้นผลตอบแทนทางการเงินเป็นการพัฒนาทางกายส่วนการมุ่งเน้นการบ่มเพาะคุณภาพที่ดีแก่จิตคือการพัฒนาจิตการดำเนินงานตามจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะคือการบูรณาการทั้งสองสิ่งไว้ในวิถีการทำงานบริษัทสัมมาชีพมีความเชื่อที่แรงกล้าว่าการดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องสร้างดุลยภาพของกายและจิตจะละเลยส่วนใดส่วนหนึ่งไปไม่ได้บริษัทเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการสร้างคามมั่งคั่งในรูปแบบของทรัพย์สินเป็นการกระทำที่โอนเอียงไปทางด้านกายภาพของชีวิตเพียงส่วนเดียวการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ทำให้ชีวิตขาดดุลยภาพที่มั่นคงเพราะชีวิตทางด้านจิตถูกละเลยการดำเนินชีวิตของเจ้าของสิทธิที่อดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินสมบัติในพระราชวังสามารถตอบสนองความสุขทางกายภาพได้อย่างไร้ขีดจำกัดความสุขทางกายภาพที่เปี่ยมล้นนี้กลับทำให้ชีวิตของเจ้าของสิทธิขาดดุลยภาพรู้สึกว้างเปล่าและปราศจากสาระที่แท้จริงใดๆจนต้องออกผนวชการดำเนินชีวิตของสมณะสิทธิที่อดมสุขด้วยการแสวงหาเพียงความสุขทางจิตโดยละเลยความสุขทางกายภาพมุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรทรมานกายในรูปแบบต่างๆก็ไม่สามารถทำให้ชีวิตของพระองค์พัฒนาไปสู่จุดหมายได้ครั้นเมื่อพระองค์ทรงตระหนักถึงหลักแห่งทางสายกลางในการสร้างความสมดุลระหว่างกายและจิตจึงทำให้พระองค์ค้นพบหลักความจริงทางธรรมชาติพัฒนาตนจากมนุษย์สามัญก้าวอย่างเป็นพระบรมศาสดาเมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นส่วน

^{๕๐} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๔๕.

สำคัญในการดำเนินชีวิตการดำเนินธุรกิจจำเป็นต้องกระทำในลักษณะเดียวกันคือการสร้างดุลยภาพระหว่างกายและจิตให้กลมกลืนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเงินคือผลตอบแทนทางกายภาพส่วนบุคคลหรือเครื่องชั่งจิตใจให้สะอาดคือผลตอบแทนทางจิตภาพการมุ่งเน้นแต่ผลตอบแทนทางวัตถุเป็นการกระทำของบริษัทเศรษฐกิจส่วนการมุ่งเน้นการช่วยเหลือสังคมโดยไม่คำนึงถึงผลกำไรเป็นการกระทำขององค์กรไม่แสวงหาผลกำไรบริษัทสมาชิกอื่นเป็นบริษัทแสวงหาผลกำไรเพื่อสร้างความอยู่รอดและความมั่นคงขององค์กรคือบริษัทที่สร้างสรรค์ดุลยภาพระหว่างผลตอบแทนทางการเงินและผลตอบแทนทางจิตให้ลงตัวจัดเป็นลักษณะสุดท้ายของจริยธรรมในการดำเนินธุรกิจแบบทางสายกลาง^{๕๑}

๒) สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ คือ การกระทำที่สามารถผูกมัดจิตใจผู้อื่นไว้ได้ ทำให้เขาเกิดความประทับใจในการกระทำที่ได้รับนั้น ท่านจำแนกประเภทไว้ ๔ ประการ^{๕๒} ดังนี้

(๑) ทาน การให้คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

(๒) เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รักจากดูดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจคือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

(๓) อตถจริยา การประพฤติประโยชน์คือชวนช่วยช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอคือทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลายและเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๕๓}

ในเชิงการตลาดโดยทั่วไปแล้วเข้าใจกันว่าการให้เป็นกิริยาที่ตรงกันข้ามกับการขายเพื่อหวังผลกำไร แต่ความจริงแล้วสามารถประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมได้ เช่น การไม่ค้ากำไรเกินควรผลิตสินค้าที่ดีจำหน่ายแก่ผู้บริโภค หรือการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบธุรกิจค้าขายสิ่งเหล่านี้ก็ควรนับว่าเป็นการให้ได้เหมือนกัน

การกล่าววาจาดีงามหรือการพูดคำไพเราะย่อมสามารถผูกมัดจิตใจลูกค้าไว้ได้จัดว่าเป็นการโฆษณาสินค้าของตนก็ได้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการจำหน่ายสินค้าได้ดี สินค้าบางชนิดคุณภาพก็ธรรมดา แต่อาศัยการโฆษณาและการพูดโน้มน้าวจิตใจลูกค้า ก็ทำให้มียอดจำหน่ายสูง สุภาชิตโบราณว่า “ปากเป็นเอก เลขเป็นโท โบราณว่า” สามารถใช้กับกรณีนี้ได้

^{๕๑} ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย, “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๑/๑๗๑.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๔๒ – ๑๔๓.

การประพุดิประโยชน์ในที่นี้หมายถึงการจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพและไม่เอากำไรจนเกินไป ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคได้ใช้สินค้าที่ดีและมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้ใช้รถยนต์ที่มีคุณภาพ ปัญหาการซ่อม การเปลี่ยนรถยนต์ใหม่ก็จะมีหรือมีก็น้อย ซึ่งจะทำให้ลูกค้าประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ สามารถนำเงินไปใช้จ่ายในส่วนอื่น เมื่อการเงินไม่ฝืดเคือง ก็ทำให้มีความสุขในเชิงเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

การวางตนสมำเสมอคือเคยวางมาตรฐานของการตลาดไว้อย่างไร ก็พยายามรักษามาตรฐานนั้นไว้ให้ดีที่สุด แม้จะมีปัจจัยอื่นที่เป็นเหตุให้ต้องขึ้นราคาสินค้า แต่ก็พยายามไม่ฉวยโอกาสจากสถานการณ์เหล่านั้น ไม่ใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ไม่มีคุณภาพเพื่อลดต้นทุนในการจำหน่าย เพราะหากลูกค้าได้รู้ว่าเขาถูกเอาเปรียบ เขาก็จะไม่ซื้อสินค้าอีกและบอกต่อคนอื่นในการที่จะตัดสินใจซื้อสินค้านั้น ทำให้เจ้าของสินค้าเสียชื่อเสียงและอาจขาดทุนในที่สุด

๓) ปาปนิกรรม

(คุณสมบัติของนักการค้าที่ดี) ในวินัยสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเหตุแห่งการค้าขายได้กำไรหรือขาดทุนไว้ ๔ ประการ คือ

การค้าขายที่ขาดทุนเพราะ

(๑) ได้พิจารณาไว้กับสมณะหรือพราหมณ์ว่าจะถวายสิ่งของ แต่ไม่ได้ถวายสิ่งของนั้น เมื่อเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ จะค้าขายสิ่งใดก็ขาดทุน

(๒) ได้พิจารณาไว้กับสมณะหรือพราหมณ์ว่าจะถวายสิ่งของ แต่ได้ถวายสิ่งของไม่ตรงกับที่พิจารณาไว้ เมื่อเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ จะค้าขายสิ่งใดก็ขาดทุน

การค้าขายที่ได้กำไรเพราะ

(๓) ได้พิจารณาไว้กับสมณะหรือพราหมณ์ว่าจะถวายสิ่งของ และได้ถวายสิ่งของนั้น เมื่อเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ จะค้าขายสิ่งใดก็ได้กำไร

(๔) ได้พิจารณาไว้กับสมณะหรือพราหมณ์ว่าจะถวายสิ่งของ และได้ถวายสิ่งของยิ่งกว่าที่พิจารณาไว้ เมื่อเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ จะค้าขายสิ่งใดก็ได้กำไร^{๕๔}

การได้กำไรและขาดทุนตามคาสอนนี้เป็นลักษณะของวิบากกรรมของการกระทำที่เกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งสัมพันธ์กับวัฏจักรมหากาลในเรื่องของวิบากกรรม นักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่เชื่อคำสอนพระพุทธศาสนาอาจไม่ยอมรับในเรื่องเหล่านี้ได้ เพราะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่สำหรับผู้เชื่อในคำสอนพระพุทธศาสนาย่อมจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์กันแห่งเหตุผลของกรรมและวิบาก และไม่ปรารถนาที่จะได้รับอกุศลวิบาก เมื่อเป็นเช่นนั้นเขาก็จะรักษาวินัยที่ได้ให้ไว้กับสมณะหรือพราหมณ์ คำสอนนี้ไม่ได้เป็นการหลอกลวงให้ชาวบ้านมาถวายปัจจัยสี่บำรุงตนหรือพระพุทธศาสนาแต่ประการใด เพราะไม่ได้เจาะจงเฉพาะสมณะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงพราหมณ์ด้วย

๔) ความไม่ละโมภ

ความไม่ละโมภหรือโลภะนี้จัดเป็นมโนสุจริต เป็นกุศลมูล และเป็นธรรมที่ปราศจากมลทินมีกล่าวไว้อย่างพิสดารในพระอภิธรรม (กุศลมูลจิต) เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดแล้ว ย่อมจะทำให้จิตใจ

^{๕๔} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๙/๑๒๔ -๑๒๕.

ปราศจากความร่ำร้อนเพราะกิเลส ตรงกันข้ามกับความโลภที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมแผดเผาจิตใจให้ร่ำร้อนกระวนกระวาย และแสดงออกทางกายหรือวาจาโดยการพยายามเอาสิ่งของนั้นมาเป็นของตนให้ได้ ผู้จำหน่ายสินค้าที่มีความโลภย่อมจะสามารถโกหกหาคาต้นทุนหรือวัสดุที่ใช้ผลิตต่อผู้ซื้อ หรือโกงตาชั่งก็ได้ เพื่อประโยชน์ตนคือการได้กำไร

พระพุทธพจน์เกี่ยวกับความละโมภในฐานะเป็นเหตุแห่งความเสื่อมจากโลกียสมบัติและความสุขทางใจ มีดังนี้ “บุคคลมีใจถูกอกิฆณาวิสมโลภะครอบงำอยู่ ย่อมทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ไม่ยินดีสิ่งที่ไม่ควรทำ เมื่อหาสิ่งที่ไม่ควรทำ ไม่ยินดีสิ่งที่ไม่ควรทำ ย่อมเสื่อมจากยศและความสุข...”^{๕๕} ผู้ขายที่คดโกงผู้ซื้อย่อมจะพบกับความเสื่อมอันเกิดจากมิจฉาอาชีพของตน คือทำให้เสียชื่อเสียง และอาจขาดทุนจนถึงเลิกกิจการเลยก็ได้ ความเสื่อมที่เกิดขึ้นบางอย่างอาจไม่เกี่ยวกับการค้าขายโดยตรง แต่ก็เป็เหตุให้เกิดความเดือดร้อนใจและความยากลำบากในการดำรงชีพ ซึ่งไม่อาจอธิบายได้ในมิติของอภุศลวิบากที่เกิดขึ้น

พระพุทธพจน์ที่นำมากล่าวอ้างในงานวิจัยนี้เกี่ยวกับโลภะโดยตรง ส่วนที่เกี่ยวข้องกับอภุภะมีนัยตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ เช่น “ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วจีสมาจาร เหมือนผู้ไม่โลภ ท่านผู้นี้แสดงธรรมอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต คาคณะเองไม่ได้ เป็นธรรมละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ไม่ใช่ธรรมที่คนโลภจะแสดงได้ง่าย”^{๕๖} ผู้ขายที่ไม่โลภย่อมจะได้ความเชื่อมั่นจากลูกค้าเป็นสาเหตุแห่งความเจริญทางการค้าขาย

๕) การละเว้นอคติ ๔

อคติ คือ การถึงความลำเอียงด้วยเหตุ ๔ ประการคือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง
๔. โมหาคติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๕๗}

มีพระพุทธพจน์เกี่ยวกับโทษของการถึงอคติ เช่น

บุคคลใดละเมิดความชอบธรรม
เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภัยาคติ
ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม
ดุจดวงจันทร์ข้างแรมฉะนั้น^{๕๘}

ลักษณะของการลำเอียงในระดับปัจเจกบุคคล เช่น ขายให้ราคาถูกเพราะความสนิทสนมชอบพอกัน ขายให้ในราคาแพงเพราะไม่ชอบกัน เป็นต้น หรือผู้บริโภควอดหนุนสินค้าดีเพราะชอบผู้ขาย และไม่อดหนุนสินค้าเพราะไม่ชอบผู้ขาย เป็นต้น ในระดับการบริหารประเทศ เช่น รัฐบาลออกกฎกระทรวงที่เอื้ออำนวยต่อกิจการของบริษัทที่ตนมีผลประโยชน์ด้วยหรือมีความสนิทสนมกัน เป็น

^{๕๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๒.

^{๕๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๐/๕๔๐.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๒๔๖/๒๐๑.

^{๕๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๙.

ต้น ซึ่งทำให้บริษัทอื่นที่มีกิจการในลักษณะเดียวกันต้องเสียผลประโยชน์ที่พึงจะได้รับ ปัญหาอื่นที่จะเกิดขึ้นตามมาในภายหลัง เช่น การประท้วงขับไล่รัฐบาล เป็นต้น ถ้าหากผู้ขายมีความซื่อตรงต่ออาชีพของตน ปัญหาที่จะเกิดจากความลำเอียงก็จะมี

๒.๒.๔ การบริโภคเชิงพุทธ

การบริโภคถือเป็นเป้าหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้น มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การบริโภคการบริโภคเป็นการบำบัดหรือสนองความต้องการซึ่งถือเป็นจุดต้นกำเนิดของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์หากพิจารณาความหมายตามวิธีการของเศรษฐศาสตร์ กระแสหลักการบริโภคคือการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้เกิดความพึงพอใจหรือความสุข

การบริโภคเกิดจากความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ๓ส่วนคือปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการบริโภค (Consumption Process) และปัจจัยส่งออก (Output) ปัจจัยนำเข้าในกระบวนการบริโภคนี้คือสินค้าหรือบริการต่างๆกับปัจจัยส่งออกคือความสุขและของเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการบริโภคในระบบเศรษฐกิจโดยทั่วไปกิจกรรมทางการผลิตและการบริโภคมักจะถูกแยกออกจากกันด้วยเหตุผลที่ว่าผู้ผลิตและผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลคนเดียวกันทำให้แต่ละคนต่างมีบทบาทหน้าที่แยกจากกันอย่างเด็ดขาดในหลายกรณีผู้ผลิตจะสร้างผลผลิตในส่วนของตัวเองไม่ได้บริโภคแต่ต้องการนำไปจำหน่ายเพื่อแลกเป็นเงินรายได้ในขณะที่ผู้บริโภคเองก็บริโภคในสิ่งที่ตัวเองผลิตไม่ได้และบ่อยครั้งก็มักจะบริโภคเกินกำลังใช้จ่ายของตัวเองเรียกว่ารายได้จากกิจกรรมทางการผลิตไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคจนกลายเป็นการก่อหนี้สินเพื่อการบริโภคตามค่านิยมโดยขาดความพอดี^{๕๙}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) มีทัศนะต่อการบริโภคในความหมายของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ ๒ ประการ คือ

(๑) การบริโภคเพื่อสนองความต้องการเสพลสิ่งปรนเปรอตนซึ่งเป็นการบริโภคแบบที่ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนมีแต่เพียงการเสพลให้เกิดความพึงพอใจแล้วก็หยุดการวิเคราะห้ไว้ตรงจุดนั้น ไม่มีจุดหมายส่งทอดมีแต่การเสพลเรื่อยไปไม่รู้จบไม่รู้ถมเป็นวงเวียนอยู่นั่นเอง

(๒) การบริโภคเพื่อสนองการมีชีวิตที่ดีซึ่งเป็นการบริโภคที่มีจุดหมายต่อไปเพราะการมีชีวิตที่ดีเป็นจุดหมายที่ชัดเจนของการบริโภคและยังเป็นฐานของการฝึกฝนศักยภาพของตนเองต่อไปอีกด้วย^{๖๐} จากการศึกษาวิจัย พบว่า คำสอนเกี่ยวกับเศรษฐกิจเชิงพุทธนั้นสามารถจำแนกลักษณะและประเภทได้ดังนี้

๑) มัตตัญญูตา

^{๕๙} พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห้เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, หน้า ๕๕.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

คำว่า “มัตตัญญูตา” แปลตามรูปศัพท์ว่า ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้จักประมาณ (มัตต ศัพท์ + ญา ธาตุ + ตา ปัจจัย)

ความรู้จักพอประมาณตามนัยพระพุทธศาสนาคือความพอใจในสิ่งที่มีพอใจด้วยปัจจัย ๔ มีผ้านุ่งห่มอาหารที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคตามมีตามได้และเป็นอยู่อย่างมีความสุขด้วยเครื่องเลี้ยงชีพตามที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน^{๖๑}

ลักษณะของความรู้จักพอประมาณตามทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) คือ รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูดการปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลายทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการโดยมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจชอบใจหรือเอาแต่ใจของตนแต่หาตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา^{๖๒}

คนที่รู้จักประมาณตนคือคนไม่ทะเยอทะยานจนเกินตัวหาเลี้ยงชีพตามความสามารถอย่างสม่ำเสมอเป็นคนไม่ประมาทในอาชีพการงานและหน้าที่เป็นอยู่อย่างมีสัมปชัญญะคือรู้ตัวอยู่เสมอตระหนักชัดว่าสิ่งที่กระทำนั้นมีประโยชน์ตามความมุ่งหมายหรือไม่และรู้ชัดในความเหมาะสมและความถนัดของตนที่ซ่อนอยู่ภายในเมื่อรู้ชัดแล้วก็พิจารณาแยกแยะถึงความสำคัญของแต่ละอย่างที่มีอยู่ภายในตนแล้วเลือกทำสิ่งที่เหมาะสมคือเลือกหาสิ่งที่ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่นถ้าเราสามารถแยกแยะเลือกทำได้ตามกาลและเวลาหรือตามสถานะของตนได้อย่างเหมาะสมแล้วก็จะเกิดความมั่นใจว่าตนเองมีคุณค่าเพียงพอในการดำเนินชีวิตในสังคม^{๖๓}

โดยภาพรวม พระพุทธศาสนาจำแนกประเภทของความรู้จักพอประมาณไว้ ๒ อย่าง คือ (๑) ความรู้จักพอประมาณในการรับ (๒) ความรู้จักพอประมาณในการบริโภค

พระพุทธพจน์เกี่ยวกับความรู้จักพอประมาณในการรับ เช่น

ภิกษุรู้จักประมาณโดยการรับ เป็นอย่างไร คือ แม้เมื่อทายกถวายน้อย ภิกษุก็รับเพื่อความเอ็นดูตระกูล เพื่อการรักษาตระกูล เพื่อการอนุเคราะห์ตระกูล แม้เมื่อทายกถวายมาก ภิกษุก็รับจิรวพอคุ้มครองกาย รับบิณฑบาตพอบริหารท้อง ภิกษุชื่อว่ารู้จักประมาณโดยการรับ เป็นอย่างนี้^{๖๔}

พระพุทธพจน์เกี่ยวกับความรู้จักพอประมาณในการรับ เช่น

^{๖๑} พระมหามิตร ฐิตปัญโญ, “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๕.

^{๖๒} PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). *A Constitution for Living*. (Bangkok; Religious Affairs Press, ๒๕๔๔), p. 15.

^{๖๓} พระมหามิตร ฐิตปัญโญ, “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, ๒๕๔๗.

^{๖๔} พ.ม.อรรถก. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๖๐๑.

ภิกษุรู้จักประมาณโดยการบริโภค เป็นอย่างไรคือ ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายแล้ว จึงใช้สอยจีวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาวป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย^{๖๕}

ความรู้จักพอประมาณในการรับและการบริโภคนี้ทำให้ผู้รับไม่เกิดความโลภในลาภสักการะและแสวงหาปัจจัยด้วยความชอบธรรม(อริยปริเยสนา) ไม่หลอกลวงผู้อื่นเลี้ยงชีพ (อนริยปริเยสนา)

๒) สันโดษ

สันโดษ หมายถึง ความยินดีในสิ่งที่ตนมี คือสิ่งที่มีอยู่จะน้อยหรือมาก ก็ยินดีในสิ่งนั้น พระพุทธศาสนาสอนให้สันโดษในปัจจัย ๔ เพราะปัจจัย ๔ เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต พระพุทธพจน์เกี่ยวกับความสันโดษมีดังนี้

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ได้จีวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จีวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่ อนึ่ง เพราะความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้นั้น ท่านจึงไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น เพราะภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีความรู้ตัว มีสติกำกับในความสันโดษด้วยจีวรนั้น ภิกษุนีตรัสเรียกว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ ที่รู้กันว่าดีเลิศเป็นของเก่า^{๖๖} ความสันโดษในบิณฑบาต (อาหาร) เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) และเภสัช (ยารักษาโรค) ก็มีนัยอย่างเดียวกันนี้

เมื่อพิจารณาพระพุทธพจน์นี้แล้วทำให้ทราบว่า หากภิกษุยินดีในจีวรที่มีอยู่นั้น (หรือฆราวาสยินดีในเครื่องนุ่งห่มที่มีอยู่นั้น) ก็จะทำให้จิตใจไม่กระวนกระวายเพราะความต้องการสิ่งที่ยังไม่ได้ ซึ่งสามารถป้องกันการแสวงหาโดยทางที่มีขอบได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่พระสงฆ์บางอย่าง เช่น การอวดอุตตริมนุสสธรรม กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุแห่งการไม่สันโดษในปัจจัย ๔ คือติดใจต้องการในปัจจัยยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงทำให้เกิดการแสวงหาที่ผิด และเป็นเหตุให้ละเมิดสิกขาบทด้วย

พระอรรถกถาจารย์จำแนกประเภทของสันโดษออกเป็น ๓ คือ (๑) ยถาลาภสันโดษ สันโดษตามมีตามได้ทั้งดีและไม่ดี (๒) ยถาพลสันโดษ สันโดษตามกำลังทั้งกำลังของตนและของทายก (๓) ยถาสารูปสันโดษสันโดษตามสมควรแก่สมณภาวะ ดังนั้น สันโดษ ๓ ประการ ในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร จึงรวมเป็นสันโดษ ๑๒ ประการ^{๖๗}

ตามคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์นี้ หมายถึง ให้สันโดษหรือยินดีในสิ่งที่มีอยู่นั้นไม่ว่าจะประณีตหรือไม่ประณีตก็ตาม ให้ยินดีตามกำลังความสามารถของตนและผู้ถวายปัจจัย ๔ จึงจะมีความสุขใจ ไม่ต้องดิ้นรนเกินตัว อันจะเป็นเหตุให้เหนื่อยกายและใจ และให้ยินดีตามสมควรแก่ภาวะความเป็นสมณะ (ผู้สงบ) ของตน หากยินดีในสิ่งที่เปื้อนวิสัยของชาวบ้าน ก็ไม่เหมาะสม อันจะเป็นเหตุให้ถูกติเตียนและล่วงเกินสิกขาบท

^{๖๕} พ.ม.อ.ฎฐก.(ไทย) ๒๙/๒๐๖/๖๐๑.

^{๖๖} พ.ม.อ.ฎฐก.(ไทย) ๒๙/๒๐๖/๖๐๑-๖๐๒.

^{๖๗} ม.ม.อ. ๒/๒๕๒/๔๘-๕๐.

การสันโดษนี้พระพุทธศาสนานับธรรมเป็นพื้นฐานในการทำกิจกรรมการทำงานอยู่บนฐานของความไม่เบียดเบียนกันมีความเอื้ออาทรต่อกันอันเป็นคุณลักษณะทางจริยธรรมต่างๆ อาทิ ความเมตตา ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ เป็นต้นที่จะเกิดตามมาอันเป็นธรรมชาติแห่งคุณธรรมที่จะต้องปรากฏในลักษณะที่สอดคล้องกันกับธรรมชาติตามความต้องการที่ปราศจากตัณหาอันเป็นเหตุให้บุคคลไปยึดติดอยู่กับวัตถุนิยมซึ่งสามารถจำแนกออกได้ดังนี้สภาวะจริงของปัญญา, สภาวะแห่งของตัณหา, สภาวะความต้องการ

ขณะที่แสวงหาสิ่งตอบสนองความต้องการจะเป็นตัวแปรแทรกที่ไปช่วยบดบังไม่ให้สภาวะแห่งของปัญหาปรากฏตัวสู่สภาวะจริงจนกลายเป็นภาวะบีบคั้นเป็นทุกข์ต่างๆ แต่ขณะเดียวกันการเพิ่มสิ่งตอบสนองความต้องการนี้ก็อาจส่งผลกระทบไปกระตุ้นให้ความต้องการส่วนเกินของมนุษย์ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้สภาวะแห่งของปัญหาหรือสภาวะแห่งของความบีบคั้นเป็นทุกข์ขยายปริมาณมากขึ้นด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงสอนให้คนรู้จักพอประมาณอันเป็นจริยธรรมทางการรับบริการบริโภคและการใช้กำลังกายและกำลังทางสติปัญญาให้รู้พอดีกับสถานะของตนสันโดษให้พอใจกับของที่มีอยู่ของตนด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องสัมมาอาชีวะให้กับมวลมนุษย์เพื่อให้เป็นหลักประกันในชีวิตและทรัพย์สิน^{๖๘}

๓) โภควิภาค

โภควิภาค หมายถึง การแบ่งสัดส่วนโภคสมบัติเพื่อใช้สอยอย่างเหมาะสม พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้จ่ายทรัพย์ ดังนี้

(๑) ๑ ส่วนเพื่อใช้สอย

(๒) ๒ ส่วนเพื่อประกอบกิจการงาน

(๓) อีก ๑ ส่วนเพื่อใช้สอยในเวลามีอันตราย^{๖๙} (เหตุฉุกเฉิน เช่น เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น)

จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการประกอบกิจการงานมาก เพราะถือว่าเป็นการผลิตหรือทำให้โภคะเกิดขึ้นได้ การใช้จ่ายและการเก็บไว้กันฉุกเฉินมีสัดส่วนเท่ากัน หลักการใช้จ่ายทรัพย์นี้สอนให้คนทั้งหลายได้รู้ว่า ไม่ควรใช้จ่ายทรัพย์จนเกินตัว ควรรู้จักการลงทุนเพื่อหาทรัพย์และไม่ควรประมาทในชีวิตที่หาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังสอนให้รู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพย์ที่หามาได้นั้น (โภคาทียะ) โดยวิธีการดังต่อไปนี้

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ (ครั้นหาทรัพย์ได้แล้ว)

^{๖๘} พระมหามิตร ฐิตปญโญ, “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, ๒๕๔๗.

^{๖๙} ดุราลยะเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๒.

(๑) บำรุงตนเอง บำรุงมารดาบิดา บำรุงบุตรภรรยาทาสกรรมกร และคนใช้ให้เป็นสุขบริหารให้เป็นสุขโดยชอบด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรเก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรงอาบเหงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม

(๒) บำรุงตนเอง บำรุงมิตรและอำมาตย์ให้เป็นสุขบริหารให้เป็นสุขโดยชอบ...

(๓) ป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟน้ำพระราชาโจรคนที่ไม่ชอบกันหรือจากทายาททำตนให้ปลอดภัย...

(๔) ทำพลี ๕ อย่างคือญาติพลีสัตถิพลีปูพพเตพลีราชพลีและเทวดาพลี...

(๕) ตั้งทักษิณาทันที่มีผลสูงขึ้นไปเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดีมีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์ในสมณพราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาและความประมาทดำรงมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) และโสรจจะ (ความเสถียร) ฝึกอบรมตนทำตนให้สงบทำตนให้ดับเย็นสนิท ด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรเก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรงอาบเหงื่อต่างน้ำประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม^{๗๐}

หลักการใช้จ่ายนี้สังเคราะห์เข้าในหลักบริโภคได้ ข้อแตกต่างกันคือหลักโภคาทิยะนี้เป็นเรื่องของการให้หรือการเสียสละ ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การใช้ทรัพย์ซื้อหาบริโภคเท่านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้มีค่าเพียงแค่การแลกเปลี่ยนสิ่งของเท่านั้น ไม่ได้เป็นการให้แต่ประการใด นอกจากนี้หลักโภคาทิยะนี้สามารถอธิบายในมิติของการตลาดหรือการกระจายสินค้าได้

ดังนั้น การบริโภคตามความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธสอนให้เข้าใจว่า ควรรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักยินดีในสิ่งที่ตนมีอยู่ แบ่งทรัพย์ไว้ใช้จ่ายในส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่บริโภคแบบการเป็นทาสของตัณหาคือบริโภคฟุ่มเฟือยตามใจชอบ และให้รู้จักหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นเหตุให้ทรัพย์หมดสิ้น (อบายมุข) แม้มนุษย์ไม่อาจปฏิเสธการบริโภคได้ แต่ก็สามารถปฏิเสธหรือลดการผลิตที่ไม่จำเป็นได้โดยการใช้ทรัพยากรที่ธรรมชาติได้สร้างหรือผลิตไว้ แต่ปัญหาปัจจุบันคือมนุษย์มีประชากรเพิ่มขึ้นและใช้ทรัพยากรทั้งหลายจนเหลือน้อยเต็มทีเหตุผลสำคัญของการผลิตวิสาหการประดิษฐ์หรือวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์คือเพื่อความสะดวกรวดเร็วขึ้น ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีมากขึ้นอย่างไม่มีขอบเขต (มีความอดทนกับการรอน้อยลง) การที่มนุษย์มีการผลิตและการบริโภคมากขึ้นไม่ได้หมายความว่ามีความสุขเพิ่มขึ้น เพียงแต่มีความสุขเพิ่มขึ้นเท่านั้นเอง ดังนั้น หากมนุษย์ต้องการความสุขที่แท้จริง ก็ควรใช้ชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติตามคาสอนพระพุทธศาสนา

๒.๓ ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์

เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างเศรษฐศาสตร์ที่มีวิวัฒนาการมาจากอารยธรรมตะวันตก ซึ่งใช้เรียนและสอนกันในสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ กับพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ประยุกต์จากพุทธธรรม โดยพิจารณาจากความหมายของคำว่าเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาจากตะวันตก หรืออาจจะเรียกว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ที่ให้นิยามไว้ว่า เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่มีเป้าหมายสุดท้ายในการทำให้อุปสงค์บุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุด ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด และ

^{๗๐} อิง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๕.

สามารถทำให้สังคมได้บรรลุถึงสวัสดิการทางสังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างที่สำคัญของนิยามทั้งสองอยู่ที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นในเรื่องความพึงพอใจสูงสุดสำหรับปัจเจกบุคคลและสวัสดิการสูงสุดสำหรับสังคม ขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นที่ความสุขของปัจเจกบุคคลและสังคม ซึ่งเป้าหมายที่แตกต่างกันนี้ ทำให้วิธีการและผลลัพธ์ของการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของทั้งสองแบบแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

อี.เอฟ.ชูมาเกอร์ ได้กล่าวถึง พุทธเศรษฐศาสตร์(Buddhist Economics) ในหนังสือชื่อ Small is beautiful ๑ ว่าการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ใช้ตัวอย่างวิธีการจากประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นแม่แบบในการพัฒนาประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยมิได้พิจารณาการดำรงอยู่ตามวิถีพุทธ ซึ่งชูมาเกอร์ได้พูดถึง สัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบที่ประกอบอยู่ในมรรคที่มืองค์แปดหรือมัชฌิมาปฏิปทาว่าเป็นรากฐานที่สามารถใช้วางแผนการพัฒนาประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่แนวพุทธได้

ชูมาเกอร์ ยังได้ชี้ให้เห็นถึงจุดเน้นที่แตกต่างกันระหว่างเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่กับพุทธเศรษฐศาสตร์ในเรื่องบรรทัดฐานของการดำเนินชีวิต โดยที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นตัวเลขปริมาณการบริโภคเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของความกินดีอยู่ดีของคนในสังคม ยิ่งบริโภคมากก็ยิ่งแสดงถึงความกินอยู่ที่ดีบริบูรณ์มาก ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์นั้น เน้นการได้มาซึ่งการมีชีวิตที่ดีบริบูรณ์จากการใช้ปัจจัยเพื่อการบริโภคในการดำรงชีวิตให้น้อยที่สุด^{๗๑}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต)^{๗๒} ได้แสดงปาฐกถาธรรมไว้เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๓๑ ในหัวข้อ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ๒ โดยมีใจความว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะเป็นสายกลาง อาจจะเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา ที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาถือว่า ความต้องการมีสองประเภท คือ ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนที่ไม่มีความจำกัด กับความต้องการมีชีวิตที่ดี^{๗๓} (Well-being) ที่มีขอบเขตจำกัด และมนุษย์มักตระหนักรู้แต่ความต้องการประเภทที่หนึ่ง เพื่อสนองความอยาก ซึ่งอาจจะขัดแย้งกับความต้องการประเภทที่สอง และย้อนกลับมาทำลายชีวิตที่ดีเช่น มนุษย์ต้องการเสพรสอาหาร ทำให้มีการปรุงแต่งรสชาติให้เอร็ดอร่อย โดยใช้สิ่งที่ปรุงแต่งกลิ่นและสีซึ่งอาจจะเป็นโทษต่อร่างกาย เป็นอันตรายต่อสุขภาพ หรือการบริโภคที่ต้องการความเอร็ดอร่อยโดยไม่มีประมาณหรือมากเกินไป ทำให้เป็นโรคอ้วน และเสี่ยงต่อการเป็นโรคอื่นๆ เพิ่มตามมา จนเสียคุณภาพชีวิตในที่สุด

เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มีเป้าหมายให้มนุษย์ได้รับความพึงพอใจสูงสุด โดยไม่ได้อธิบายว่าหลังจากนั้นแล้วจะเป็นอย่างไร ไม่คำนึงถึงว่าการได้มาซึ่งความพึงพอใจนั้นจะทำให้เสียการมีชีวิตที่

^{๗๑} E.F.Schumacher, **Small is beautiful**, (London: Vintage, 1993), p.38.

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๗๓} แกะไขจากคำเดิมว่า “คุณภาพชีวิต” โดยศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน พร้อมกับได้ให้ทัศนะเพิ่มเติมไว้ว่า ปกติตะวันตกเชื่อว่า การได้รับการบริโภคเพิ่มขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของการทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ดังนั้นการบริโภคที่เพิ่มขึ้นกับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจึงไม่ต่างกัน.

ดีหรือไม่ ขอเพียงให้เกิดความพึงพอใจก็เป็นอันถึงที่หมาย ขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์อธิบายว่า จะบำบัดความต้องการเพื่อให้ได้รับความพึงพอใจก็ถูกต้อง แต่ได้รับความพึงพอใจแล้วต้องให้มีผลตามมาก็คือ การมีชีวิตที่ดีด้วย พระพุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์มีความต้องการไม่จำกัด ซึ่งเรียกความต้องการประเภทนี้ว่า ตัณหา แต่พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ และการที่มนุษย์ต้องการมีชีวิตที่ดี ซึ่งเรียกความต้องการประเภทนี้ว่า ฉันทะ ก็เป็นการแสดงถึงความต้องการของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองหรือพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ดังนั้น สาธารณะหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ คือการที่มนุษย์จะต้องหันเหหรือสับเปลี่ยนความต้องการจากความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนที่เป็นไปเพื่อเอร็ดอร่อย สนุกสนาน ลุ่มหลง มัวเมา หรือไถ่หุรา มาเป็นความต้องการคุณภาพชีวิตที่เป็นไปเพื่อการมีสุขภาพที่ดี เกื้อกูลต่อการมีชีวิตที่ดี หรือมีศานติสุข

นอกจากนี้ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมา ตามปาฐกถาธรรมของท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ยังได้แสดงความหมายของความพอดีหรือมัชฌิมาไว้อีกลักษณะหนึ่ง คือ ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำว่าไม่เบียดเบียนผู้อื่นในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เฉพาะคน แต่หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งเป็นระบบชีวิตทั้งหมดที่สัมพันธ์กันในสภาพแวดล้อม มีองค์ประกอบ ๓ อย่างอิงอาศัยกันอยู่ ได้แก่ มนุษย์ธรรมชาติ และสังคม หรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่า ระบบนิเวศ (Ecosystems) ดังนั้น พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์ตามเศรษฐศาสตร์มัชฌิมา จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือไม่ทำให้เสียการมีชีวิตที่ดีของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาชีวิต เสริมการมีชีวิตที่ดีของผู้นั้นและไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ไม่ทำให้เสียคุณภาพของระบบนิเวศหรือธรรมชาติแวดล้อม

ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน ได้ให้ความหมายของคำว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ โดยใช้ความหมายของคำว่า พุทธ ที่แปลว่า เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน โดยใช้ปัญญาในการเข้าถึงสัจธรรมด้วยตนเอง มารวมกับคำว่า เศรษฐศาสตร์ ทำให้ พุทธเศรษฐศาสตร์ ตามนัยนี้ คือ วิชาเศรษฐศาสตร์ที่ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงสัจธรรมของวิชาด้วยตัวของผู้ที่ศึกษาเอง ซึ่ง การเข้าถึงด้วยตนเองนั้น ศ.ดร.อภิชัย กล่าวว่า จะต้องมียุทธศาสตร์และการปฏิบัติร่วมอยู่ด้วย มิใช่เป็นเรื่องของความเข้าใจที่เป็นผลจากการคิดหรือวิธีทางตรรกะเท่านั้น^{๗๔}

ผู้วิจัยมีทัศนะเพิ่มเติมว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ ได้เสนอข้อเท็จจริงสองประการซึ่งเศรษฐศาสตร์ที่มีวิวัฒนาการมาจากอารยธรรมตะวันตกยังไม่อาจทำความเข้าใจและไม่สามารถยกระดับสู่ขั้นที่สูงขึ้นไปได้ ประการแรก ความพึงพอใจที่เป็นปัจจัยส่งออกจากระบบการบริโภคไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับปริมาณหรือสัดส่วนของปัจจัยการบริโภค ฉะนั้น ความพยายามในการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่มีความพร้อมพร้อมในสินค้าและบริการที่ดี มีคุณภาพ มีความหลากหลาย จึงไม่ใช่ความเจริญที่สามารถสนองเป้าหมายสุดท้ายในทางเศรษฐศาสตร์ได้อย่างบริบูรณ์ประการที่สอง

^{๗๔} ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน, อังโน พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”, *ดัชนีนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

ความพึงพอใจซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการของมนุษย์ได้รับการตอบสนองนั้น สามารถเลื่อนระดับได้ อย่างไม่มีขีดจำกัด การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางนี้จึงไม่สามารถไปถึงจุดหมายที่สิ้นสุดได้ ในทางตรงกันข้าม ความพยายามในการตอบสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุดเช่นนี้กลับไปทำลายการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ ซึ่งผิดจากวัตถุประสงค์ไม่เฉพาะแต่ในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ แต่ยังรวมถึงศาสตร์ในทุกสาขาที่ล้วนมีจุดหมายในการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ทั้งสิ้นก่อให้เกิดการเบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งต่างจากคัมภีร์ที่ไร้ขีดจำกัดและมีแนวโน้มที่จะทำให้ทั้งตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ส่วนความต้องการอย่างเหมาะสมที่ได้รับการตอบสนองนี้ เรียกว่าความสุข ที่ไม่ก่อให้เกิดความทุกข์ซ้อนขึ้น ซึ่งต่างจากความพึงพอใจที่ไปทำลายการมีชีวิตที่ดีของมนุษย์

ลักษณะการดำเนินสายกลางของพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงมิใช่การยอมรับความสุขแต่พอประมาณ หรือเป็นการลดระดับของการมีชีวิตที่ดีลง แต่กลับมีเป้าหมายให้บุคคลได้รับความสุขสูงสุดที่พึงได้รับ เป็นความสุขที่เกิดจากการมีชีวิตที่ดีอย่างบริบูรณ์ อีกทั้งความสุขประเภทนี้ เกิดจากความต้องการประเภท ฉันทะ ซึ่งไม่ไปเบียดเบียนสังคม แต่กลับทำให้สังคมและสิ่งแวดล้อมได้รับการเอาใจใส่ดูแล มีทรัพยากรเหลือพอแก่คนส่วนใหญ่ เนื่องจากแต่ละบุคคลมีแนวโน้มที่จะลดละความต้องการส่วนเกินของตัวเอง ตลอดจนช่วยเหลือแบ่งปันปัจจัยในการดำรงชีวิตส่วนเกินให้แก่ผู้ที่ด้อยกว่าในสังคม ผลที่ติดตามมาก็คือ ความสุขของสังคมนอกเหนือจากความสุขของแต่ละปัจเจกบุคคล ซึ่งก็คือเป้าหมายในทางพุทธเศรษฐศาสตร์นั่นเอง

๒.๓.๑ กรอบแนวคิดในพุทธเศรษฐศาสตร์

ความต้องการ เป็นมูลฐานสำคัญที่ทำให้เกิดวิชาเศรษฐศาสตร์ เมื่อความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด ไม่มีที่สิ้นสุด ในขณะที่สิ่งของและบริการที่มนุษย์ต้องการมีจำนวนจำกัด เศรษฐศาสตร์จึงเข้ามามีส่วนในการจัดการ จัดแบ่งให้มีการบริโภคที่จะสนองความต้องการของมนุษย์ให้มากที่สุด ความต้องการนี้เองเป็นตัวบังคับให้มนุษย์ทำงาน ให้มนุษย์ผลิตคิดค้นจนเกิดมีความมั่งคั่งทางวัตถุและเชื่อว่าจะทำให้มนุษย์มีสวัสดิการที่ดีเพิ่มขึ้นในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก ถือว่าความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งตรงกับที่พระพุทธศาสนาสอนว่า *นตฺถิ ตณฺหา สวา นตี* หรือแม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี^{๗๕} หมายความว่า ความต้องการของมนุษย์นั้นไม่รู้จักเต็ม แต่ความต้องการตามความหมายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์ มีความแตกต่างกันอย่างสำคัญ ๒ ประการ^{๗๖} คือ

๑) เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก พิจารณาความต้องการที่ไม่รู้จักเต็มนั้น คงอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทุกคนเป็นเหมือนกัน และดูเหมือนจะเป็นเช่นนั้นตลอดไป ไม่มีทางแก้ไขได้ ขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ถือว่าขอบเขตของความต้องการเป็นสัมพัทธ์ภาพ ต่างออกไปตามอัตราความก้าวหน้าของการพัฒนาจิตของแต่ละบุคคล ซึ่งต่างคนก็ไม่เหมือนกัน และในขณะเดียวกันบุคคลก็สามารถที่จะ

^{๗๕} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕.

เปลี่ยนแปลงได้ตามอัตราการพัฒนานั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่า ต้นทุนเป็นสัญชาตญาณตามปกติของมนุษย์ แต่พุทธเศรษฐศาสตร์ถือว่าต้นทุนเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของมนุษย์ คือ ความทุกข์ ดังนั้น หากจะแก้ปัญหาความทุกข์ จะต้องแก้ไขในทิศทางที่ลดต้นทุนลง จนกระทั่งไม่มีเหลือเลยพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาจากการดำรงชีวิตอยู่ด้วยต้นทุนไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา

๒) เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก อธิบายความต้องการมีแบบเดียว แม้จะมีการพูดถึงความแตกต่างระหว่างความต้องการ (Want) และอุปสงค์(Demand) ที่มีความหมายว่าคือ ความต้องการที่มีอำนาจซื้อหนุนหลัง รวมถึงการแสดงความแตกต่างระหว่างความจำเป็น (Need) ไปสู่ความต้องการ (Want) ตามลำดับ ก็ยังเป็นเพียงความแตกต่างโดยเงื่อนไขหรือโดยขีดระดับ แต่ทั้งหมดจะต้องมีอำนาจซื้อหนุนหลังเหมือนกัน อำนาจซื้อจึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ที่มีอิทธิพลทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นได้จริงในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์แยกอย่างชัดเจนว่า ความต้องการมี ๒ ประเภท ประเภทหนึ่งเรียกว่า ต้นหา อีกประเภทหนึ่งเรียกว่า ฉันทะ โดยให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาของมนุษย์ด้วยการปรับเปลี่ยนลดละความต้องการแบบต้นหา และส่งเสริมความต้องการแบบฉันทะ โดยไม่เอาอำนาจซื้อมาพิจารณาเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะความหมายของการมีดียิ่งมาได้ดี ไม่มีความหมายในพุทธเศรษฐศาสตร์

ความต้องการเหล่านี้ จะเชื่อมโยงไปยังแนวคิดการให้คุณค่าของสิ่งต่างๆ โดยมีหลักว่าสิ่งใดสามารถสนองความต้องการได้ สิ่งนั้นมีคุณค่าหรือมีประโยชน์ โดยที่คุณค่าสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด ตามประเภทของความต้องการ คือ

๑) คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่สนองความต้องการสุขภาวะโดยตรง เพื่อให้เกิดความดีงามแก่ชีวิตของตนเองหรือผู้อื่น คุณค่าชนิดนี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องวัด เรียกว่าเป็นคุณค่าที่สนองปัญญา หรือโดยสรุปก็คือลักษณะที่เด่นของคุณค่าของสิ่งต่างๆ ก็คือ คุณค่าในการใช้สอย หรือประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเหมาะที่จะปฏิบัติหน้าที่การงาน หรือรถยนต์มีคุณค่าอยู่ที่ช่วยในการเดินทางได้สะดวกรวดเร็ว เกื้อกูลต่อการปฏิบัติหน้าที่การงาน กรอบแนวคิดเรื่องคุณค่าในพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าแท้หรือประโยชน์ในการใช้สอยของสิ่งนั้นๆ ที่เกิดจากความต้องการแบบฉันทะ

๒) คุณค่าเทียม หรือคุณค่าพอกเสริม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อขยายเสริมความมั่นคงยิ่งใหญ่ของอัตตาที่ยึดถือไว้ คุณค่าชนิดนี้อาศัยต้นหาเป็นเครื่องวัดคุณค่า เรียกว่าเป็นคุณค่าที่สนองต้นหาและมานะ เช่น อาหารที่มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความโก้หรูหร่า หรือรถยนต์ที่มีคุณค่าเป็นเครื่องแสดงฐานะ แสดงความโก้มี มั่งอวดความเด่นความสวยงามตามค่านิยม กรอบแนวคิดเรื่องคุณค่าในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณค่าเทียมที่เกิดจากความต้องการในลักษณะของต้นหาที่มนุษย์เสริมแต่งให้พอกพูนมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า เป้าหมายของพุทธเศรษฐศาสตร์ มุ่งที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสุข^{๗๗} ที่สงบเย็น มิใช่ความสุขพอกเสริมหรือความพึงพอใจที่เกิดจากการได้สนองตัณหา และพระพุทธศาสนาถือว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขที่สงบเย็นนั้นเป็นเพียงเครื่องมือ (Means) มิใช่เป็นเป้าหมาย (End) ผลลัพธ์ในทางเศรษฐศาสตร์มิใช่จุดหมายของมนุษย์ แต่เป็นเครื่องมืออุปกรณ์ที่จะช่วยสนับสนุนกระบวนการพัฒนาจิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นในระดับต่อไป เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของปัจเจกบุคคลและสังคมในที่สุด ซึ่งถือได้ว่าเป็นสวัสดิการที่พึงปรารถนาในพุทธเศรษฐศาสตร์การที่มนุษย์มีระดับจิตที่สูงขึ้น ความต้องการบริโภคเองก็จะลดลงตามสัดส่วน ความประสงค์จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์จะมีมากขึ้น อันเกิดจากฉันทะ ในที่สุดพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเป็นเศรษฐศาสตร์ในความหมายที่แท้จริง เพราะใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดเพื่อให้เกิดความสงบสุขมากที่สุด

๒.๓.๒ คุณลักษณะและองค์ประกอบของพุทธเศรษฐศาสตร์

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงคุณลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับหลักพุทธธรรม โดยได้เรียบเรียงจำแนกไว้เป็น ๓ หมวด ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอัปมาทธรรม ตามลำดับ

องค์ประกอบที่ ๑ : มัชฌิมาปฏิปทา

ตามความหมายในพุทธธรรม^{๗๘} มัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยสัจข้อสุดท้าย คือ มรรค เป็นการประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติ ที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางของกระบวนการที่รู้เข้าใจแล้วนั้นเป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริง หรือเป็นวิธีการใช้กฎเกณฑ์แห่งกระบวนการของธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตจนถึงที่สุด

เมื่อพูดถึงคำว่าจริยธรรม ขอทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า จริยธรรม ในความหมายที่ใช้กันปกติในสังคมปัจจุบัน มีความหมายแคบลงจากเดิม โดยใช้คำว่า ความประพฤติ ซึ่งเป็นเรื่องของ การแสดงออกทางกายและวาจา เป็นคำแปล ซึ่งเทียบเท่าคำว่า Ethics ในภาษาอังกฤษจริยธรรม จึงมีขอบเขตที่ใกล้เคียงกับคำว่าศีลธรรม ในขณะที่ความหมายเดิมของจริยธรรม มีความหมายกว้างกว่า ปัจจุบัน หมายถึง การดำเนินชีวิตหรือเป็นอยู่ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจซึ่งครอบคลุมทั้งในระดับศีล สมาธิ และปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีปัญหาจนสามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงจริยธรรม ทั้งนี้เพราะการคิดดีและปฏิบัติดีย่อมเป็นความดีในตัวของมันเอง เนื่องจากจะส่งผลดีแก่ผู้ปฏิบัติและแก่ผู้อื่น ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่ดีอยู่ในตัวของมันเองแล้ว

มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ อย่าง ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และจิตมั่นชอบ เป็น

^{๗๗} ความสุข ในที่นี้ มุ่งหมายในระดับความสุขและมานสุขของปุถุชน ที่คู่กับคุณค่าแท้หรือประโยชน์ในการใช้สอยของสิ่งนั้นๆ ที่เกิดจากความต้องการแบบฉันทะ (มิได้รวมถึง นิพพานสุข).

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๗.

ส่วนประกอบของทางสายเดียว ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งระดับศีล สมาธิ และปัญญา มิใช่ทาง ๘ ทาง หรือหลักการที่นำมาปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อต่างหากจากกัน

โดยนัยนี้ หากพิจารณาว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ คือการศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งกาย วาจา ใจ การอธิบายและวิเคราะห์พุทธเศรษฐศาสตร์ด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทานี้จึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้ง ๘ อย่าง ซึ่งก็มีนักวิชาการและผู้ใช้อธิบายพุทธเศรษฐศาสตร์ในแนวทางนี้อยู่เป็นส่วนใหญ่ แต่ข้อจำกัดของการอธิบายในแนวทางนี้ คือ ผู้อธิบายจำเป็นต้องให้ความสำคัญขององค์ประกอบทั้ง ๘ อย่างพร้อมกัน ในฐานะของการเป็นองค์ธรรมที่สัมพันธ์กัน จึงทำให้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงองค์ธรรมทั้ง ๘ ดังกล่าวเข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในทุกระดับชั้นให้ได้ ผลที่เกิดขึ้นคือ องค์ประกอบบางอย่างเช่น สัมมากรรมันตะ (การกระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สามารถอธิบายพฤติกรรมทางเศรษฐกิจได้ชัดเจน ในขณะที่องค์ประกอบบางอย่าง เช่น สัมมาสติ(ระลึกรู้ชอบ) สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) ไม่สามารถอธิบายให้เห็นได้ชัดเจน ทำได้เพียงโยงให้เห็นความเกี่ยวข้องกันกับองค์ประกอบอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ศึกษางานในแนวทางนี้ จึงไม่สามารถเข้าใจความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างพุทธธรรมกับเศรษฐศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง บ้างก็มีความเข้าใจว่าเป็นเพียงการอธิบายธรรมะโดยอ้างศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์ หรือหนักไปกว่านั้น เข้าใจเจตนาเป็นการอวดว่าธรรมะนั้นสามารถอธิบายเศรษฐศาสตร์หรือศาสตร์ในทุกสาขาได้ โดยผู้ที่ศึกษานั้นได้ประโยชน์น้อย ผู้อธิบายเองก็พลอยถูกเข้าใจเจตนาผิดไปด้วย

ครั้นหากจะอธิบายองค์ธรรมทั้ง ๘ แบบแยกส่วน วิธีนี้อาจจะเชื่อมโยงเข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระดับต่างๆ ได้ดีขึ้น เนื่องจากสามารถหยิบยกตัวอย่างเฉพาะที่เข้ากับองค์ประกอบนั้นๆ มาอธิบายได้ แต่ปัญหาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ จะถูกมองข้าม และทำให้การพัฒนาอาจจะมีลักษณะเอนเอียงหรือสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่งสุดแล้วแต่ว่าผู้อธิบายจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบใดเป็นพิเศษ

แนวทางการอธิบายอีกวิธีหนึ่งคือ ถือว่าองค์ประกอบทั้ง ๘ อย่างเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน หรือเป็นสายเดียวกัน การอธิบายก็ไม่จำเป็นต้องทำทีละข้อ แต่จะต้องค้นหาองค์ธรรมหลักที่เป็นตัวแกนของเรื่องขึ้นมาให้ได้ก่อน เป็นองค์ธรรมนำเรื่อง หรือเป็นองค์ธรรมประธาน จากนั้นจึงค่อยผนวกองค์ธรรมตามของเรื่องนั้นๆ พ่วงสัมพันธ์เข้ามาอีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าองค์ธรรมตามจะมีความสำคัญน้อยกว่าองค์ธรรมประธาน แต่ชี้ให้เห็นว่า ในกิจกรรมหนึ่งๆ องค์ธรรมหนึ่งอาจเป็นเหตุเกื้อหนุนให้เกิดองค์ธรรมอีกอย่างหนึ่งขึ้น โดยมีองค์ธรรมผลเป็นตัวออกหน้า ซึ่งหากไม่มีองค์ธรรมที่เป็นเหตุ องค์ธรรมที่เป็นผลก็เกิดขึ้นไม่ได้เช่นกัน

การอธิบายเช่นนี้ จะเกิดประโยชน์อีกประการหนึ่งในแง่ที่เป็นการป้องกันมิให้ผู้ศึกษาใช้ องค์ธรรมใดองค์ธรรมหนึ่งเป็นที่หมาย (End) แทนที่จะเป็นแนวทางหรือวิธีการ (Means) เช่น ใช้องค์ธรรมในระดับศีล (คือวาจาชอบ การกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ) เป็นจุดหมาย ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาต่อในขั้นที่สูงขึ้นไป เพราะเข้าใจว่า จุดเริ่มต้นพฤติกรรมของมนุษย์อยู่ที่ความคิด (องค์ธรรมในระดับปัญญา) ที่ก่อให้เกิดเจตนา (องค์ธรรมในระดับสมาธิ) แล้วจึงนำไปสู่การกระทำทางกายวาจา (องค์ธรรมในระดับศีล) เป็นที่สุด โดยไม่เข้าใจความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นความเกี่ยวเนื่องกันหรือเรียกว่าอิทัปปิจจยตา นั่นก็คือ ในขณะหนึ่งๆ การกระทำทางกายวาจาที่ถูกต้องดีงาม สามารถเป็น

ปัจจัยเกื้อหนุนให้จิตใจบริสุทธิ์ เป็นพื้นฐานแก่สมาธิ และนำไปสู่การรู้แจ้งทางปัญญาด้วยกำลังของสมาธิในอีกทางหนึ่ง

การที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักพิจารณาว่า ผลลัพธ์จากกระบวนการทางเศรษฐกิจ ซึ่งมักเน้นกิจกรรมที่แสดงออกด้วยการพูด (วาจา) การกระทำ(กัมมันตะ) และการประกอบอาชีพ(อาชีวะ) เพื่อให้ได้มาซึ่งโภคทรัพย์ โดยมีทุนทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการผลิตและยังเป็นเครื่องแสดงฐานะ ถือว่าเป็นเป้าหมายที่มนุษย์ต้องการ ความเข้าใจดังกล่าวจึงเป็นการหยุดอยู่ที่องค์ธรรมในระดับศีล ในทางพุทธเศรษฐศาสตร์

ความพยายามที่จะหันเหทิศทางของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาสู่กระแสของพุทธเศรษฐศาสตร์ ด้วยการเสนอองค์ธรรมในระดับสมาธิ และองค์ธรรมในระดับปัญญา เป็นองค์ธรรมนำ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกินความสามารถในการรับรู้และการยอมรับของนักเศรษฐศาสตร์ในยุคสมัยปัจจุบัน ที่ยังอยู่ท่ามกลางอิทธิพลของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

การอธิบายพุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่คนส่วนใหญ่ในสังคมและทำให้เป็นเรื่องร่วมสมัย จึงน่าจะใช้องค์ธรรมในระดับศีลเป็นเป็นองค์ธรรมนำเรื่อง หรือเป็นองค์ธรรมประธาน และใช้วิธีการหันเหหรือแปรเปลี่ยน (Transition) ทิศทางไปสู่พุทธเศรษฐศาสตร์ที่เหมาะสม โดยการเปลี่ยนจาก “มิจฉา” เป็น “สัมมา” ด้วยองค์ธรรมในระดับศีล เป็นเบื้องต้นหรือเรียกว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มีองค์ธรรมในระดับศีลเป็นประธาน

ในส่วนที่เป็นวาจาชอบนั้น ประกอบด้วย การงดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย และพูดเพ้อเจ้อ ในส่วนที่เป็นการกระทำชอบนั้น ประกอบด้วย การงดเว้นจากการตรองชีวิต จากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ และจากการประพฤติดุคในกามทั้งหลาย สำหรับชาวพุทธแล้วข้อพึงปฏิบัติเหล่านี้ก็คือส่วนประกอบและส่วนขยายของศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน ซึ่งถือว่าเป็นวินัยขั้นต้นสุดของสังคมมนุษย์ ที่รักษาสังคมให้มั่นคงปลอดภัยและเพียงพอที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ซึ่งปฐมเหตุของศีลขั้นต้นนี้ คือ การอาศัยความจริงของสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นอยู่ (ธรรม) มาจัดสรร วางระบบระเบียบต่างๆ ขึ้น เพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์สูงสุดจากธรรมนั้น เป็นเรื่องของเศรษฐศาสตร์ที่คำนึงถึงประโยชน์ของมนุษย์ในสังคมที่พึงจะได้ร่วมกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา^{๗๙} ระบุว่า การรักษาองค์ธรรมในระดับศีล ได้แก่ สัมมาวาจา และสัมมากัมมันตะนี้ จะต้องใช้ศรัทธา (ความเชื่อ) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จ และศรัทธานี้ยังใช้เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับคนทั่วไปที่จะเข้าสู่สมาธิมาปฏิบัติด้วย ขอให้สังเกตว่าการรักษาองค์ธรรมในระดับศีลนี้ด้วยศรัทธานั้น กล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือ ความสมัครใจที่จะรักษาองค์ธรรมในระดับศีลนี้เองโดยไม่มีใครบังคับ เป็นไปตามกำลังศรัทธาที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง ไม่ใช่จากปัจจัยภายนอก เมื่อใดก็ตามที่มีการรักษาศีลจากปัจจัยภายนอกตัว เช่น การรับศีลในพิธีทางสงฆ์โดยไม่ตั้งใจ หรือการรักษาศีลเพื่อให้ผู้อื่นชื่นชม ซึ่งถือว่าเกิดจากปัจจัยภายนอกตัวเช่นกัน จะทำให้การรักษานั้น

^{๗๙} วิสุทธิมหาภูฏา (ไทย) ๑/๑๙.

คงอยู่ไม่ได้นาน ถ้าหากปราศจากศรัทธา หนทางเข้าสู่ฆัมมาปฏิบัติเพื่อพบกับปัญญาก็จะเป็นไปไม่ได้

ในส่วนที่เป็นการเลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การเว้นจากมิจฉาชีพ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม แต่หาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต หรืออีกนัยหนึ่งคือ ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ชีวิตอื่น แก่สังคม หรือทำให้ชีวิต จิตใจ และสังคมเสื่อมโทรมตกต่ำ เช่น การค้าอาวุธ การค้ามนุษย์การค้าสัตว์เพื่อฆ่า การค้าของเมา (รวมถึงสิ่งเสพติดทั้งหลาย) และการค้ายาพิษ การรักษาองค์ธรรมในระดับศีล ได้แก่ สัมมาอาชีวะนี้ จะต้องใช้วิริยะ (ความขยันหมั่นเพียร) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จ

จะสังเกตเห็นได้ว่า องค์ธรรมในระดับศีล อันได้แก่ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะนั้น เกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์ในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ ที่จะไม่เบียดเบียนกัน แต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ยังมี การกระทำของมนุษย์ในส่วนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัตถุหรือโลกของวัตถุ และธรรมชาติส่วนอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เช่น เรื่องปัจจัยสี่ หรือสิ่งของที่ใช้อุปโภคบริโภคต่างๆ และเทคโนโลยี รวมถึงธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ ไปอีกด้วย

การกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการรับรู้ที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถือเป็นศีลอีกหมวดหนึ่ง ที่เรียกว่า อินทริยสังวรศีล เพื่อมิให้ถูกความชอบ ชัง ตัดใจ หรือขัดใจ เข้ามาครอบงำ แต่ให้รับรู้ตามความเป็นจริงการรักษาอินทริยสังวรศีลนี้ จะต้องใช้สติ(ความระลึกรู้) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จส่วนการกระทำของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย ด้วยความเข้าใจคุณค่าแท้จริงของสิ่งนั้น มิใช่ด้วยคุณค่าเทียมหรือเกิดจากความต้องการประเภตตัณหา เป็นศีลอีกหมวดหนึ่ง ที่เรียกว่า ปัจจัยสันนิสิตศีล การรักษาปัจจัยสันนิสิตศีลนี้จะต้องใช้ปัญญา (ความรู้ชัด) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จ

ทั้งอินทริยสังวรศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล รวมถึงสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ ที่รวมเรียกว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล และสัมมาอาชีวะ ที่เรียกว่า อาชีวะปาริสุทธิศีลนั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียก ศีล ๔ หมวดนี้ว่า **ปาริสุทธิศีล ๔** (ข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ ๔ ประการ) ซึ่งเป็นองค์ธรรมในระดับศีลที่ครอบคลุมพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน

ข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ องค์ธรรมในระดับศีลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ละข้อจะแยกออกได้เป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงการละเว้นไม่ทำความชั่ว ส่วนหลังกล่าวถึงการทำความดีที่ตรงข้ามกับความชั่วที่งดเว้นแล้วนั้น ถือเป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่งของพุทธธรรม ที่ใช้ควบคู่กัน ลักษณะ “ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี” การกำหนดความหมายของศีลในแง่ละเว้นความชั่ว เป็นการกำหนดข้อปฏิบัติที่เพ่งเล็งไปที่การละความชั่วนั้นเป็นกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะแน่นอนตายตัวที่ต้องงดเว้น ขณะที่ในแง่ของการทำความดี เป็นเรื่องที่สามารถพยายามปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องตามฐานะและโอกาสและในวิธีการที่แตกต่างกัน ไม่จำกัดเฉพาะในข้อศีลเหล่านั้นเท่านั้น เช่น ในข้อละอทินนาทาน คือเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ ถือเอาแต่ของที่เขาให้ หวังแต่ของที่เขาให้ มีตนเป็นผู้ไม่ขโมย ไม่ปรารถนาอยากได้ของของผู้อื่น โดยยังมิได้ขยាយความในส่วนของการทำ

ความดีลึกลงไปในรายละเอียด แต่ก็มีคำสอนเรื่องทานซึ่งถือเป็นหลักธรรมใหญ่เรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนาไว้อีกส่วนหนึ่งต่างหาก

เห็นได้ชัดว่า ลำพังเพียงองค์ธรรมในระดับศีลดังกล่าว ก็สามารถใช้เป็นองค์ธรรมนำเรื่องขยายไปสู่องค์ธรรมอีกมากมายหลายหมวดที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และทำให้ผู้ศึกษาสามารถเห็นความเชื่อมโยงขององค์ธรรมในหมวดต่างๆ กับเศรษฐศาสตร์ได้อย่างเป็นระบบ และชัดเจนกว่าการนำองค์ธรรมในระดับศีล สมาธิ และปัญญามาแยกวิเคราะห์ทีละหมวดเพื่ออธิบายเรื่องเศรษฐศาสตร์

องค์ประกอบที่ ๒ : โยนิโสมนสิการ

ตามความหมายในพุทธธรรม^{๘๐} โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถุวิธี คือการกระทำในใจโดยแยบคาย พยายามทำความเข้าใจสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกวิเคราะห์ด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เข้าใจสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

เหตุที่จัดโยนิโสมนสิการไว้เป็นหนึ่งในสามองค์ประกอบของพุทธเศรษฐศาสตร์เนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจจำเป็นต้องมีพัฒนาการให้เจริญขึ้น ดังามขึ้นเป็นลำดับโดยผ่านขั้นตอนของระดับการพัฒนาจิต การพัฒนาทางเศรษฐศาสตร์ในที่นี้ คือการพัฒนาต่จากองค์ธรรมในระดับศีลซึ่งเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกเกือบทุกแนวทางหยุดอยู่ที่ระดับนี้ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมในกระบวนการพัฒนาปัญญาซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาจิต และเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกของมัชฌิมาปฏิปทา เพราะถ้าหยุดในระดับศีล ความเข้าใจมัชฌิมาปฏิปทาอาจจะยังไม่เกิดหรือยังไม่เข้าใจความหมายของมัชฌิมาปฏิปทาได้ดีพอ

เหตุที่ไม่ใช้องค์ธรรมในระดับสมาธิ ได้แก่ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ มาอธิบายเข้าใจเป็นองค์ประกอบที่สอง และองค์ธรรมในระดับปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เป็นองค์ประกอบที่สามของพุทธเศรษฐศาสตร์เนื่องจากเหตุผล ๒ ประการ กล่าวคือ องค์ธรรมทั้ง ๔ ได้ถูกจัดเข้าใจในองค์ประกอบแรกของพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ มัชฌิมาปฏิปทาแล้ว และเป็นองค์ธรรมเหตุที่ส่งผลต่อองค์ธรรมหลักฝ่ายศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะซึ่งเป็นองค์ธรรมประธานในการอธิบายวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกในเวลานี้

ประการที่สอง การที่จะพัฒนาเศรษฐศาสตร์ให้ยกระดับขึ้นไปสู่เศรษฐศาสตร์ที่มีองค์ธรรมในระดับสมาธิ และองค์ธรรมในระดับปัญญาเป็นองค์ธรรมนำเรื่องในลำดับต่อไปนั้นจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจองค์ธรรมเหตุที่เกื้อหนุนให้เกิดทั้งองค์ธรรมในระดับสมาธิและองค์ธรรมในระดับปัญญา โดยที่โยนิโสมนสิการนั้น จัดเป็นองค์ธรรมเหตุที่เกื้อหนุนให้เกิดองค์ธรรมในระดับปัญญาในพุทธเศรษฐศาสตร์

นอกจากโยนิโสมนสิการแล้ว ปัจจัยที่ก่อให้เกิดองค์ธรรมในระดับปัญญาอีกปัจจัยหนึ่ง ได้แก่ ปรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง คำอธิบาย การแนะนำชี้แจงการสั่งสอน การถ่ายทอด การได้เรียนรู้จากผู้อื่น การสร้างเสริมสัมมาทิฐิด้วยปัจจัยปรโตโฆสะ ก็คือ การมี

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), หน้า ๒๖๓.

บุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยเหลือ บอกช่องทาง ให้พัฒนา ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ซึ่งก็ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตร ถือเป็นการใช้ปัจจัยภายนอกใน กระบวนการพัฒนาปัญญา ที่ยังต้องเห็นคล้อยตามหรือขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดเป็นสำคัญหากได้ผู้อบรมที่ สั่งสอนผิดๆ ก็จะได้รับผลตรงข้ามเป็นมิจฉาทิฐิ ความมีกัลยาณมิตรนี้ จึงจัดว่าเป็นระดับของการ พัฒนาปัญญาในขั้นศรัทธา

อย่างไรก็ตาม โยนิโสมนสิการยากที่จะเกิดได้ในตนเองจากการฝึกฝนแต่เพียงอย่างเดียว เพราะอาจจะได้รับข้อมูลหรือข้อมูลที่มีอยู่รวมทั้งที่หามาได้จากการค้นคว้าด้วยตัวเองไม่เพียงพอ การ มีกัลยาณมิตรจึงเป็นปัจจัยหนุนช่วยที่สำคัญ และถ้าได้กัลยาณมิตรที่เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีความหวังดีอย่างแท้จริงก็จะยิ่งช่วยให้โยนิโสมนสิการทำงานได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า กัลยาณมิตรเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นแต่ยังไม่พอเพียง

โยนิโสมนสิการ ถูกจัดว่าเป็นระดับของการพัฒนาปัญญาในขั้นที่อยู่เหนือศรัทธาเพราะ เป็นขั้นที่ใช้ความคิดของตนเองอย่างเป็นอิสระ สามารถช่วยเหลือตนเองให้ไปสู่จุดหมายของพุทธธรรม ได้อย่างแท้จริง ถือเป็นการใช้ปัจจัยภายใน ที่เป็นแกนหรือปัจจัยหลักในกระบวนการพัฒนาปัญญา

สำหรับบุคคลที่ปัญญายังไม่แก่กล้า ยังต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น การพัฒนา ปัญญาจะเริ่มต้นจากปัจจัยภายนอก คือ ความมีกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดศรัทธาก่อน รวมทั้งช่วย พัฒนาโยนิโสมนสิการได้ด้วย อย่างเช่น กรณีของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย จากนั้นจึง มาถึงขั้นที่ข้อบังคับประกอบภายใน ตั้งแต่การนำความเข้าใจตามแนวศรัทธาไปเป็นพื้นฐานในการใช้ ความคิดอย่างอิสระ ด้วยโยนิโสมนสิการ เกิดสัมมาทิฐิ คือ มองเห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง และทำให้เกิดสัมมาสังกัปปะ คือ ดำริ นึกคิด และตั้งทัศนคติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้อง ไม่ เอนเอียง ยึดติด ชัด ผลัก หรือเป็นปฏิกิริยา ส่งผลทำให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงอีก คือ ไป เสริมสัมมาทิฐิให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น เป็นการทำงานระหว่างองค์ธรรมทั้ง ๒ ที่หมุนเวียนและสนับสนุนซึ่ง กันและกัน จนสัมมาทิฐิสามารถกำจัดกิเลสมูลฐานคือ โมหะ และสัมมาสังกัปปะ สามารถกำจัดกิเลส รอง คือ โลภะและโทสะ นับเป็นการทำงานที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน

แม้จะแสดงให้เห็นว่า ปรโตโฆสะหรือความมีกัลยาณมิตร เป็นปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิด องค์ธรรมในระดับปัญญาอีกปัจจัยหนึ่ง นอกเหนือจากโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยภายใน แต่มิได้แยก ไว้เป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบต่างหาก ก็เพราะปรโตโฆสะได้ถูกนับรวมเป็นองค์ธรรมเหตุในกลุ่มเดียวกัน กับโยนิโสมนสิการที่เกื้อหนุนให้เกิดองค์ธรรมในระดับปัญญาด้วยแล้วในขณะที่ยังมีองค์ธรรมเหตุ สำคัญ ที่เกื้อหนุนให้เกิดองค์ธรรมในระดับสมาธิในพุทธเศรษฐศาสตร์เรียกว่า อปัมาทะ ซึ่งจัดเป็น ปัจจัยภายในเช่นเดียวกับโยนิโสมนสิการ แต่จัดอยู่ในอีกฝ่ายหนึ่ง จึงได้แยกไว้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เป็นองค์ประกอบที่สามของพุทธเศรษฐศาสตร์

องค์ประกอบที่ ๓ : อปัมาทธรรม

ตามความหมายในพุทธธรรม^{๔๑} อปัมาทะ คือ ความไม่ประมาท หมายถึง ความเป็นอยู่ อย่างไม่ขาดสติ หรือ ความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติ

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

เป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง มีความระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลำไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความอันจะต้องรับผิดชอบไม่ยอมปล่อยปละละเลย การทำการด้วยความมุ่งมั่นและจริงจัง รอบคอบและรู้หน้าที่เรื่อยไป

อัปมาทะ จัดเป็นปัจจัยภายในเช่นเดียวกับโยนิโสมนสิการ ต่างกันตรงที่ว่าโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมในระดับปัญญา เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้ทำการพัฒนาปัญญา ในขณะที่อัปมาทะเป็นองค์ธรรมในระดับสมาธิ เป็นตัวควบคุมแรงเร้าให้มีการใช้อุปกรณ์นั้นอย่างรู้หน้าที่เรื่อยไป อัปมาทะ จึงจัดเป็นองค์ธรรมเหตุที่เกื้อหนุนให้เกิดองค์ธรรมในระดับสมาธิในพุทธเศรษฐศาสตร์

ข้อที่น่าพิจารณาในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคือ ความไม่ประมาทที่เกิดขึ้นจากสังคมการแข่งขัน ข้อดีของระบบแข่งขัน คือการกระตุ้นบุคคลไม่ให้ประมาท อยู่เฉยไม่ได้ ต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา แต่ความไม่ประมาทนี้ เกิดขึ้นจากการบีบคั้น จากการต้องเอาตัวรอด จากการหวังเอาชนะหวังให้ได้เปรียบอยู่เสมอ จึงต้องแข่งขันกันตลอดเวลา จนกลายเป็นการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์นำมาสู่ระบบกำไรสูงสุด การได้กำไรสูงสุดจึงกลายเป็นตัววัดความสำเร็จ ในขณะที่สังคมที่เน้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการมีมิตรไมตรีจะโน้มเอียงไปในทางประมาท เฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น หวังพึ่งคนอื่น ปล่อยปละละเลย อ่อนแอ แล้วก็เสื่อมลง เพราะความประมาท

แม้ในการปฏิบัติธรรมที่สำเร็จก้าวหน้า หรือได้บรรลุธรรมแล้วเกิดความพอใจ เกิดความสันโดษ พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสเตือนว่า “เธออยู่ในความประมาทแล้ว” คือ เฉื่อยลง ไม่เพียรขวนขวาย ถ้าวราบใดที่ยังไม่สิ้นกิเลส จงอย่าได้นิ่งนอนใจ คำสั่งสอนครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เป็นเรื่องอัปมาทธรรม ดังว่า “บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๘๒}

หากพิจารณาองค์ประกอบทั้งสามของพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอัปมาทธรรม จะพบว่า มัชฌิมาปฏิปทาเป็นองค์ประกอบในฐานะที่เป็นวิธีการหรือหนทางของการพัฒนาตน (เปรียบเหมือนเส้นทาง) ในแต่ละกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่การผลิต การบริโภค เรื่องอรรถประโยชน์ และการกระจายผลผลิต ขณะที่โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบในฐานะที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการพัฒนาตน (เปรียบเหมือนเครื่องยนต์) ส่วนอัปมาทธรรมเป็นองค์ประกอบในฐานะที่เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน (เปรียบเหมือนพวงมาลัย) เพื่อให้สำเร็จรู้หน้าที่ จนกว่าจะบรรลุเป้าหมายสุดท้ายของพุทธเศรษฐศาสตร์นั่นเอง

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องพบว่า การอธิบายเศรษฐกิจเชิงพุทธประกอบด้วยโครงสร้างตามหลักเศรษฐกิจทั่วไปคือ การผลิต การบริโภค และการจำหน่าย (ตลาด) ส่วนเนื้อหาที่มีความแตกต่างกันมากโดยเฉพาะความแตกต่างกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เช่น ทิฐุธัมมิกัตถะ ๔, โภควิภาค มัตตัญญูตา สันโดษ ความรู้จักประมาณ, การผลิตจะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นการทำลายทรัพยากรให้สิ้นเปลืองด้วยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติการตลาดต้องคำนึงถึงความต้องการและความสามารถของผู้บริโภคด้วย รวมทั้งคุณภาพของผลผลิตด้วย ต้องมีใจ

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

เอื้อเพื่อ รู้จักเห็นใจผู้อื่น ไม่หวังแต่ค่ากำไรเพียงอย่างเดียว การบริโภคเชิงพุทธต้องมุ่งที่คุณภาพของชีวิตจริง ๆ เช่น การบริโภคปัจจัย ๔ เท่าที่จำเป็น ไม่บริโภคเพราะตอบสนองตัณหาตน หลักนาถกรรมธรรม – การพึ่งตนเอง สามารถมาประยุกต์ใช้ได้หมดทั้งการผลิต บริโภคและจำหน่าย

๒.๔ บริบทสภาพพื้นที่วิจัย

ความเป็นมาของชาวอำเภอยางสีสุราชอพยพมาตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรสยามตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๐๒ สาเหตุที่มีการอพยพเพราะหนีภัยศึกสงครามจากการรุกรานของจีน ผู้นำในการอพยพครั้งนั้นคือ พระยาสีสุราช ได้รวบรวมไพร่พลหนีภัยสงครามมาจากนครจำปาศักดิ์ ผ่านเข้ามาทางจังหวัดอุบลราชธานี ผ่านสุวรรณภูมิจนกระทั่งมาตั้งถิ่นฐานที่โคกหนองคู และในปี พ.ศ. ๒๒๑๒ ได้ย้ายจากโคกหนองคูไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันตกที่ดงตะกวด (โนนสูง) ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๒๕ พระยาสีสุราช ได้อพยพผู้คนมาตั้งถิ่นฐานบริเวณใหม่ที่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเดิม เพราะมีลำห้วยบ้านนา (ปัจจุบันคือห้วยโสกเปือย) ไหลผ่าน ที่อยู่ใหม่คือบริเวณโนนบ้านนา ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของดงตะกวดที่เดิม

ในเวลาต่อมาได้เกิดโรคหิวระบาดขึ้นภายในหมู่บ้านซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระยาสีสุราชจึงได้อพยพผู้คนหนีจากโรคระบาดโดยได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางทิศตะวันออก ซึ่งบริเวณที่ย้ายมาใหม่นี้มีต้นยางนาขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเดิมเพราะมีหนองน้ำตามธรรมชาติอยู่หลายแห่ง คือ หนองกระบอง หนองโพน หนองโสกเปือย ห้วยวังศาลา และหนองคู โดยได้ตั้งชื่อบ้านใหม่จากการเอาลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านซึ่งมีต้นยางอยู่เป็นจำนวนมากมารวมกับชื่อผู้นำหมู่บ้านยางสีสุราชตราเป็นเท่าทุกวันนี้^{๘๓}

กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติให้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอยางสีสุราชเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยแบ่งพื้นที่ออกจากอำเภอยางชุมน้อย และได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมีคำขวัญประจำอำเภอยางสีสุราชคือ “เจียรไนพลอยหลากสี หลากหลายผ้าไหมเนื้อดี มากมีต้นยางใหญ่” ลักษณะภูมิศาสตร์ของอำเภอยางสีสุราช มีลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง และที่ราบลุ่มสลับกันไป สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายและเป็นดินเค็มในบางพื้นที่ ลักษณะภูมิอากาศ ร้อนแห้งแล้ง และเป็นพื้นที่กั้นดาร์นา อุณหภูมิจะร้อนมากในช่วงเดือน เมษายน ภูมิอากาศมี ๓ ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว ฤดูฝน โดนร้อนตั้งแต่มีนาคมถึงพฤษภาคม ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่มิถุนายนถึงพฤษภาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีน้อย อำเภอยางสีสุราช แบ่งเขตการปกครอง เป็น ๗ ตำบล , ๘๒ หมู่บ้าน ประกอบด้วยตำบล ยางสีสุราช , นาฏ , แวงดง , บ้านกู่ , ดงเมือง , ขามเรียน , หนองบัวสันตุ มีจำนวนประชากรใน อำเภอยางสีสุราช จำนวน ๓๒,๒๘๖ คน^{๘๔}

สรุปได้ว่า ชาวบ้านยางสีสุราชอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรสยามในสมัยรัชกาลที่ ๑ สาเหตุที่มีการอพยพเพราะหนีภัยศึกสงครามจากการรุกรานของจีน ผู้ที่เป็นผู้นำการอพยพครั้ง

^{๘๓} สัมภาษณ์, นายเจนเจตน์ เจนนาวิน, นายอำเภอยางสีสุราช, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

^{๘๔} สัมภาษณ์, นายสุรศักดิ์ มาลา, ปลัดอำเภอยางสีสุราช, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

นั่น คือ พระสีสุราช ขวายางสีสุราชเป็นกลุ่มชนชาวไทลาวที่มีเชื้อสายและบรรพบุรุษเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากแคว้นสิบสองจุไทในดินแดนบางส่วนของจีน แล้วอพยพหนีสงครามมาอยู่ที่เมืองสุวรรณเขตและเมืองจำปาศักดิ์ จนได้ย้ายมาอยู่ที่ตำบลยางสีสุราชแห่งนี้ ปัจจุบันชาวบ้านในตำบลยางสีสุราชไม่หลงเหลือคนที่พูดภาษาผู้ไทได้แล้วเพราะส่วนใหญ่คนที่พูดได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว แต่ยังคงเหลือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังคงเหลือให้ลูกหลานอนุชนรุ่นหลังได้ดูได้ศึกษา

๒.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

(ก) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ชำนาญ วัฒนศิริ ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทร มีกิจกรรมสื่อสารและมีการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังได้เสนอกลวิธีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การจัดเวทีประชาคมอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในทุกรูปแบบ^{๘๕}

อรทัย อัจฉา ได้กล่าวถึง ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่าการมีวัฒนธรรมเหมาะสมในการทำกิจกรรมเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้นั้นต้องมีกระบวนการเรียนรู้ มีการรวมกลุ่ม มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนได้รับการยอมรับนับถือจากภายนอกชุมชนและมีการจัดกิจกรรมอยู่ต่อเนื่อง^{๘๖}

มนตรี กรรพุมมาลย์ ที่กล่าวว่าลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนคือ สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนที่ร่วมกันจัดการปัญหาของตนเองและชุมชนสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ซึ่งสมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนมุ่งการพัฒนาตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนมีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนา^{๘๗}

สีลาภรณ์ นาคทรพร ได้กล่าวว่า กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา

^{๘๕} ชำนาญ วัฒนศิริ. “ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม” ใน วารสารพัฒนาชุมชน. ๓๘ (๑๒), ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

^{๘๖} อนุชาติ พวงสาละ และอรทัย อัจฉา, การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๙.

^{๘๗} มंत्री กรรพุมมาลย์. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : รายงานวิจัย คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘-๓๙.

สาเหตุ หาทงเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคนในการมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง และเรื่องของการพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง^{๘๘}

สรุปเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง คือ คนในชุมชนนั้นต้องมีการเรียนรู้มานาน มีประสบการณ์ที่จะใช้ความสามารถของตนเองในการแก้ไขปัญหา ร่วมกันได้

(ข) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

พระพิพิธธรรมสุนทร ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนว่า บุคคลควรรู้จักอดออมและสันโดษ จึงจะประสบผลสำเร็จ ดังความตอนหนึ่งในหนังสือคติธรรมนำชีวิตแสดงไว้ว่า การแก้ปัญหาเศรษฐกิจพึงถือหลักที่ว่า “นอนกับดิน กินกับเกลือ” คือ การรู้จักสันโดษ การประมาณตน และการรู้จักอดออม ทุกคนเกิดมาเห็นทรัพย์สินเงินทอง เสื้อผ้า ข้าวปลา อาหารน้ำลายไหลทั้งนั้น แต่ใครจะกลืนกินน้ำลายเสียแต่วันนี้ ไม่ใช่จ่ายพุ่มเพื่อย ด้วยการอดออม คนผู้นั้นรับรองได้ว่า “มั่งมีศรีสุข” ดังนั้น อดออม จึงแปลว่ามีกินเท่าไร ก็กินเท่านั้น มีใช้เท่าไรก็ใช้เท่านั้น^{๘๙}

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังความตอนหนึ่งว่า คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” นั้นเป็นปรัชญาทางเศรษฐกิจที่เน้นความพอดีบางคนเรียกว่าปรัชญาเศรษฐกิจแบบมัธยมาคือยึดทางสายกลางการดำรงชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงกำกับให้จาง่ายๆ ๓ ประการ คือ “ทุนชีวิตยังคิด สมดุล” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คำภาษาอังกฤษ สำหรับหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ว่า sufficiency Economy ซึ่งคำว่าsufficiency แปลว่า “พอ , พอเพียง” ดังนั้น การดำเนินการตามหลักทฤษฎีเบื้องต้น คือ ต้องทำให้การดำรงชีวิตมีความพอเพียงเสียก่อน หรือมีทุนชีวิตที่มั่นคงนั่นเอง การมีทุนชีวิตที่พอเพียงสามารถมองได้เป็น ๒ แ่ง คือ แ่งส่วนตัว และแ่งส่วนรัฐ การสร้างทุนชีวิตให้พอเพียงในแ่งส่วนตัว คือ การรู้จักขวนขวาย ขยันประหยัด จนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามสภาพอาชีพของตน^{๙๐} ส่วนการพัฒนาประเทศในภาพรวม ก็ใช้หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง (Self-sufficient Economy) เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนา และการบริหารประเทศให้ดำเนินไปตามทางสายกลาง เน้นที่ความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงการรู้จักป้องกันตัวที่ดีพอสมควร ต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอันมาจากปัจจัยทั้ง

^{๘๘} สี่ลาภรณ์ นาครทรรพ. “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน” ใน **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. อนุชาติ พวงสา สี และอรทัยอาจอ่ำ (บก.). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙.

^{๘๙} พระพิพิธธรรมสุนทร, **การแก้ปัญหาเศรษฐกิจตลอดการ : คติธรรมนำชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๑), หน้า ๔๙-๕๒.

^{๙๐} วรณัฐ แสงนิมมวล, “เศรษฐกิจพอเพียงอีกมุมมอง” , **มติชนรายวัน**, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๐๖๑๑, (๓๐ มีนาคม ๒๕๕๐) : ๓-๕.

ภายนอกและภายใน ทั้งนี้ในการดำเนินชีวิตจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาท จะหากิจใด ๆ ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่ง นำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทาง เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สามารถพึ่งตนเองได้มีภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก^{๙๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของเศรษฐกิจเชิงพุทธต่อ ระบบเศรษฐกิจว่า จะต้องอิงอาศัยหลักพุทธธรรมเท่านั้น จึงจะทำให้ฐานทางเศรษฐกิจต่างๆ มีความ สมดุลและเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงต่อตนและคนอื่นด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า เศรษฐศาสตร์ ที่ถูกต้อง เป็นวิทยาศาสตร์ จะต้องเป็นเศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้องตามธรรม แม้พระพุทธเจ้าตรัสสอนข้อ ปฏิบัติที่สำคัญที่จะทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อทิฏฐธัมมิกัตถะ มี ๔ ข้อด้วยกัน ได้แก่ (๑) ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีการที่แยบคายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักจัด รู้จักทำ รู้จักดำเนินการด้านเศรษฐกิจ ทำการ งานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี (อุฏฐานสัมปทา) (๒) ความถึงพร้อมด้วยการรักษา สามารถปกป้อง คุ้มครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้ (อารักขสัมปทา) (๓) รู้จักคบหาคนดีหรือมีกัลยาณมิตร ซึ่งเป็น องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้น ๆ ทำให้รู้เห็นช่องทางและโอกาสต่างๆ ในการทำงาน ทันต่อเหตุการณ์ ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ของตนอย่างถูกต้อง ไม่ถูกปาปมิตร ชักจูงไปในทางอบายมุข ทรัพย์ไม่เพิ่มพูน (กัลยาณมิตตตา) (๔) ความเป็นอยู่พอดีหรือความเป็นอยู่สมดุล คือ เลี้ยงชีพแต่พอดีไม่ให้ฟุ่มเฟือย ไม่ให้ผิดเคือง ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีเหลือเก็บไว้(สมชีวิตา)^{๙๒}

สรุปเอกสารที่เกี่ยวข้องหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ แม้จะมีโครงสร้างที่ สามารถอธิบายได้ในรูปแบบของการผลิต การบริโภค และการจำหน่ายเหมือนกับเศรษฐกิจทั่วไปก็ ตาม แต่ก็มีเนื้อหาจุดมุ่งหมาย และวิธีการที่แตกต่างกัน

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(ก) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่น่า ภาคภูมิใจ มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าอนุรักษ์สันทรายและอ่างเก็บน้ำห้วยโจ้ ผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละมีวิสัยทัศน์กว้างไกล คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน เป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีวัดคอยแทนพระผา หลวงเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีโครงการที่สำคัญต่อชุมชน คือ โครงการพัฒนาบ้านโป่งอันเนื่องมาจาก พระราชดำริมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ห้วยแม่โจ้และสนับสนุนอาชีพ เกษตรกรและอาชีพให้แก่ราษฎร องค์การในชุมชนที่สำคัญ คือ กลุ่มผู้ปลูกไม้ดอก กลุ่มฌาปนกิจและ ชมรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอีกหลายกลุ่มเกิดขึ้น จากการที่คนในชุมชนค้นพบปัญหาจึงรวมกลุ่มกัน

^{๙๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานয়รัฐมนตรี, แผนพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๓.

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก, (กรุงเทพ: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๙-๑๕๘.

วิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการโดยมีแผนมีโครงการ สมาชิกทุกคนมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณ การที่สมาชิกในองค์กรเป็นคนมีคุณภาพมีคุณธรรมทำให้ชุมชนมีสันติภาพ จากบริบทของชุมชนและองค์กรในชุมชนที่มีลักษณะของการเรียนรู้ มีการจัดการ มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพ จึงทำให้ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนมีความเข้มแข็งอีกชุมชนหนึ่ง^{๙๓}

มานะ ชนะบุญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง กรณีศึกษา หมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพงอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น” พบว่า หมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเนื่องจาก ๑) มีประวัติความเป็นมาเดียวกันที่อาศัยอยู่ได้เดียวกัน พูดภาษาเดียวกันและสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้โดยสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ได้ ๒) มีผู้นำชุมชนที่หลากหลาย อาทิ ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์หมู่บ้าน และกำนัน มีความเป็นผู้นำทั้งด้านบุคลิกและการปกครอง ๓) มีวัฒนธรรมชุมชนที่ยึดถือความเชื่อและประเพณีปฏิบัติต่อกันอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และมีกฎเกณฑ์ในการอาศัยอยู่ร่วมกันได้ ๔) ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยสามารถใช้กิจกรรมที่เป็นประเพณีเป็นสื่อเชื่อมโยงสมาชิกทั้งภายในและภายนอกให้มีความสัมพันธ์ต่อกันได้ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับประชาชนทั้งสองหมู่บ้าน คือ มีสมาชิกบางคนไม่ให้ความสำคัญในการร่วมมือกิจกรรมที่จัดขึ้นและมีเงินทุนไม่พอในการผลิต มีหนี้สินภายในครัวเรือนและขาดแรงงานคนและสัตว์ในการผลิต^{๙๔}

อมรวิชัย นาคทรัพย์ และคณะ ได้กล่าวถึงปัจจัยทางสังคมที่สำคัญซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การมีส่วนร่วม ทุนทางสังคม และระบบการสื่อสารในชุมชน ทั้งนี้โดยมองว่าการมีส่วนร่วมถือเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพราะจะทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ความยินดี และความเต็มใจในการที่จะร่วมกระบวนการ / กิจกรรมต่าง ๆ ในด้านทุนทางสังคมนั้น หมายถึง ความสัมพันธ์รักใคร่ และความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย หรือความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันส่วนระบบการสื่อสาร และช่องทางการสื่อสาร เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะถักทอความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระบบสื่อสารที่เอื้อต่อ

^{๙๓} มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ, “กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๐-๒๐๕.

^{๙๔} มานะ ชนะบุญ, “ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีหมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพง อาเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น”, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๒-๑๒๖

การสร้างคามเข้มแข็งของชุมชนนั้นจะต้องเป็นระบบสื่อสารที่ทำให้คนในชุมชนสามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว และมีโอกาสสื่อสารกันได้อย่างตลอดเวลา^{๙๕}

(ข) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย) ได้กล่าวถึงแนวคิดและวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสานไว้ ดังความสรุปในบทคัดย่อมีใจความว่า แนวคิดและวิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จะพึงให้สำเร็จตามเป้าหมายได้ ปราชญ์อีสานได้ประยุกต์หลักพุทธธรรมที่จำเป็นในการทำงานลงไปด้วย กล่าวคือ มีอิทธิบาทธรรมเป็นต้น ซึ่งได้นำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน โดยมีความพอใจหากเพียงที่จะทำงานมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ และมีวิจยญาณสอดส่อง ไตร่ตรองในการทำงานทุกอย่าง เช่น การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม ที่นิยมใช้กันมาก คือ การหมั่นประชุมกันเป็นนิตย และการพร้อมเพรียงทำกิจร่วมกัน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ แนวคิดและวิธีการทำงานของปราชญ์อีสาน จึงนำไปแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธได้ ก็เนื่องจากว่า ได้นำหลักพุทธธรรมไปปรับใช้แล้วแต่กรณีไปนั่นเอง^{๙๖}

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ถึงทางสายกลางในแนวเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริไว้ว่า ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎี อันเป็นพื้นฐานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกือบทั้งหมด ก็คือ ความพออยู่ พอกิน และควมมีชีวิตอยู่ที่เหมาะสม พอเพียงในทุกมิติของชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนแนวความคิดนี้ หากวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่าประสานสอดคล้องกันแนบแน่นกับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย การดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และ การเดินทางสายกลางตามสมมติสังขะในโลกธรรมหรือโลกียธรรม ด้วย “วิถีแห่งพุทธ”... ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสังและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสรภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่ได้โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้ โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดีและไม่หลงใหลได้ปลื้มกับวัตถุนิยมเกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป^{๙๗}

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์” หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และอปปมาทธรรม มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะด้านความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ในปรัชญาเศรษฐกิจ

^{๙๕} อมรวิรัช นาครทรรพ และคณะ, การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อลิศรา ชูชาติ, ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๑๑๘

^{๙๖} พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๙๗} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙๗.

พอเพียง โดยมีขมิ้นมาปฏิบัติกับความพอประมาณ เป็นวิธีการหรือหนทางในการพัฒนาตน โยนิโสมนสิการกับความมีเหตุผล เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการพัฒนาตน และอุปมาพหุธรรมกับการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นเครื่องกำกับการพัฒนาตน ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มีองค์ธรรมในระดับศีลเป็นประธาน การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก จึงสามารถใช้เฉพาะองค์ธรรมในระดับศีลเป็นเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบ โดยองค์ธรรมในระดับศีลที่เกี่ยวข้องกับ ๔ ทฤษฎีหลักทางเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ ปาริสุทธิศีล ๔ ที่ประกอบด้วย อาชีวนปาริสุทธิศีล ในกิจกรรมการผลิต ปัจจัยสันนิสิตศีล ในกิจกรรมการบริโภค อินทริยสังวรศีล ในเรื่องอรรถประโยชน์ และปาฏิโมกขสังวรศีล ในการกระจายผลผลิต^{๙๘}

ไพโรช ดันอุด , ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เมืองน่าอยู่ : กรณีศึกษา เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนทำได้ด้วยการตัดสินใจของตนเองไม่มีแรงกดดันจากกลุ่มอิทธิพล ในท้องถิ่นหรือการตอบแทนบุญคุณ ผู้ที่เคยให้การอุปการะ ช่วยเหลือ แสดงให้เห็นถึงการแยกบทบาทการ แสดงออกทางด้านการเมืองกับเรื่องส่วนตัวอย่างชัดเจน ทั้งนี้คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านยังเป็นปัจจัย สนับสนุนการแสดงออกหรือความต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนโดยมีช่องทางเฉพาะตัวเช่น การ ชอบทำกิจกรรมสำหรับชุมชน ความรู้ความสามารถที่ตนเองมีอยู่ การเป็นตัวแทนกลุ่มต่างๆ ประกอบกับ ชุมชนเห็นความสำคัญให้โอกาส โดยมีผู้นำชุมชนให้การสนับสนุน ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการ พัฒนาชุมชนเข้มแข็ง คือปัญหาได้รับการแก้ไขที่ตรงจุด การได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น ชุมชน สามารถหาแผนพัฒนาชุมชนด้วยชุมชนเองทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการต่างๆหากพิจารณา ถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมข้างต้น สำหรับช่องทางและลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมในส่วนของผู้นำ ชุมชนมีลักษณะของการเข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับชุมชนเช่น การเป็นประธานในพิธีการต่างๆ การกระทำที่ เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชน การเข้าร่วมงานบุญ งานศพ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งยังมีส่วนร่วมใน การตัดสินใจการวางแผน การดำเนินการตามแผนงานโครงการของชุมชนปกครองส่วนท้องถิ่นควรสร้าง ความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน ผลประโยชน์ที่พึงได้รับให้ชัดเจน^{๙๙}

สรุปจากประเด็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมาแล้วได้ดังนี้คือสาเหตุของปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นแก่สังคมคือการหลงกระแสบริโภคนิยม ความไม่รู้จักพอเพียงหรือพอประมาณในการใช้จ่าย และขาดหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการ จึงทำให้เกิดภาวะขาดแคลนปัญหาที่จะจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจ แนวคิดเศรษฐกิจเชิงพุทธเป็นการสอนให้รู้จักความพอดีพอเหมาะในการ

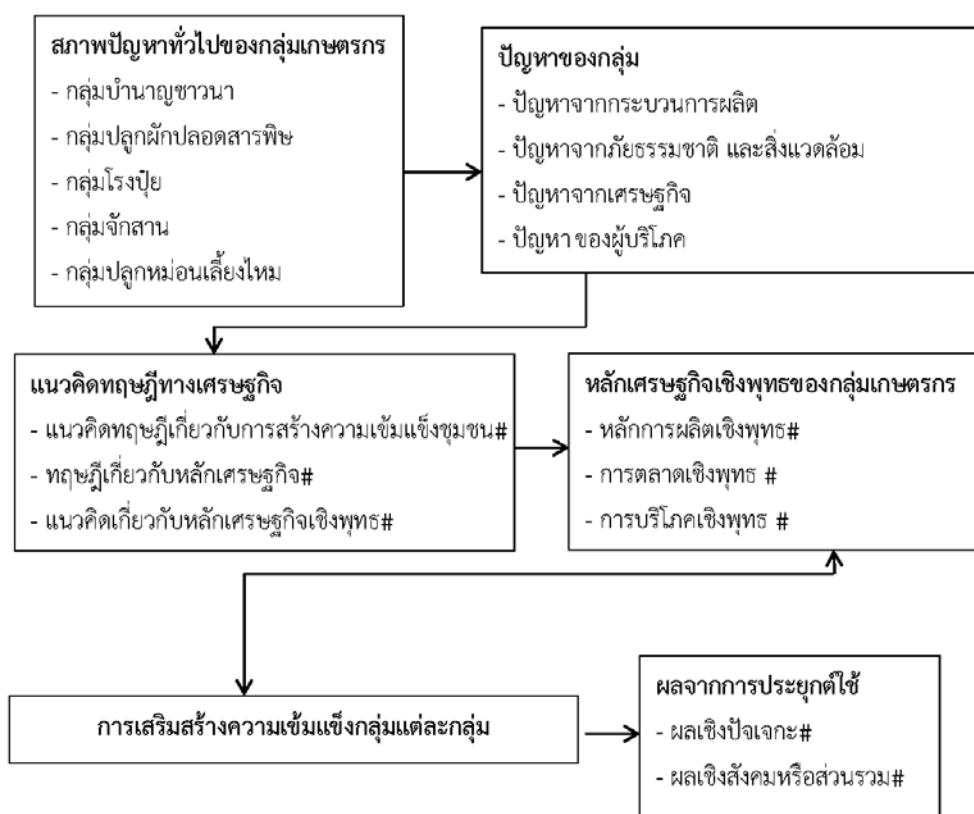
^{๙๘} พัทธมน ยอดพุดติการณ "การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์" คุชฎินิพนธ์พุทธศาสตร์คุชฎินันติต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗๓ - ๑๘๐.

^{๙๙} ไพโรช ดันอุด , "การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง เมืองน่าอยู่ : กรณีศึกษา เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ , วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขา การเมืองการปกครอง ,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๕๒).

ดาเนินชีวิต ไมโลภ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น และไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติโดยการใช้อย่างฟุ่มเฟือย หากทำได้จะเป็นการแก้ปัญหาแบบยั่งยืน เนื่องจากการอาศัยแรง ทุน และทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในแต่ละท้องถิ่น ทำให้ไม่ต้องใช้ทุนมากในการดำเนินการผลิต จำหน่ายได้แล้วก็มียุทธพลเหลือไว้เก็บออม

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้หลักการของเหตุและผลตามหลักพระพุทธศาสนา โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา และนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ พร้อมทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ สามารถแบ่งกระบวนการศึกษา เป็นขั้นตอนได้ดังนี้

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

๑) การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) โดยทำการแบ่งเอกสารที่จะศึกษาค้นคว้าออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ

๑.๑ ทำการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารของกลุ่มเกษตรกร เช่น คู่มือเอกสารการดำเนินงาน เอกสารที่คณะทำงานได้ลงไปปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น การอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม การอบรม การสร้างเครือข่ายแกนนำในตำบล เป็นต้น

๑.๒ ทำการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารวิชาการที่มีแนวคิดเกี่ยวกับ หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ หลักการผลิตเชิงพุทธ การตลาดเชิงพุทธ การบริโภคเชิงพุทธ การสร้างความเข้มแข็งกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กลยุทธ์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม เป็นการศึกษาข้อมูลภาคสนามโดยการปฏิบัติงานในพื้นที่ของผู้ศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาเป็นผู้อยู่ในพื้นที่ และต้องการที่จะนำแนวคิดหลักธรรมคำสอนไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑ เข้าร่วมเป็นผู้สังเกตการณ์ ในการอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรม และอบรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเกษตรกรด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

๒.๒ เป็นผู้สนับสนุนในการอบรมพัฒนาคุณธรรม

๒.๓ การพูดคุยกับผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายบริหาร และกลุ่มเกษตรกร

๒.๔ การเข้าไปพูดคุยกับเกษตรกรชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน

๒.๕ ดำเนินการวิเคราะห์แนวคิด หลักการ ในการการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

๒.๖ สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ คือ แนวคิด หลักการ ความเป็นมา เป็นต้น

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

๓.๒.๑ พื้นที่การวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม สาเหตุที่เลือกพื้นที่วิจัย

เนื่องจากชาวเกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการเสริมสร้างเศรษฐกิจ และมีการรวมกลุ่มที่ดีและมีสมาชิกที่เพิ่มขึ้นทำให้กลุ่มเกษตรกรมีกิจกรรมที่หลากหลายในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพึ่งตนเอง เช่น กิจกรรมการทำบ้านนาชุมชน นอกจากนี้ภายในกลุ่มก็มีการร่วมมือกันอย่างดี มีวิสัยทัศน์ เพราะฉะนั้นการเลือกพื้นที่วิจัยจึงมองเห็นว่ากลุ่มมีความเข้มแข็ง เพราะมีการนำหลักธรรมในข้อใดมาปฏิบัติ เพื่อที่จะสร้างหลักธรรมให้ประชาชนในกลุ่มได้นำไปพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นต่อไป

๓.๒.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความรู้เกี่ยวกับ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามมหาสารคาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย (Target group) ได้มาด้วยการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ประกอบไปด้วย ๑) ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช ๒) สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช ๓) สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช ๔) พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑) พระครูสุตธรรมโสภิต เจ้าคณะอำเภอยางสีสุราช

๒) พระครูอมรปัญญาคุณ รองเจ้าคณะอำเภอยางสีสุราช

๓) นายประภาส ทวีทรัพย์ เจ้าพนักงานการเกษตรชำนาญงาน รักษาการแทนเกษตรอำเภอยางสีสุราช

๔) นางจาวลี อินตะวงศ์ พัฒนาการอำเภอยางสีสุราช

๕) นางสาวนันทิยา ธรรมชา นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ

(๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

ประกอบไปด้วย ๑) ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ๒) ผู้นำท้องที่ ได้แก่ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ๓) นักพัฒนาชุมชน

๑) นายสุรชัย จันทะรัง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลยางสีสุราช

๒) นายสุกิจ จันทะนุญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาฏ

๓) นายดำรง บุปผาทาโน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแวงดง

๔) นายชิดพงศ์ ระวิหังโส นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านคู

๕) นายบุญตา สาริโก นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขามเรียน

๖) นางสาวโชติรัตน์ บุญพระธรรมรองปลัด อบต.นาฏ รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าส่วนส่งเสริมการเกษตร

๗) นายอนุสิทธิ์ วิเศษสมบัติ รองปลัด อบต.เวียงดง รักษาการแทนหัวหน้าส่วนส่งเสริมการเกษตร

๘) นายนิคม ภาชีชา นักวิชาการเกษตร

๙) นายคมสิทธิ์ ลำเหลื่อ ปลัด อบต.ขามเรียน

๑๐) นายสุติศักดิ์ เพ็ชรสุข ผู้ช่วยเจ้าหน้าที่การเกษตร

๑๑) นายจารึก เศรษฐกิจ ตำแหน่งกำนันตำบลเวียงดง

๑๒) นายด้วง สีหานาม ผู้ใหญ่บ้านบ้านกู่ ตำบลบ้านกู่

๑๓) นายประทีน นามฤทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านโดน ตำบลเวียงดง

๑๔) นายประสพ ปิดตังนาโพธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านยางสีสุราช ตำบลยางสีสุราช

(๓) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประกอบด้วย กลุ่มบ้านนาญขานา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

สรุปจำนวนกลุ่มเป้าหมายทั้ง ๓ กลุ่มในงานวิจัยนี้ ประกอบด้วย

๑ กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบไปด้วย

พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	จำนวน	๒	รูป
ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช	จำนวน	๑	คน
รวม	จำนวน	๕	รูป/คน

๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ประกอบไปด้วย

ผู้นำท้องถิ่น (นายกองค์การบริหารส่วนตำบล)	จำนวน	๕	คน
ผู้นำท้องที่ (นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน)	จำนวน	๕	คน
นักพัฒนาชุมชน	จำนวน	๕	คน
รวม	จำนวน	๑๕	คน

๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

กกลุ่มบ้านนาญขานา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	จำนวน	๑๐	คน
รวม	จำนวน	๑๐	คน
รวมทั้งสิ้น		๓๐	คน

โดยผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth interview) อันมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ

ผู้วิจัยมีการกำหนดโดยการคัดเลือกเอาเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับเกษตรกร นอกจากนี้ยังคัดเลือกผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจ รวมถึงนักวิชาการที่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจและการสร้างความเข้มแข็งชุมชนได้

๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป

ผู้วิจัยได้กำหนดคัดเลือกเอาเฉพาะบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรในแต่ละตำบล และเป็นผู้ทราบถึงการดำเนินงาน และทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของเกษตรกร รวมถึงเป็นผู้ที่มีความรู้ในการให้คำแนะนำและเสริมสร้างชาวเกษตรกรได้ นอกจากนี้ยังเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง

๓) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้วิจัยมีการกำหนดโดยการคัดเลือกบุคคลในแต่ละกลุ่ม โดยแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านนาขวนา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ซึ่งผู้วิจัยเลือกเอาเฉพาะผู้นำกลุ่ม และผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มได้ นอกจากนี้ยังคัดเลือกเอาผู้บริโภคนั้นเป็นประชาชนในหมู่บ้านที่มีการเลือกบริโภคและมีความใกล้ชิดกับกลุ่มเกษตรกรที่กล่าวได้

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การดำเนินงานตามการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม ทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ส่วนการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นหลักในการศึกษาความสัมพันธ์ และการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาใช้กับชาวเกษตรกร โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) กับกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง ๓ กลุ่ม และได้มีการกำหนดให้นำแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวมาดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนในเชิงเนื้อหาให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการโดยเบื้องต้นก่อนเพื่อที่จะนำแนวความคิดหรือข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการมาใช้ในการปรับปรุงข้อคำถามของแบบสัมภาษณ์รวมทั้งจะได้มีการนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้วไปดำเนินการทดลองสัมภาษณ์กับผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ หรือบุคคลที่มีส่วนสำคัญกับกระบวนการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะใกล้เคียงกับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยหรือผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อที่จะนำสภาพปัญหาหรือข้อบกพร่องของแบบสัมภาษณ์ไปดำเนินการปรับปรุงครั้งสุดท้ายก่อนที่จะนำไปใช้ในการดำเนินการกระบวนการสัมภาษณ์จริง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความ

ถูกต้องสมบูรณ์ อันมีผลต่อการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ไปใช้ในกระบวนการประมวลผลข้อมูลต่อไป

๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อใช้ในการสนทนากลุ่มของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าร่วมในการสนทนากลุ่ม โดยให้มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มๆ ละไม่เกิน ๘ – ๑๐ คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อคิดเห็นและแนวทางในการสร้างการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ได้กำหนดขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ไว้ดังนี้

๑) การสำรวจ (Survey) เป็นการสำรวจข้อมูลสถานะภาพปัจจุบัน ความเป็นอยู่ของกลุ่มเกษตรกร ปัญหาที่เกิดขึ้นของกลุ่มเกษตรกร

๒) การสังเกต (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ต้องการให้กลุ่มตัวอย่างได้รู้ตัว ซึ่งกิจกรรมบางอย่างอาจถูกปรุงแต่งได้ โดยใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) เพื่อสังเกตสภาพทั่วไป สิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม และชุมชนพร้อมทั้งลักษณะทางกายภาพอื่นๆ ที่มีผลต่อการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ

๓) การสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) เพื่อให้ได้องค์ความรู้ ประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการสร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพองค์รวมด้วยพุทธปริตรของผู้สูงอายุโดยทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ทั้ง ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มนักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ ประกอบไปด้วย ๑) ประธานกลุ่มเกษตรกรอำเภอยางสีสุราช ๒) สำนักงานการเกษตรอำเภอยางสีสุราช ๓) สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอยางสีสุราช ๔) พระสงฆ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

(๒) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ประกอบไปด้วย ๑) ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ๒) ผู้นำท้องที่ ได้แก่ นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ๓) นักพัฒนาชุมชน

(๓) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านนาญขานา กลุ่มโรงปุ๋ย กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

๔) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการกำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม เพื่อใช้ในการสนทนากลุ่มของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกกลุ่ม ซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มเข้าร่วมในการสนทนากลุ่ม โดยให้มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มๆ ละไม่เกิน ๘ – ๑๐ คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อคิดเห็นและแนวทางในการสร้างรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพองค์รวมด้วยพุทธปริตรของผู้สูงอายุ

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล ได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสาร มาตรวจสอบความครบถ้วน ถูกต้อง จัดเรียงข้อมูลจัดกลุ่มของข้อมูล แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ประกอบเข้าด้วยกัน การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ยึดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และการสร้างข้อสรุป ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) วิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการตีความ สร้างข้อสรุปของข้อมูลที่เป็นรูปธรรมหรือที่ได้จากปรากฏการณ์ที่สามารถมองเห็นได้ แล้วนำมารวบรวมและสร้างข้อสรุปให้เป็นเชิงนามธรรม (Analytic Induction) หลังจากนั้นนำมาสร้างเป็นสมมติฐานชั่วคราว (Working Hypothesis) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อทดสอบสมมติฐาน โดยพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลที่สามารถทำการพิสูจน์สมมติฐานนั้น จนกว่าจะได้คำตอบ แล้วจึงดำเนินการสรุปข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้

๒) วิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน จำแนกข้อมูลออกเป็นประเภทต่าง ๆ แล้วทำการสร้างข้อสรุปของข้อมูลย่อย ในแหล่งข้อมูลนั้นๆ เมื่อได้ข้อมูลมาใหม่และทำการเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกัน แล้วนำผล จากข้อสรุปของข้อมูลแรกมาเปรียบเทียบกับผลในครั้งต่อไป ทำเช่นนี้ไปจนกระทั่งเก็บข้อมูล ครบสมบูรณ์ จึงนำผลที่ได้มาพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลทุกประเภทเพื่อนำมาสร้างเป็นข้อสรุปที่ใช้ตอบปัญหาของการวิจัย

๓.๖ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ นำเสนอโดยการเขียนเป็นรายงานการวิจัยทั้งฉบับสมบูรณ์และฉบับตีพิมพ์เผยแพร่ โดยผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้ ทั้งเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เป็นความเรียง และการบรรยายด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายตามข้อความที่ได้จากการวิเคราะห์ และแปลความหมายตรงตามสิ่งที่ปรากฏจากการเก็บรวบรวมข้อมูล การนำเสนอผลการวิจัยจะแบ่งองค์ประกอบออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ๑) บทนำ ๒) แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๓) วิธีดำเนินการวิจัย ๔) วิเคราะห์ผลการวิจัย ๕) สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) หลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และแนวคิดการพัฒนาสังคมเชิงพุทธ นำมาสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถามสัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำในการก่อตั้งคณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม และสนทนากลุ่มร่วมกันของพระผู้นำ คณะกรรมการกลุ่ม และสมาชิกกลุ่ม เพื่อความชัดเจนในประเด็นการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนจากการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกภายในชุมชน แล้วนำมาเขียนประมวลบรรยายความตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ขอเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๑) สภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๒) การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๔.๑ สภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

จากการเข้าไปสัมภาษณ์ข้อมูลของพื้นที่วิจัย ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของชาวอำเภอยางสีสุราช และสภาพการดำเนินงานทั่วไปทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร ซึ่งได้แก่ กลุ่มบ้านนาญชานา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มโรงปุ๋ย และกลุ่มจักสาน ซึ่งผู้วิจัยได้ผลจากการศึกษาดังนี้

เกษตรกรชาวบ้านหนองบัวแปะได้นำหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธมาใช้โดยการรวมกันเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่นกลุ่มบ้านนาญชานา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษกลุ่มทอผ้าปูยชีวะภาพ กลุ่มทำเครื่องจักสาน กลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดี พอกอยู่พอกินและไม่ต้องไปเป็นหนี้สิน แต่เป็นการใช้แรงกาย สติปัญญาระดับชาวบ้านในการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ กลุ่มบ้านนาญชานา (เกษตรครบวงจร)

บ้านนาญชานา เป็นเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นในสาขาด้านเกษตรกรรม ผสมผสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านชุมชน เป็นภูมิปัญญาในด้านการศึกษาวิจัยวิถีชีวิต

ของตนเองของคนที่มีอาชีพเกษตรกรรม เพราะในวิถีชีวิตความเป็นจริงของมนุษย์ ทุกคนมุ่งสร้างให้ตนเอง ครอบครัวยุ มีอยู่ มีกิน มีความสุข มีในสิ่งที่ตนต้องการ ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็น แต่ในทางปฏิบัติ แต่ละคนจะมีวิธีการหรือรูปแบบที่แตกต่างกันไป บางคนเกิดในตระกูลมั่งคั่งร่ำรวย ไม่จำเป็นต้องมุ่งสร้างตนเองเขาก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบายซึ่งก็คือข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ที่มีเงินเดือนเมื่ออายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเขาเหล่านั้นก็จะได้รับบำเหน็จ หรือบำนาญแต่เมื่อหันกลับมามองวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาแล้วจะเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ไม่เกิดขึ้นแน่ถ้าชาวนาไม่สามารถสร้างได้ด้วยตัวเอง นี่คือ สิ่งในกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในชุมชน ที่ได้นำเอาความรู้จากการสังสมประสบการณ์รับเอาความรู้ใหม่เข้ามาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในวิถีชีวิต นำมาจัดการ โดยร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจในการหาข้อสรุป เพื่อสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ของการสร้างหลักประกันที่มั่นคง ให้เป็นกองทุนความมั่นคง ให้แก่ตนเองและครอบครัวจนในที่สุด คำว่า “บำนาญชาวนา” ก็สามารถให้คำตอบในการสร้างกองทุนความมั่นคง เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืนแก่คนเหล่านี้ได้ดังนั้น บำนาญชาวนาจึงเป็นการจัดการความรู้ ในชุมชนที่ได้มาจากการแสวงหาความรู้ใหม่ การนำความรู้เดิมมาผสมผสาน เพื่อสร้างให้เกิดความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีคุณค่ามหาศาล^๑

ความเป็นมาของกลุ่ม

ในปี ๒๕๔๘ ตัวแทนชุมชนได้เข้าร่วมอบรมแลกเปลี่ยนในโครงการที่องค์การแพลนประเทศไทยจัดขึ้นที่ สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนหนองสองห้อง อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ได้ร่วมแลกเปลี่ยนในประเด็นการสร้างหลักประกันชีวิตที่มั่นคงกับวิทยากรโครงการ คือ ท่านอาจารย์ปราโมทย์ นางาม เนื้อหาคือการปลูกไม้โตเร็ว ไม้เศรษฐกิจ เพื่อขายให้มีอยู่มีกิน มีไม้ทำเชื้อเพลิง ไม้สร้างบ้าน ตอนนั้นแนวคิด คือ เพื่อขายเท่านั้น กลับมาก็มีการพูดคุยเล่าสู่ญาติพี่น้อง ฟังชักชวนกันปลูก ครั้งแรกได้ผู้ร่วมอุดมการณ์ จำนวน ๑๐ ครอบครัว ที่เห็นตามแนวคิด แก่นนำหาพันธุ์ไม้จากสถานที่ราชการหรือหน่วยงานที่ทำเรื่องกล้าไม้ หน่วยงานแรกที่ไปขอคือศูนย์เพาะชำกล้าไม้เขต ๑ ขอนแก่น กิ่งอำเภอกุดรัง ซึ่งได้รับคำแนะนำจากเกษตรตำบล และเกษตรอำเภอ ยางสีสุราช เป็นพันธุ์ไม้ยืนต้น แจกกันปลูกตามแต่ใครจะจัดการบนพื้นที่ของตนเอง

หลังจากนั้นในปี ๒๕๔๙ ตัวแทนกลุ่มชุมชน จำนวน ๙ คน ได้ไปศึกษาดูงานที่บ้านผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ที่ ฉะเชิงเทรา โดยงบประมาณขององค์การแพลนประเทศไทย สิ่งที่เห็นเป็นภาพของป่าที่อุดมสมบูรณ์โดยฝีมือมนุษย์เป็นผู้สร้างให้เกิด ได้แนวคิดในการรู้จักตนเอง การวิเคราะห์ตนเอง ผู้ใหญ่วิบูลย์บอกว่า ถ้าบ้านเราทำได้ สัก ๕ เรื่องก็อยู่รอดแล้ว (ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ ปุ๋ย) กลับมาก็ระดมหาพันธุ์ไม้เพิ่มอีกแต่ยังอยู่กลุ่มเป้าหมายเดิม

ถือเป็นปีที่ประกายของโครงการฉายภาพออกให้เห็นชัดเจนขึ้น ได้หลักคิดรูปแบบผู้ที่ทำจริง มองเห็นทางเลือกทางรอดได้จริง เมื่อ ๑๗ คน ได้ไปร่วมอบรมและศึกษาดูงานที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน ของพ่อคำเตื่อง ภาษี กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ ในโครงการวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเอง กลับมาก็มีการสรุปบทเรียนแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มที่ร่วมอบรมจนสรุปได้ว่าต้องคิดใหม่ทำใหม่ จึงจะได้สิ่งใหม่ แล้วทุกคนก็นำการเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริง ขยายผลสู่

^๑ สัมภาษณ์ นายทองสุข ศรีวัชร, กลุ่มบำนาญชาวนา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ผู้สนใจ ได้จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นจาก จำนวน ๑๐ ครอบครัว เป็นจำนวน ๒๓ ครอบครัว ใน ปัจจุบัน

ความสำคัญของชื่อกลุ่ม

“บ้านนาญชานา” ชื่อนี้เกิดจากการร่วมคิดของ นายบุญฤทธิ์ ทำมีด และนางสายทอง พันธูร ที่คิดจะให้การบริหารจัดการกลุ่มเป็นไปอย่างสะดวก และเป็นรูปธรรมมากขึ้น ง่ายในการติดต่อสื่อสาร และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์เพื่อขยายผลหากโครงการบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ได้ช่วยกันวิเคราะห์ พิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ของกิจกรรมที่ทำ ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากกิจกรรม ชื่อที่ตั้งต้องสอดคล้องกับกิจกรรม ฟังแล้วมีความรู้สึกว่าเป็นความหวัง ไพเราะ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่เหมือนใคร คำว่า “บ้านนาญชานา” จึงน่าจะเหมาะสมที่สุด แล้วนำเสนอในที่ประชุมกลุ่ม แจ้งให้ทราบ และขอความคิดเห็น ทุกคนเห็นดีด้วย คำว่า “บ้านนาญชานา” จึงเป็นชื่อกลุ่มกิจกรรมการสร้างหลักประกันชีวิตที่มั่นคงของคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

หลักการของกลุ่มคือ เชื่อว่าดิน ป่า นา น้ำ คือวิถีชีวิต เศรษฐกิจ พอเพียง คือการพัฒนาที่ยั่งยืน หากดิน ป่า นา น้ำอุดมสมบูรณ์ ก็จะสามารถสร้างให้คนให้มืออยู่มีกิน มีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง แบ่งระบบเกษตรออกเป็น ๒ คือ (๑) **เกษตรผสมผสาน** คือ ผสมผสานพืชผัก ไม้ผล ไม้ใช้สอย ไม้เศรษฐกิจ ไม้ป่า ไม้สมุนไพร สัตว์รวมกันเป็นร้อยชนิด (๒) **เกษตรกรรมยั่งยืน** คือ การคืนชีวิตให้กับธรรมชาติ คืนชีวิตให้แก่แผ่นดิน ให้แม่ธรณีที่จะกลับมาเลี้ยงดูผู้คน ให้กินอิ่มนอนอุ่น อยู่ดีมีสุข อีกนัยหนึ่ง เกษตรกรรมยั่งยืน คือพื้นบ้านเกษตรคุณธรรม ที่ผู้คนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แลกเปลี่ยนข้าวของเครื่องใช้ลดการใช้เงินตรา กิจกรรมหรือวิธีการทางานคือ การออม และมีวิถีชีวิตที่อาศัยดิน ป่า นา น้ำ อย่างไรก็ตามในการทำงานจริงไม่มีวิธีการทางานที่สำเร็จรูป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละบุคคลที่จะบูรณาการ เชื่อมโยง วิธีการทางานสามารถจำแนกตามลักษณะของพื้นที่ได้ ๕ รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นรูปแบบของคนที่มีพื้นที่ ที่สามารถจะทำกิจกรรมนี้โดยเฉพาะ จัดรูปแบบของการทำบ้านนาญชานาได้ใหม่เลย มีการขุดสระ ปลูกพืช ระบายส้น ระบายกลาง ระบายยาว ได้ตามความต้องการ

รูปแบบที่ ๒ มีพื้นที่เดิมอยู่แต่น้อย มีพื้นที่เดิม มีสระน้ำสำหรับปลูกผักสวนครัวไว้บริโภค ก็เริ่มจัดสรรเป็นหมวดหมู่ ใช้วิธีการปลูกแบบเกื้อกูล ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล ผสมผสานกับพืชล้มลุก หรือพืชระยะสั้น

รูปแบบที่ ๓ ไม่มีพื้นที่จัดสรรใหม่สำหรับคนที่ต้องการทำ แต่ไม่มีที่ ๆ สามารถทำการปลูกได้ เป็นบ้านนาญที่ไม่ได้มีความหลากหลาย ชับซ้อน และให้อะไรมาก แต่ก็ขอให้บ้านนาญกับเขาบ้าง เป็นการปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นตามคันนา

รูปแบบที่ ๔ มีป่าเดิม สรรพของเดิมและสิ่งที่ต้องการเพิ่ม เพิ่มเรื่องออมน้ำ ปลูกเสริมในพื้นที่ว่างหรือพอใช้วิธีการปลูกแบบเกื้อกูล

รูปแบบที่ ๕ ผสมผสานตามสถานการณ์ เป็นรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ประมง เน้นเรื่องการออมน้ำเพื่อการสร้างอาชีพรายได้จากการเลี้ยงสัตว์น้ำ และพืชระยะสั้น ระบายปานกลาง ผสมผสานการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น เป็ด ปลาบู่ นี่ก็รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งบางคนอาจมีหลายรูปแบบ

แต่ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ที่สำคัญก็คือการจัดการเรื่องออม ดิน ป่า นา น้ำ ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับคนที่มิที่ว่างพอ บางคนที่มีที่นามากก็แบ่ง สำหรับบ้านนาขานา ๓-๕ ไร่ โดยไร่นึ่งจะต้องมีไม้ ๑๐๐ ต้น (ยืนต้น) ส่วนคนที่ไม่มีทั้งสองกรณีทีกล่าวมา ก็ปลูกตามคันนา ระยะห่างกันประมาณ ๑ เมตร เน้นไม้โตเร็ว

วิธีการย้ายป่ามาไว้บ้านของกลุ่มบ้านนาขานาถือคติว่า สะดวกกาย สบายใจ ใจเมือต้องการ เพราะที่ผ่านมา อยากรกินแกงหน่อไม้ต้องไปเก็บไปย้านางที่ป่าสาธารณะ อยากรต้มปลาร้อย ๆ ก็ต้องไปเก็บผักต้วที่ป่า ทำให้บางครั้งต้องทะเลาะกันเพราะหาคนไปเก็บยาก กลุ่มบ้านนาขานาจึงพยายามสำรวจว่าใช้ผักป่าอะไรบ้าง ต้องการอะไรบ้าง แล้วก็หามาปลูกไว้ในรั้วบ้านของตนเอง

การดูแลรักษาช่วงระยะเริ่มแรกต้องเหนื่อยหน่อย เพราะต้องคอยดูแลรักษา สังเกตการณ์ เจริญเติบโต เพราะดินในที่เดียวกันก็มีความเหมาะสมกับพืชต่างกัน ที่ใกล้กันพืชชนิดเดียวกันยังเจริญเติบโตได้ไม่เท่ากันบ้านนาขานาบอกว่า ถ้าเป็นอย่างนี้ ตอนแรกสันนิษฐานว่าขาดปุ๋ยไว้ก่อน พอใส่ปุ๋ยแล้วยังเหมือนเดิม วินิจฉัยต่อว่าเป็นเพราะพืช ก็เปลี่ยนพันธุ์พืช หากเปลี่ยนแล้วยังไม่หายที่นี้คิดเปลี่ยนดินบ้าง นำเอาดินที่อุดมสมบูรณ์ (ชาวบ้านเรียกดินโพน ดินจอมปลวก) มาเปลี่ยน คือบ้านนาขานาจะเรียนรู้รู้ไปกับการปฏิบัติจริง ดูเหมือนทำเล่นแต่ก็ทำจริง^๒

การดูแลความปลอดภัยจากศัตรู ก็ด้วยการใช้ยาตรามือสองข้าง (มือของเรา) ตาสองดวง คอยดูแล เพราะบ้านนาขานาไม่ใช่สารเคมี แต่ส่วนมากไม่ค่อยมีแมลงมาทำลาย การดูแลสำหรับบ้านนาขานาจะลำบากก็คงจะเป็นปีสองปีแรก จากที่บ้านนาขานาทำมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ ทำให้รู้ว่า พอเข้าปีที่ ๒ ต้นไม้เริ่มแข็งแรงทนแล้งได้บ้างแล้ว เพียงแต่คอยระวังพวกสัตว์เลื้อย หากพินนี้ไปได้แล้ว ปีที่ ๓ ก็สบายขึ้น^๓

การหาพันธุ์พืชได้มาจากการเสนอขอตามหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการขยายพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ผ่านมามีได้พันธุ์ไม้จากศูนย์เพาะชำกล้าไม้ อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม และศูนย์เพาะชำกล้าไม้บรบือ ที่ต้องอาศัยหน่วยงานเนื่องจากทำปีแรกก็เพราะมีความต้องการพันธุ์ไม้จำนวน บางคนก็จะเพาะชำพันธุ์ไม้ไว้ เช่น มะม่วง ขนุน ยางนา แค มะรุม มะละกอ พริก มะเขือ อื่น ๆ^๔ นี่คือการทำบ้านนาขานา ที่ไม่ต้องอาศัยเงินเป็นค่าตอบ บ้านนาขานา พุดง่าย ๆ ก็คือ การสร้างหลักประกันชีวิต เป็นรูปแบบที่ไม่ตายตัว อาจเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของการคิดเป็น ทำได้ของผู้ทำ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากการทำกิจกรรมอย่างอื่น เพราะรูปแบบของบ้านนาขานาเป็นรูปแบบของแนวคิด บนฐานความเชื่อของผู้ทำนามิปัญญามาให้กลมกลืนกัน กับธรรมชาติของขานาและสิ่งแวดล้อม^๕

^๒ สัมภาษณ์ นายทองสุข ศรีวัชร, กลุ่มบ้านนาขานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ นายจันทา แก้วตา, กลุ่มบ้านนาขานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ นายบุตรดี ยางเครือ, กลุ่มบ้านนาขานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์ นายสำรวย โคตรไกรสร, กลุ่มบ้านนาขานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

กิจกรรมอื่น ๆ ที่ส่งเสริมอาชีพของกลุ่ม ได้แก่

- (๑) การปฏิบัติจริงในครอบครัว ชุมชน
- (๒) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในภายในองค์กรในกลุ่มสมาชิก โดยเวทีชาวบ้านในระดับแกนนำ และระดับสมาชิกเครือข่าย
- (๓) การนำเสนอในเวที อบรม สัมมนา ในหน่วยงานต่าง ๆ
- (๔) การแลกเปลี่ยนในเวทีของการศึกษาดูงาน ทั้งในองค์กรและนอกสถานที่
- (๕) เป็นวิทยากรแลกเปลี่ยนในการนำเสนอในระดับเครือข่าย หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยใช้ศูนย์เรียนรู้องค์การ
- (๖) มีเอกสารนำเสนอ
- (๗) การจัดการศึกษา วิจัยแบบชุมชนมีส่วนร่วมโดยทำร่วมกับโรงเรียน

จากการสัมภาษณ์ สมาชิกในกลุ่ม จากสาเหตุที่เข้าร่วมกลุ่ม มีดังนี้

นายขจิตศักดิ์ ด้านอก ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า “...ก่อนหน้านั้นเราเคยถูกชักชวนเข้าร่วมโครงการเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙ แต่บอกว่าไม่มีที่เยอะ แต่พอนางตัน (แม่ยาย) ได้ไปร่วมโครงการอบรมวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเอง ที่มหาชีวาลัยอีสาน ของพ่อคำเตื่องภาชี เมื่อ ๔-๘ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ทำให้ปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีคิด นำไปสู่การปฏิบัติ นางตันยังบอกกับเจ้าของโครงการว่า “เกือบตายหนีจาก” (ตายก่อนได้ทำ) และบอกว่า “คือบ่พาเฮ็ดแต่โดนๆ” ความขยันคือทุนเดิมของครอบครัวนี้ และโดยปกติเป็นอีกครอบครัวที่เสียสละเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว การร่วมกลุ่มจึงไม่ใช่เรื่องยาก และกลัวเสียผลประโยชน์หรือแม้แต่เวลา ภาพที่เห็นคือภาพเริ่มต้น แต่ปัจจุบันพืชพันธุ์มากมาย ปลุกทุกอย่างที่ตัวเองครอบครัวเคยกิน อยากกิน และอยากให้มี เพื่อหลักประกันชีวิต ที่มั่นคง”

นายคำปัน กันยารักษ์ ได้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า ...ต้นไม้ที่เห็นเคยคิดตัดไม่สนใจปลุกเสริมที่ตรงนี้มีจำนวน ๕ ไร่ มีไม้ยืนต้นที่เป็นไม้เศรษฐกิจ จำนวน เป็น ร้อยๆต้น เป็นสมาชิกบ้านาญรุ่นแรก มีแนวคิดร่วม ตั้งแต่ได้รับแนวคิดจากการอบรม แพลนประเทศไทย จากท่าน อาจารย์ปราโมทย์ นางาม ปัจจุบันชุดสระเพิ่มเนื่องจากที่ผ่านมาไม่มีน้ำทำไม่ได้ และไม่คิดทำ ภรรยาไม่ค่อยเห็นด้วย แต่พอส่งภรรยาไปอบรมแทนตัวเองที่มหาชีวาลัยอีสานกับเพื่อน ปรากฏได้ผลเกินคาด ทำการปลุกเสริม รักษาเพื่อเป็นแหล่งอาหารป่า อีรอก ดอกกระเจียว ไข่แดง เห็ดโคน เห็ดต่างๆมากมาย เป็นแกนนำอีกคนในกลุ่มบ้านาญชาวนา ที่มีวิสัยทัศน์ กว้างไกล”

นายจิต แก้วโก้ย ได้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า “...เป็นสมาชิกบ้านาญตั้งแต่ ปี ๒๕๕๐ ไม่เคยได้ไปอบรม ไม่เคยได้ไปดูงาน โดยเหตุผล ไม่ค่อยรู้หนังสือ ไม่สนใจใครเลย แต่พอเชิญเข้ารับฟังแนวคิดของกลุ่ม กลุ่มชน ลูกหลาน พี่ๆ ชักชวน เล่าให้ฟัง ชี้ให้เห็น เกิดแนวคิดคล้อยตามจากที่บอกว่าปลุกทำไมรอกที่เปล่าๆ ทำนาดีกว่า ก็เริ่มปลุกต้นไม้ตามที่มีที่ว่าง ครอบครัวนี้จัดเป็น

^๖ สัมภาษณ์ นายขจิตศักดิ์ ด้านอก กลุ่มบ้านาญชาวนา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๗ สัมภาษณ์ นายคำปัน กันยารักษ์, กลุ่มบ้านาญชาวนา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

ครอบครัวที่ยั่งยืนมาก อยู่แบบชาวบ้านธรรมดาๆ เรื่องการทำไม่มีปัญหา แต่เรื่องแนวคิดก็ค่อยปรับตามกลุ่ม^๘

นายจันทา แก้วตา ได้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ว่า “....เรื่องการปลูกอยู่ ปลูกกิน ทำเป็นประจำอยู่แล้ว แต่เรื่องชุดสระ ปลูกต้นไม้ กลัวเสียที่ดิน ท่านเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านดีเด่นของอำเภอ ยางสีสุราช ตัดสินใจเข้าบ้านนาญขาน มาจากการอบรมโครงการวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงตัวเองสู่การพึ่งตนเอง พร้อมกับคนอื่น และโดยภาวะแห่งการเป็นผู้นำการรวมกลุ่มไม่ใช่เรื่องน่ารำคาญ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ในรอบรั้วมีผัก ผลไม้”^๙

จากการสัมภาษณ์ สรุปได้ว่า ในช่วงแรกของการเป็นสมาชิกของแต่ละท่าน มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกันที่ว่า จะทำได้หรือ จะสามารถทำได้หรือไม่ ซึ่งแต่ละคนมีความคิดเห็นต่าง นอกจากนี้บางคนเข้าร่วมมาก็ยังไม่ได้ลงมือทำแบบจริงจัง แต่เมื่อได้เข้าร่วมอบรม และได้ลงมือปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ ซึ่งต้องอาศัยความอดทน รวมถึงเวลาที่เหมาะสม ทำให้มองเห็นผลผลิตที่ตนเองได้สร้างขึ้นมาก่อเกิดออกผล ทำให้มีอยู่มีกินตลอดทั้งปี จึงมีความเห็นพ้องเป็นเสียงเดียวกันว่า การทำบ้านนาญขานนั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดรายได้ที่มีความยั่งยืน มีอยู่มีกินไปจนตลอดชีพได้

๔.๑.๒ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

ความเป็นมาของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด ๔๐ ครอบครัว เกิดขึ้นจากการจัดตั้งกลุ่มบ้านนาญขาน และน้ำหมักชีวภาพ เพราะก่อนหน้านี้มีการใช้ปุ๋ยเคมี เยอะในกลุ่มเกษตรกรซึ่งทำให้เกษตรกรมีต้นทุนในการผลิตสูง^{๑๐} ผู้นำกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการสร้างความปลอดภัยในอาหารและผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยมีสามพรานโมเดลที่ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมทำให้อาหารปลอดภัยมากยิ่งขึ้น มีกรมพัฒนาที่ดินมาสนับสนุนอุปกรณ์ และสมุนไพรทุกอย่าง นอกจากนั้นยังมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรตำบลลงไปควบคุมดูแลและตอบคำถามเมื่อเกิดปัญหา เพราะตอนนี้เกษตรกรมีความตื่นตัวมากขึ้นและต้องการเป็นสมาชิกเพื่อเข้าร่วมโครงการมากขึ้น^{๑๑}

อย่างไรก็ตามยังมีผู้นำเกษตรกรให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า กระบวนการสร้างความปลอดภัยในอาหารและผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านหัวอ่าวเกิดการเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีในทางเกษตรของเกษตรกร เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีที่แล้ว ทำให้เสียค่าใช้จ่ายในการรักษาเป็นจำนวนมาก ภาระหนี้สินก็เพิ่มมากขึ้น รายได้ลดลงเพราะโดนพ่อค้าคนกลางกดราคาจากสวน ดังนั้นจึงเกิดการรวมกลุ่มโดยเริ่มจากการบริหารกลุ่มกันเองในหมู่บ้านเริ่มดำเนินการเรื่อยๆต่อเนื่องมาประมาณ ๖-๗ ปีที่ผ่านมากระบวนการสร้างความปลอดภัยพืชผัก ทำกันเอง คิดกันเองมาก่อน ทำ แบบกระชับและต่อเนื่อง

^๘ สัมภาษณ์ นายจิต แก้วโก้ย, กลุ่มบ้านนาญขาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^๙ สัมภาษณ์ นายจันทา แก้วตา, กลุ่มบ้านนาญขาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางทองมี ทำมิดี, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางสมบัติ กาสี, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

และยาวนานโดยการนำของนางประหยัด ประธานกลุ่มศูนย์เรียนรู้ มีหน่วยงานสำนักงานเกษตรอำเภอยางสีสุราช และศูนย์วิจัย รวมถึงกรมวิชาการเกษตรมาให้การช่วยเหลือสนับสนุน^{๑๒}

รูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็งและ เจริญก้าวหน้าขึ้นเกษตรกรต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้บริโภคที่ต้องการความปลอดภัยในอาหาร และผลิตภัณฑ์ปลอดภัยจากสารพิษเกษตรกรผู้ผลิตจะต้องรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็ง ร่วมมือร่วมใจกัน ผลิตอาหารและผลิตภัณฑ์ตามความรู้ความสามารถที่พื้นที่ตนเองจะปลูกได้ ต้องเริ่มตั้งแต่ กระบวนการผลิต เช่น การจัดการดิน การจัดการแหล่งน้ำ การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยเกษตรกรใช้ สารชีวภาพและเชื้อจุลินทรีย์ สลับกันไป อาจจะมีการใช้สารเคมีบ้างเป็นบางครั้ง โดยต้องเลือกใช้ สารเคมีตัวที่ไม่ตกค้างเป็นเวลานาน เพื่อการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ต่างๆ ให้มากขึ้น ผู้บริโภคก็จะ ยอมรับในผลผลิต^{๑๓} กลุ่มเกษตรกรมีการร่วมกันผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพใช้กันภายในกลุ่ม และมีการแบ่ง จำหน่ายให้กับเกษตรกรผู้ผลิตอาหารและผลิตภัณฑ์ในราคาที่ไม่แพง เพราะเกษตรกรบางรายไม่มี เวลาในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพและถ้าได้มีการพูดคุยกันระหว่างเกษตรกรกับนักวิชาการส่งเสริม การเกษตรมากขึ้น เช่น การเน้นลงพื้นที่และส่งเสริมสมาชิกเกษตรกรกลุ่มผู้ผลิตอาหารและผลิตภัณฑ์ ให้มีการผลิตที่ปลอดภัยอย่างแท้จริงและสร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็งก่อน เพราะยังมีกลุ่มเกษตรกร บางราย บางกลุ่มยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในการผลิตอาหารและผลิตภัณฑ์ให้ปลอดภัยจากสารพิษ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาเน้นการลงพื้นที่ส่งเสริมเพิ่มความรู้ในการผลิตอย่างไรให้ปลอดภัยและควรมี การรวมกลุ่มให้มากขยายการผลิตเพื่อให้มีหลายๆ ส่วนในการเพิ่มปริมาณผลผลิต^{๑๔} การใช้การรับรอง แบบมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับผิดชอบ การรับรองแบบ จีพีเอส ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่ง ความรู้ ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ร่วมกันผลิตสินค้าที่ปลอดภัยและมีคุณภาพซึ่งผู้ผลิตปลอดภัยจากสารเคมี รวมทั้งผู้บริโภคก็ปลอดภัย ไม่ต้องบริโภคผลผลิตที่มีเคมี^{๑๕}

สมาชิกกลุ่มได้เข้าไปมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เพื่อการสร้างความปลอดภัยในการปลูกผักปลอดสารพิษ และผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยสมาชิกในกลุ่มได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการผลิตของ ตัวเอง เพื่อการผลิตผักปลอดสารเคมี เพราะทุกคนตระหนักถึงพิษภัยของการใช้สารเคมีว่าส่งผลกระทบต่อตัวเองและครอบครัวอย่างไร รวมถึงผู้บริโภคด้วย ทุกเดือนจะมีเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่เยี่ยมเยียน ชี้แจงให้คำแนะนำแก่สมาชิกในกลุ่มว่าถ้าเราเปลี่ยนจากการทำปลูกผักแบบใช้สารเคมีนั้นมี อันตรายแค่ไหนทั้งต่อตนเองและต่อผู้บริโภค

หลักในการปลูกพืชให้งามคือ หากเป็นต้นไม้ที่ใช้เมล็ดเพาะ ในการปลูกถั่วงอกถั่วงอกด้วยปุ๋ยชีวภาพหรือปุ๋ยคอกจะทำให้สามารถเจริญเติบโตได้เร็ว แต่หากพันธุ์ที่ซื้อมาและขยายพันธุ์ด้วยวิธี ทาบกิ่ง ตอน แล้วนั้นการรองพื้นทำให้รากเน่าเร็ว จึงไม่ควรรองกันหลุมก่อนปลูก ต้องให้สามารถตั้งตัวได้จึงค่อยใส่ปุ๋ยคอกให้ แต่เป็นที่น่าสนใจกว่าพืชทุกชนิดไม่สามารถขึ้นได้ในดินทุกประเภท ปัจจัยที่จะให้ต้นไม้เจริญเติบโตนั้นนอกจากจะให้น้ำใส่ปุ๋ยแล้ว อย่าลืมใส่ใจของคนปลูกลงไปด้วย คือการเอา

^{๑๒} สัมภาษณ์ นางวันดี ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสาววีระ วัชรศรีษะ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางหนูจันทร์ อัมมาเทา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางวันดี ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ใจใส่ดูแลเขา เพราะต้นไม้ก็มีความต้องการเหมือนกับคน รักเขามาก เขาก็เจริญเติบโตมาก รักน้อย เขาก็โตน้อย ตามอัตราส่วนของการให้^{๑๖} นอกจากการรอกันหลุมในการปลูกแล้วนั้น ยังมีการปลูกพืชบางอย่างที่ใช้ระบบพึ่งพาอาศัยกันในการปลูกเพื่อประหยัด เช่น ปลูก กลอย มันเครือ ไว้ตามต้นไม้ยืนต้น เพราะเขาสามารถพึ่งพาอาศัยกันแบบไม่เบียดเบียนกันเลย อีลือก ดอกกระเจียว ก็ปลูกได้ร่วมเงาไม้ใหญ่ได้ ซึ่งเมื่อดูแลการทำบ้านาญชวณาก็เป็นการเลียนแบบธรรมชาติ, เพื่อจะได้กินผักผลไม้ที่ปลอดภัยจากสารพิษ ต้องบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะหากดินอุดมสมบูรณ์แล้ว พืชพรรณต่าง ๆ ก็จะอุดมสมบูรณ์ด้วย"^{๑๗}

แนวทางและการส่งเสริม ของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ สำหรับแนวทางที่จะทำให้เกษตรกรหันมาให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรม อันดับแรกต้องหาช่องทางการจำหน่ายผลผลิต มีความมั่นคงทางตลาดก่อน^{๑๘} เพราะการจะไปเปลี่ยน วิธีคิดจากการทำเกษตรที่ใช้สารเคมีมาทำเกษตรแบบปลอดภัยไร้สารพิษ หรือเกษตรแบบอินทรีย์ เพราะเกษตรกรยังยึดติดกับความสบาย ปริมาณของผลผลิตที่จะได้เกษตรกรบางส่วนยังไม่เข้าใจใน การกระบวนการผลิตแบบปลอดภัยไร้สารพิษ หรือเกษตรแบบอินทรีย์ว่าทำแล้วได้อะไร ดังนั้นเราจึง ต้องเข้าไปชี้แจงและกระจายข่าวว่าเราขายของอินทรีย์นั้นเราสามารถกำหนดราคากันเองได้เรามี ใบรับรองมาตรฐานอาหารปลอดภัยจากกรมอาหารและยาการันตีผลผลิตว่าปลอดภัย

ปัญหา-อุปสรรค การดำเนินงาน

๑) ตัวผู้ผลิต ถ้าเกษตรกรยึดรูปแบบการผลิตให้ปลอดภัยจากสารพิษ ๑๐๐% ได้จะ ดีมาก เพราะทุกวันนี้ยังมีการปะปนของผู้ผลิตทั่วไปที่ยังไม่ปลอดภัยอย่างแท้จริง^{๑๙}

๒) ผลผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค เพราะไม่สามารถทำได้ทีละ เยอะๆ ต้องใช้แรงงานสูง แรงงานไม่พอในการผลิต เกษตรกรขาดแรงจูงใจในการผลิตอาหารและ ผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษ จึงทำให้เกษตรกรบางส่วนยังไม่เข้าใจในการกระบวนการผลิตแบบปลอดภัย ไร้สารพิษ หรือเกษตรแบบอินทรีย์ว่าทำแล้วได้อะไร ยังยึดติดกับการทำเกษตรสบายเพราะเขาคิดว่า การกระบวนการผลิตแบบปลอดภัยไร้สารพิษ หรือเกษตรแบบอินทรีย์ใช้เวลาานกว่าจะเก็บผลผลิต ได้ใช้แรงงานเยอะ ผลผลิตได้น้อย^{๒๐}

๓. แรงงาน เนื่องจากการทำเกษตรแบบปลอดสารต้องใช้แรงงานเยอะ แรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอในการผลิตแต่ละครั้ง^{๒๑}

สรุปได้ว่า กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกิดจากความร่วมมืออย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จะเห็นได้ว่าชุมชนควรมีการพัฒนา จากการจัดตั้งกลุ่มบ้านาญชวณาน้ำหมักชีวภาพใช้ใน

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางม้วย ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางม้วย ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางอนุชตรา ราชภักดิ์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางวันดี ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางทองมี ทำมิดี กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางม้วย ยางเครือ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ครัวเรือน จึงเกิดการรวมกลุ่มโดย เริ่มจากการบริหารกลุ่มกันเองในหมู่บ้านเริ่มดำเนินการเรื่อย ๆ ต่อเนื่อง

๔.๑.๓ กลุ่มโรงปุ๋ย

กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด มีจำนวนสมาชิกที่ร่วมทำกิจกรรมจำนวน ๑๐๕ คน จำนวนคณะกรรมการ ๑๕ คน มีประวัติความเป็นมาของกลุ่มดังนี้ เมื่อวันที่ ๕-๙ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๕๔๓ มีตัวแทนชุมชนจำนวน ๔ ครอบครัว ซึ่งได้แก่ ครอบครัวนายบุญตา บุตรโคตร ครอบครัวนายบัวพันธ์ วงษ์ศรีชะ ครอบครัวนายอภัย เซาชะกา และครอบครัวนางสายทอง พันธูร เป็นตัวแทนชุมชนเข้ารับการอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ จากองค์กรแพลนประเทศไทย ที่โรงเรียนจตุคามประชาสรรค์ และได้นำปุ๋ยที่ได้จากการอบรมไปใช้ในการปลูกผัก แปลงนาข้าว ทำให้เห็นความเจริญเติบโตและความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ชาวบ้านที่ได้รับทราบข่าวจึงให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก และเมื่อ เดือนมีนาคม พ. ศ. ๒๕๔๔ นางสาวทอง พันธูร และนางสมบัติ กาสี ผู้ประสานงานและประสานโครงการได้ทำการชักชวนสมาชิกผู้สนใจ และระดมทุนเข้าร่วมทำปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อใช้ภายในครัวเรือน มีผู้สนใจเข้าร่วม จำนวน ๑๔ ครอบครัว โดยทำกันบนถนนกลางหมู่บ้านด้วยเหตุนี้ถือเป็นการจุดประกายของชาวบ้านในการก่อตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ทำให้องค์กรแพลนมองเห็นศักยภาพชุมชนในเรื่องบุคลากรและแหล่งเงินทุน เนื่องจากว่าเรามีสถาบันการเงินชุมชนในขณะนั้น ผู้ประสานงานแพลนจึงแนะนำให้คณะกรรมการแพลนหมู่บ้าน เขียนโครงการขอเครื่องจักรอัดเม็ดปุ๋ย ซึ่งแพลนสามารถสนับสนุนได้เฉพาะเครื่องจักรเท่านั้น^{๒๒}

ต่อมา ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้รับการอนุมัติให้ชุมชนจัดหาสถานที่ก่อสร้างอาคาร หาวัด อุปกรณ์ ระดมทุนสมาชิกเพื่อก่อตั้งกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ, วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ชุมชนได้ทำการประชุมโดยโดยการนำของอาจารย์สราษ สระแก้ว ผู้เชี่ยวชาญที่แพลนให้มาช่วยส่งเสริมชุมชน มีการเลือกเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน แจ้งกฎระเบียบ แนวทางในการบริหารจัดการ ในเดือนกุมภาพันธ์ของปีเดียวกันนี้ทางคณะกรรมการได้เปิดรับสมาชิกกลุ่ม ได้สมาชิกเริ่มแรก ๖๙ ราย ๒ กลุ่ม มีเงินลงทุนรวม ๙๘,๗๐๐ บาท ต่อมา ในเดือนเมษายนของปีเดียวกันนี้ คณะกรรมการจึงมีมติจัดซื้อเครื่องจักรเอง ได้นำสมาชิกและคณะกรรมการบางส่วนไปศึกษาดูงานการอัดเม็ดปุ๋ย เครื่องจักร การก่อสร้างโรงเรียน ที่บ้านหัวช้าง บ้านเขาวง จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังได้ไปดูเครื่องจักรที่จังหวัดกาฬสินธุ์ และทำการส่งจองเครื่องอัดเม็ดยาวแบบเครื่องบดเนื้อ ๑ เครื่อง พร้อมเครื่องผสม ๑ เครื่อง ในราคา ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) อาคารของกลุ่มบ้านบุญขานาได้สร้างเสร็จภายในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ นี้ และได้เริ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา^{๒๓}

อุดมการณ์ของกลุ่ม มีความเชื่อร่วมกันว่า การจัดการทุนชุมชนบนศักยภาพชุมชนผ่านขบวนการเรียนรู้ของชุมชนร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและสนองตอบความต้องการชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีทางเลือก ทางรอดสู่ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง อย่างยั่งยืน

สาเหตุการจัดตั้งกลุ่มโรงปุ๋ย

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางสาวทอง พันธูร, กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางสาวสมบัติ กาสี, กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สืบเนื่องจากสภาพปัญหาดินเสื่อม ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้รายได้ลดลง สมาชิกในกลุ่มจึงประชุมแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยนำภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาใช้นำปุ๋ยมูลสัตว์ วัว ควาย และอินทรีย์ได้แก่แกลบ ฟางข้าว รำ กากน้ำตาล น้ำหมักชีวภาพ มาใช้ซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มรายได้ และสร้างภูมิคุ้มกันคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนในการทำปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ดังนี้

(๑) ตีบด นำมูลสัตว์มาเข้าเครื่องตีบดให้ละเอียด ครั้งที่ ๑ ใช้แรงงานจำนวน ๖ คน ที่สำคัญมูลสัตว์ที่นำมาบดต้องแห้ง

(๒) เครื่องคัดแยก นำมูลสัตว์ที่บดแล้วมาทำการคัดแยก เพื่อคัดแยกเอาเศษวัสดุที่ไม่ต้องการและไม่ปลอดภัยสำหรับเครื่องอัดเม็ดออก เช่น ตะปู เศษไม้ พลาสติก ก้อนหิน เศษแก้ว...แกลบดาก็นำมาผ่านกระบวนการคัดแยกเหมือนกัน เนื่องจากแกลบดากที่ซื้อมาจากโรงงาน อาจจะมีเศษวัสดุที่ไม่ต้องการปนมาด้วยใช้แรงงาน จำนวน ๕ คน

(๓) ผสม เป็นขั้นตอนที่นำวัตถุดิบที่เป็นส่วนประกอบของปุ๋ยชีวภาพมาผสม โดยใช้เครื่องผสม ตามอัตราส่วน ดังนี้

มูลสัตว์ (ขี้วัว) ๕ ถัง (เบอร์ ๑๗)

แกลบดา ๕ ถัง (เบอร์ ๑๘)

ราอ่อน ๑ ถัง (เบอร์ ๑๗)

น้ำหมักชีวภาพ ๑ ลิตร

กากน้ำตาล ๑/๒ ลิตร

น้ำเปล่า ๒๐ ลิตร (ประมาณ ๒ ถัง)

วิธีการให้นำวัตถุดิบที่เบาเข้าเครื่องผสมก่อนตามอัตราส่วน หรือทดสอบกันก็ได้ผสมน้ำเป็นขั้นตอนสุดท้ายความชื้นที่ต้องการประมาณ ๓๐ -๔๐ % ให้ใช้วิธีการ กำดู คือ เมื่อกำมีลักษณะเป็นก้อนที่ไม่แน่นเวลาแบมือจะแยกออกจากกัน (กำยะ)

(๔) หมัก นำปุ๋ยที่ผสมแล้วเทเก็บพื้นวางเป็นกองหนาประมาณ ๓๐ -๕๐ เซนติเมตร ในโรงหมักที่ร่ม หรือถ้ามีพื้นที่จำกัด จะกองหนากว่านี้ก็ได้ แต่ต้องทำที่ระบายอากาศให้พลิกกองปุ๋ยทุกวัน เพื่อเพิ่มช่องอากาศในการระบายความร้อน และเพิ่มช่องว่างเพื่อให้เชื้อจุลินทรีย์เดินได้สะดวก สังเกตกองปุ๋ยจะมีความร้อนเกิดขึ้น เนื่องจากจุลินทรีย์ทำงานซึ่งความร้อนจะช่วยฆ่าเชื้อโรคและวัชพืชได้ใช้เวลาประมาณ ๓ -๕ วัน ปุ๋ยจะมีสีขาว หรือสีเทาของเขี้ยว เป็นเส้นใยสีขาวคล้ายกับเชื้อเห็ด ดมดูมีกลิ่นหอม กลับกองปุ๋ยทุกวันจนครบ ๗ วัน กองปุ๋ยจะหมดความร้อน หรือพออุ่น แล้วเราก็จะได้ปุ๋ยหมักชีวภาพที่มีคุณภาพพร้อมใช้ สามารถนำไปใช้ได้เลย เก็บในที่ร่มสามารถเก็บได้นาน ๑ ปี หรือต้องการอัดเม็ดก็นำเข้าเครื่องอัดเม็ดต่อไป

(๕) อัดเม็ด นำปุ๋ยชีวภาพที่ผ่านการบวนการหมักในขั้นตอนที่ ๔ เข้าเครื่องอัดเม็ด กำลังผลิตของเครื่อง ๕ ตัน/วันใช้แรงงาน ๘ คนการคำนวณว่า อัดได้ครั้งละกี่กระสอบ (๕๐ กก. / กระสอบ) ทางกลุ่มใช้วิธีนับรถเข็นดู เพราะหากบรรจุเต็มรถเข็น จะได้รถละประมาณ ๕๐ กก. / คัน

(๖) ผึ่งลม นำเม็ดปุ๋ยตากผึ่งลมในลานตากหากไม่มีลานตากในที่ร่มก็ไปตากกลางแจ้ง แต่ต้องไม่เกิน ๑ ชั่วโมงผึ่งให้เม็ดปุ๋ยแห้งพอหมาด

(๗) วิธีเก็บรักษา เก็บเมล็ดปุยที่แห้งพอหมาด ๆ กองไว้ในที่ร่มจะกองสูงขนาดใดก็ได้ แต่จะต้องไม่มีการเคลื่อนย้ายไม่กระทำการใด ๆ กับกองปุยจนกว่าเมล็ดปุยจะแห้งสนิท

(๘) บรรจุ/จำหน่าย เมื่อมีลูกค้าสั่งหรือจะนำส่งลูกค้าถึงบรรจุณขนาดบรรจุ ๕๐ กก. /กระสอบการจำหน่าย ขายตรงที่โรงงาน ผ่านตัวแทนจำหน่ายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มติดต่อ ประสานไว้ขายผ่านหน่วยงานทั้งภาครัฐ/เอกชนขั้นตอนนี้ใช้แรงงาน ๕ คน เป็นอย่างน้อย^{๒๔}

กลุ่มปุยชีวภาพอัดเม็ดของ ดำเนินการมาแล้วเป็นเวลากว่าสิบปีแต่ยังมีการพัฒนาอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีของชาวบ้านและความเสียสละของคณะกรรมการของกลุ่ม ที่ยังคงศึกษาเรียนรู้และพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดการตลาด

ขยายกลุ่มเป้าหมาย จากชาวนาเป็นชาวสวน ชาวไร่, พืชไม้ดอก ไม้ประดับ ให้การบริการ ที่มีคุณภาพ จากสินค้าที่มีคุณภาพผ่านการตรวจวิเคราะห์ธาตุอาหารจากสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ๕ จังหวัดขอนแก่น ให้บริการที่มีคุณภาพการขนส่งรวดเร็ว ทันความต้องการ เพิ่มการประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุชุมชน การจัดแสดงและจำหน่ายสินค้าจากหน่วยงาน เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของไทยตำบล.คอม

มีการเชื่อมโยงเครือข่าย ๔ เครือข่าย

๑. เครือข่ายการผลิต

๑.๑ สหกรณ์เครดิตยูเนียนหนองสองห้องจำกัด จังหวัดขอนแก่น

๑.๒ สหกรณ์เครดิตยูเนียนหนองแวงจำกัด อำเภอยะผิน จังหวัดขอนแก่น

๑.๓ สหกรณ์เครดิตยูเนียนปทุมรัตน์จำกัด จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔ กลุ่มผลิตปุ๋ยบ้านแวงเหล่า เก้าร้อย อ.วาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

๑.๕ กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพบ้านดงใหม่ ต.แวงดง อ.ยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑.๖ กลุ่มผลิตปุ๋ยบ้านสว่าง ต.ดงเมือง อ.ยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๒. เครือข่ายทางการเงิน

๒.๑ ชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น

๓. เครือข่ายทางการตลาด

๓.๑ จากการบันทึกข้อตกลงร่วมกันระหว่างสหกรณ์โคนมโคกก่องจำกัด จ.มหาสารคาม ตกลงซื้อขายมูลโคนม จำนวน ๑๐ ตัน มูลค่า ๑๗,๐๐๐ บาทให้กับวิสาหกิจชุมชนปุ๋ยชีวภาพบ้านหนองบัวแปะ

๓.๒ กลุ่มเกษตรกรตำบลนาภูอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๓.๓ ศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP ของอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๓.๔ ผ่านตัวแทนจำหน่ายในชุมชน

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสาวทอง พันธุ์วร, กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๔. เครือข่ายการเรียนรู้

๔.๑ องค์กร PLAN ประเทศไทย

๔.๒ เครือข่ายสหพันธ์หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น

๔.๓ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร จ.บุรีรัมย์ จำนวน ๓ คน ได้แก่ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤกษ์, ครูบาคำเตื่อง ภาษี, พ่อผาย สร้อยสะกลาง, พ่อบุญเรือง ยางเครือ ป่าโคกใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม

๔.๔ เครือข่ายการเรียนรู้มหาวิทยาลัยชีวิต ศูนย์การเรียนรู้อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

๔.๕ เครือข่ายองค์กรการเงินเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๖ ชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย จำกัด

๔.๗ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการรวมกลุ่ม เช่น ลดการย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัด มีการสร้างงานรายได้หลังฤดูเก็บเกี่ยว นำวัตถุดิบในชุมชนมาใช้ภายในชุมชน เกิดเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจวัฒนธรรม เพิ่มมูลค่าจากวัตถุดิบในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยตรง มีความมั่นใจในผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพราะจัดทำเอง เกิดจิตสำนึกตระหนักในการนำวัตถุดิบที่ทำให้เกิดมลพิษเช่น มูลสัตว์ ขยะ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ ด้วยการทำปุ๋ยชีวภาพ ลดปัญหาดินเสื่อม ลดปัญหามลพิษ ลดปัญหาโลกร้อน จากโครงการบ้านนาภูพานาด้วยการอนุรักษ์ธรรมชาติ

นอกจากนี้เกิดการบริหารงานด้วยตัวแทนของชุมชนในรูปคณะกรรมการ มีการบันทึกรับจ่าย การปิดบัญชีเป็นประจำทุกปี จ่ายผลตอบแทนและปันผลให้กับสมาชิก เกิดการสะสมทุนเงินออมในชุมชนในรูปสหกรณ์เครดิตยูเนียน มีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมตรวจสอบ ร่วมรับผิดชอบ ทำงานเป็นทีม มีระเบียบ มีมติที่ประชุม มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการบูรณาการขบวนการเรียนรู้สู่ชุมชนอื่นในรูปของเครือข่าย เช่น การไปเป็นวิทยากรให้ความรู้กับชุมชนอื่น นอกจากนั้นเป็นสถานที่ศึกษาดูงานแก่ชุมชนอื่น เกิดการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จากการรู้ทุนในชุมชน ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนประเพณี ทุนโภคทรัพย์ ทุนทรัพยากร มีกระบวนการเรียนรู้สู่การปฏิบัติจริง การต่อยอดโครงการความรู้ประสบการณ์ มาพัฒนาแก้ไขปัญหา เกิดการยอมรับแก่คนในชุมชนและใกล้เคียง ทำให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนและระหว่างชุมชน

๔.๑.๔ กลุ่มจักสาน

การจักสาน เป็นงานหัตถกรรมอย่างหนึ่ง และนับเป็นงานศิลปะประเภททัศนศิลป์ได้ด้วยการจักสานเป็นการนำวัสดุขนาดเล็กและยาว มาขัด หรือสาน กันจนเป็นชิ้นงาน เช่น เสื่อ หรือภาชนะอื่นๆ ตะกร้า เข่ง หรือของใช้อื่นๆ และลูกตะกร้อ เป็นต้น โดยการสานนั้น มีลักษณะคล้ายกับการทอผ่านนั้นคือ ใช้วัสดุขนาดเล็กและยาว ที่เรียกว่า ดอก หรือ ต้นไผ่ที่นำมาขัดจนกลายเป็นเส้นเล็กๆ มาขัดประสานกัน แต่ดอกในการจักสานนั้นมีขนาดใหญ่กว่าเส้นด้ายมาก ลวดลายของงานจึงมีขนาดใหญ่ และมีความแตกต่างไปจากงานทอ สำหรับการสานเสื่อยังมีการใช้เครื่องทอเสื่อคล้ายทุกทอผ้า แต่มีขนาดเล็กกว่า

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบทอดกันมา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสาน ในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นประมาณว่า มีอายุราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้ ก็ยังพบภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยของเครื่องจักสาน การเรียกเครื่องจักสานว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการ ดังนี้

(๑) การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป หรือบางครั้ง การจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า ตอก ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก

(๒) การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและมีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย คือ การสานด้วยวิธีสอดขัดการสานด้วยวิธีสอดขัดด้วยเส้นทะแยง, การสานด้วยวิธีขัดเป็นวง, และการถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถัก เครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสานและเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

ผลจากการศึกษา พบว่ากลุ่มนี้มีความเป็นมาโดยสังเขปดังนี้ นายบุญตา บุตรโคตร ได้เริ่มฝึกทำการจักสานมาตั้งแต่เด็ก ๆ จนชำนาญ แต่นายบุญตาไม่ได้ทำเป็นอาชีพ อาศัยเพียงเวลาว่างจากการทำไร่ทำนาที่มานั่งจักสานฆ่าเวลา แต่ด้วยความที่มีฝีมือและจักสานสวยงามมากจึงมีคนมาสั่งทำ จนไม่ทันก็เลยจัดตั้งเป็นกลุ่มกันขึ้น ซึ่งมานายบุญตาเป็นหัวหน้ากลุ่ม ส่วนใหญ่สิ่งที่ทำคือตะกร้าตามแต่ขนาดที่เหมาะสมจะนำไปใช้งาน ราคาถูกละ ๖๐ , ๘๐ และ ๑๐๐ บาท ตามขนาดของตะกร้า ในช่วงระยะเวลา ๓ -๔ เดือนสามารถสร้างรายได้จากการจักสานถึง ๔ ,๐๐๐ -๕,๐๐๐ บาท / คน^{๒๕}

วิธีการทำตะกร้าจักสาน ดังนี้ ตัดไม้ไผ่ที่มีอายุ ๒ ปีขึ้นไป เพื่อความคงทนและแข็งแรงของไม้ไผ่ จักตอกไม้ไผ่ออกเป็นชิ้น ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ขนาด ดังนี้ (๑) ตอกยั้ง ใช้สำหรับฐานของตะกร้า จักตอกให้กว้างประมาณ ๐.๕ เซนติเมตร ยาว ๑ -๑.๕ เมตร (๒) ตอกสาน ใช้สำหรับสานขึ้นรูปตะกร้า จักตอกให้เล็กกว่าตอกยั้ง ยาวประมาณ ๓ เมตร ขั้นตอนต่อไปคือนำจักตอกที่ได้มาเหลา เสริม แล้วนำจักตอกที่เหลาเรียบร้อยแล้วมาสาน อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสาน ได้แก่ มีดจักตอก, ไม้ไผ่, ค้อนไม้ เค็ลต์ลับในการจักสาน มีดังนี้

(๑) เค็ลต์ลับในการเลือกส่วนต่าง ๆ ของไม้ไผ่ในการนำมาจักสาน การจักสานสามารถนำไม้ไผ่มาใช้ได้ทั้งลำ โดยเลือกจักตอกเอาเฉพาะส่วนผิว เพราะจะคงทน ผิดกับเนื้อไม้ที่อยู่ข้างในจะนิ่มกว่าอ่อนกว่าและไม่คงทน และส่วนต้นของลำไผ่จะนำมาทำตอกยั้ง เพราะมีความแข็งแรงคงทน ส่วนปลายของลำไผ่จะนำมาทำตอกสาน เพราะมีขนาดเล็กและอ่อน ง่ายต่อการสาน

^{๒๕} สัมภาษณ์ พ่อบุญตา บุตรโคตร, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๒) เคล็ดลับในการเก็บรักษาไม้ไผ่ที่จะนำมาจักสาน การจักสานต้องใช้ไม้ไผ่สด เพราะไม้ไผ่ที่แห้งแล้วจะกรอบ หักง่าย ลำบากในการสาน แต่ครั้งจะไปตัดมาที่ละลำนั้นก็สิ้นเปลืองเวลาและกำลัง พ่อบุญตาจึงใช้หลักการง่าย เกี่ยวกับใบไม้ที่ทับถมกัน พ่อบุญตาจึงใช้ใบไม้ที่ร่วงตามท้องไร่ท้องนามาคลุมไม้ไผ่ที่ตัดมาแล้วแต่ยังไม่ได้จักตอก เพื่อความชื้นให้ไม้ไผ่สดอยู่ตลอดเวลา

(๓) ขณะสาน ไม้ไผ่ที่แห้งจะลื่น ยากต่อการสาน พ่อบุญตาจึงใช้วิธีฉีบน้ำไปบนตอกเล็กน้อย เพื่อให้ตอกนั้นเปียกและฝืด ง่ายต่อการสาน และตอกก็ไม่ลื่นหลุดออกจากกันในขณะที่สาน

(๔) อุปกรณ์ที่สามารถช่วยให้งานสานนั้นสวยงามและคงทน คือ ค้อนไม้ เป็นไม้ ๒ ชั้น ชั้นหนึ่งมีลักษณะเป็นไม้ขนาดพอเหมาะมือ อีกชั้นเป็นไม้ที่เหลาปลายให้เล็กกว่าด้าม ใช้ที่ตอกที่สานให้เข้าไปชิดกัน เนื่องจากแรงมือของคนสานไม่สามารถทำให้ตอกชิดกันได้เท่าที่ควร ข้อดีของอุปกรณ์ชิ้นนี้ก็คือ จะทำให้งานที่ได้นั้นมีความแข็งแรงคงทนมากขึ้น เพราะตอกที่สานชิดกัน^{๒๖}

ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจักสานนั้นได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยการเห็นบรรพบุรุษทำมาจนชินตา สามารถทำตามได้จนกลายมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่คู่กับหมู่บ้าน และสร้างประโยชน์ให้กับคนในชุมชน พ่อบุญตาเป็นอีกคนที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ด้วยภูมิปัญญาของคนรุ่นหลัง แม้ไม่ได้ทำเป็นอาชีพและไม่ได้สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ แต่สิ่งที่พ่อบุญตาทำอยู่นี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสืบสานให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ไม่สูญหายไปโดยไม่มีใครสืบทอด

ดังนั้นจึงมีการจัดตั้งผู้นำกลุ่มและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ จำนวน ๑ แหล่ง คือ ผู้นำกลุ่มองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่เกิดจากการรวมกลุ่ม การรวบรวมองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสร้างความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรม ทำสิ่งดีงาม และเป็นประโยชน์ส่วนร่วมและเกิดพัฒนางานต่างๆ ในระดับหมู่บ้าน จากแหล่งเรียนรู้ **กลุ่มจักสาน** โดยมีสมาชิกกลุ่ม จำนวน ๕๒ คน คือ ผู้ให้ข้อมูลของปัญหาความต้องการตามความจำเป็น มีส่วนรวมในการเข้าร่วมกิจกรรม โครงการต่างๆ ตามบทบาทหน้าที่ และช่วยดูแลสอดส่องรักษาสาธารณประโยชน์ในอำเภอยางสีสุราช

นอกจากนี้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนยังไม่มีบทบาทหนุนเสริมการทำงานของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนางาน เนื่องจากเป็นงานที่เกิดจากการเรียนรู้ด้วยทักษะและการถ่ายทอดความรู้ในระดับครัวเรือน ปฏิบัติจนเกิดความชำนาญและดำเนินการกันเองภายในชุมชน

รูปธรรมการจัดการของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ประกอบด้วย ๔ ส่วน ประกอบด้วย^{๒๗}

การจัดการงาน การบริหารจัดการของแหล่งเรียนรู้ของกลุ่มจักสาน โดยมีการรวมกลุ่มกัน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรวมงานจากสมาชิกในกลุ่มไว้เพียงจุดเดียว เพื่อสะดวกกับผู้ที่เกี่ยวข้อง และสะดวกกับผู้ที่ต้องการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การจัดการคน จากประชาชนผู้มีความรู้ในด้านการจักสานมีการมารวมตัวกัน และถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่ประชาชนที่สนใจทั้งในและนอกชุมชน โดยมีการส่งเสริมให้ประชาชนมี

^{๒๖} อีรพงษ์ โพธิ์ชัย, โครงการเรียนรู้คุณธรรมนาชีวิตพอเพียงบ้านหนองบัวแปะ, (อวดสำเนา).

^{๒๗} สัมภาษณ์ พ่อบุญตา บุตรโคตร, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

รายได้จากการทำจักสาน อีกทั้งยังมีการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนที่เข้าร่วมกลุ่มที่สนใจทุกเพศ ทุกวัย

การจัดการข้อมูล การบริหารจัดการข้อมูลของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน มีการเชื่อมโยงกลไกและองค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทในการทำงาน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสนับสนุนภายใต้ความร่วมมือ ร่วมใจกันทำงานร่วมกับพื้นฐานของชุมชน

การจัดการทุน การบริหารจัดการข้อมูลของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ได้แก่ การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านงานจักสาน ทั้งในส่วนของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงงานจักสานที่ใช้ประกอบงานบุญ งานประเพณีในชุมชนให้มีผู้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ผลลัพธ์ในระดับกลุ่มองค์กร แหล่งเรียนรู้

ผลลัพธ์ของการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ในระดับกลุ่มองค์กร แหล่งเรียนรู้ ทำให้เกิดการสร้างความรู้เรื่องการจักสานไว้ใช้ประกอบเป็นอาชีพเสริมหลังจากการทำอาชีพหลักและสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจักสาน ปัญหาการว่างงานของผู้สูงอายุในชุมชน

ผลลัพธ์ในระดับหมู่บ้าน (จัดการตนเอง)

ผลลัพธ์ของการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ในระดับหมู่บ้าน(จัดการตนเอง) ทำให้เกิดการสร้างความรู้เรื่องการจักสานไว้ใช้ประกอบเป็นอาชีพเสริมหลังจากการทำอาชีพหลักและสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจักสาน ปัญหาการว่างงานของผู้สูงอายุในชุมชน

ผลลัพธ์ในระดับตำบล (จัดการตนเอง)รวมถึงการสร้างผลกระทบของแหล่งเรียนรู้

ผลลัพธ์ของการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้กลุ่มจักสาน ในระดับตำบล(จัดการตนเอง)รวมถึงการสร้างผลกระทบของแหล่งเรียนรู้ มีการรวมกลุ่มแก้ปัญหของคนในชุมชนเองและลดปัญหาการว่างงาน หรือรายได้ไม่เพียงพอ นำใช้ความรู้เรื่องการจักสานซึ่งเป็นทุนด้านภูมิปัญญาในชุมชน ไว้ใช้ประกอบเป็นอาชีพเสริมหลังจากการทำอาชีพหลัก และสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจักสาน ปัญหาการว่างงานของผู้สูงอายุในชุมชน

แนวโน้มเหมือนทิศทางข้างหน้าของกลุ่มจักสาน จะเป็นกลุ่มที่รู้จักอย่างทั่วถึงเนื่องจากกระแสตอบรับจากการจำหน่ายอย่างต่อเนื่องโดยการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนทักษะการจักสานซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน

๔.๑.๕ กลุ่มเลี้ยงหม่อน –ไหม

จากวิถีชีวิตของชุมชนที่มีภูมิปัญญาด้านการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และการทอผ้าอยู่เดิมแล้วนั้น จนกระทั่งปี ๒๕๔๙ ผู้นำชุมชนโดยนายบุญถม พลบุญ เกิดแนวความคิดอยากสานต่อภูมิปัญญาและพัฒนาต่อยอดจึงปรึกษากับทางสำนักงานเกษตรอำเภออย่างสืสุราชเพื่อการดำเนินการ และมีคุณยายทอง อุปมาเทา เป็นบุคคลต้นแบบของการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และการทอผ้า (พาเฮ็ด พาปลูก พาทอ) จากการที่กลุ่มได้พยายามศึกษาหาความรู้ ลองผิดลองถูก ลองทำ ลองขาย จึงเริ่มเป็นที่สนใจและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ อาทิ ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ^{๒๘}

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายบุญถม พลบุญ, กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ทั้งนี้สมาชิกได้เริ่มร่างสร้างกลุ่มและพัฒนาฝีมือตั้งแต่การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหมเรื่อยมา โดยเฉพาะเรื่องเส้นไหม จนเส้นไหมของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหนองบัวแปะ เป็นที่สนใจและต้องการของธุรกิจการทอผ้าไหมในปัจจุบัน

อุดมการณ์ของกลุ่ม

จากความเชื่อกันว่า การจัดการทุนชุมชนบนศักยภาพชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีทางเลือก ทางรอด สู้ความพองเฟิงและการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เพิ่มรายได้จากอาชีพเสริมและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ผ่านวิถีชีวิตกันมาจากรุ่นสู่รุ่นสืบมา

ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่ ห้ามผู้ชายทอผ้า เพราะจะทำให้ทำมาหากินไม่ขึ้น ออกไปล่าสัตว์ก็จะได้ไม่ได้ออกไปทำไร่ไถนาจะไม่ออกงาม เพราะโบราณเขาถือว่า งานทอผ้าเป็นงานของผู้หญิง ถ้าผู้ชายมาทำมันจะผิดคำ เป็นความเชื่อ ในปัจจุบันนี้หายไปตามกาลเวลา เพราะปัจจุบันผู้ชายทอผ้าได้สวยกว่าผู้หญิงอีก ห้ามผู้หญิงโดนกระสวยเคาะหัว เพราะ เชื่อว่าจะไม่มีคู่ ทำให้ผู้หญิงคนนั้นไม่มีสามี แต่ว่าแม่ทองศรีได้อธิบายไว้ว่าในด้านหลักความจริงพอจะอธิบายได้ว่า กระสวยมีลักษณะเป็นปลายแหลมทั้งสองด้าน หากเด็ก ๆ ไปโดนเข้าอาจจะเกิดอันตรายได้ จึงเป็นเรื่องเล่าตามความเชื่อในอดีต^{๒๙}

แผนด้านการผลิต/พัฒนาผลิตภัณฑ์

ลำดับ ที่	โครงการ/กิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินการ	หมายเหตุ
๑	เลี้ยงไหมวัยอ่อนให้สมาชิกและเครือข่าย	ปี ๒๕๕๙ – ปัจจุบัน	
๒	ผลิตเส้นไหม	ปี ๒๕๕๙ – ปัจจุบัน	ไม่เพียงพอต่อความต้องการสามารถกำหนดเวลาการรับซื้อได้แน่นอนตั้งแต่เริ่มเลี้ยงไหมวัยอ่อน
๓	ใบหม่อน	ปี ๒๕๕๙ – ปัจจุบัน	ต้องการแหล่งน้ำปลูกหม่อน
๔	แปรรูปปลูกหม่อน	ปี ๒๕๕๘ – ปัจจุบัน	ต้องการตลาด, และองค์ความรู้ต่อยอด
๕	ไหมขัดตัว	ปัจจุบัน	เริ่มดำเนินการ, ต้องการตลาด
๖	โปรตีนรังไหม	ปัจจุบัน	เริ่มดำเนินการ, ต้องการตลาด
๗	การทอผ้าลายประจำอำเภอ(การออกแบบ)	ปัจจุบัน	ลายดอกขจร

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายทองสุข ศรีวัชรกุล กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

กลุ่มลูกค้า ไหมวัยอ่อน

๑.๑ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านหัวสะพาน ตำบลบ้านยาง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๒ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านโคกสะอาด ตำบลโคกสะอาด อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

๑.๓ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมภายในอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑.๔ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านอุโป ตำบลหนองเม็ก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

๑.๕ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านหนองขาม ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

๑.๖ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อำเภอชนบท

หลักการหรือเทคนิคเกี่ยวกับการทอผ้าไหมมัดหมี่ คือ ต้มดักแด้ให้ตัวดักแด้หลุดออกได้ง่ายด้วยเปลือกมะละกอ/ใบมะละกอดักแด้ที่ได้จากการสาวหลอก จะมีฝักบาง ๆ หุ้มอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เลี้ยงตัวไหมจะขายดักแด้ให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในราคากิโลกรัมละ ๖๐ บาท โดยต้องแกะฝักออก แต่ฝักมีความเหนียวมาก ชาวบ้านจึงใช้วิธีต้มแล้วใส่เปลือกมะละกอลงไปหรือใบมะละกอเพื่อให้ยางที่มีในมะละกอไปช่วยให้ฝักหลุดง่ายขึ้น ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน, เนื่องจากศัตรูของตัวหนอนไหม นั้นคือ แมลงวันทอง ชาวบ้านจึงใช้มุ้งคลุมไว้ เพื่อไม่ให้แมลงวันทองเข้าไปในพื้นที่เลี้ยงไหม เพราะถ้าแมลงวันทองเข้าไป มันจะวางไข่ในหนอนไหมจะทำให้หนอนไหมตาย^{๓๐} อุปกรณ์เลี้ยงตัวไหมประกอบด้วย

(๑) ดั่ง ทำจากไม้ไผ่แก่ มีความแข็งแรง และเอาดั่งไปแช่น้ำ ๑ -๒ วัน เพื่อไม่ให้มอดเจาะกินไม้ไผ่

(๒) แคว่ม่อน มีลักษณะเป็นชั้นวางจาน มีประมาณ ๖ -๑๐ ชั้น แล้วแต่ความเหมาะสม ทาด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้คูน ไม้ไผ่ ที่มีความคงทนต่อการวางดั่ง

(๓) มุ้งเขียว ทำเป็นห้องล้อมด้วยมุ้งเขียว ป้องกันศัตรูของตัวไหม เช่น แมงโด้ง (มีลักษณะคล้ายแมลงวัน แต่มีขนาดใหญ่กว่า) ถ้าแมงโด้งเข้าไปจะวางไข่ในตัวไหม จะสังเกตว่า ตัวม่อนจะมีลักษณะเป็นตัวสีแดง มีจุดดำ ๆ เล็ก ๆ บนตัวม่อน และหลังจากนั้นตัวหนอนไหมก็จะตาย และเกิดตัวหนอนในตัวหนอนไหม

(๔) จ่อ ที่จากไม้ไผ่ไม่มีทรงกลม ขนาดใหญ่มีลักษณะคล้ายกระดิ่ง แตกต่างกันตรงที่จ่อมีไส้เพื่อที่ตัวไหมจะได้ชักใยโดยไม่พันกัน

อาหารของหนอนไหม ได้แก่ใบหม่อน เพราะตัวหนอนไหม และใบหม่อนเป็นของคู่กัน (ถ้าเป็นอย่างอื่นเลี้ยงตัวหนอนไหมจะไม่ชักใย) การปลูกต้นหม่อนมีวิธีและขั้นตอนดังนี้คือ ๑.ไถพรวนดิน ๒.ปลูกด้วยการปักชำ ประมาณ ๒ -๓ ต้น ต่อหลุม ระยะห่างประมาณ ๑ เมตร ต่อ ๑ หลุม

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสาว บุตรโคตร, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ต้องดูแลต้นหม่อนเป็นระยะ ๆ ด้วยการใส่ปุ๋ย เช่น ปุ๋ยคอก และเก็บเศษหญ้าออกจากต้นหม่อนใช้เวลาประมาณครึ่งปี ถึงจะเก็บผลผลิตเพื่อนำมาเลี้ยงตัวหม่อนได้

ในอดีต ชาวบ้านเลี้ยงหม่อน-ไหม ตามธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันได้มีวิธีคิดค้นใหม่ ๆ ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านคือการใส่ปูนขาว, เครื่องดื่มคาราบาว หรือ เอ็ม-๑๕๐ ใช้ใส่ในขณะที่ให้อาหารตัวหนอนไหม เพื่อที่จะให้ตัวหนอนไหมเจริญเติบโตเร็วขึ้น

การสาวตัวไหม (การสาวหลอก) มีอุปกรณ์คือ

(๑) พวงสาว เป็นหม้อต้มตัวดักแด่ เพื่อให้ได้เส้นไหม

(๒) ไม้คอนอ๊ก เป็นอุปกรณ์ในการหมุนไม้คอนอ๊ก มาพันกันที่อ๊ก อ๊กมีลักษณะเป็นวงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐ เซนติเมตร มีความยาวประมาณ ๐.๕ เมตร

(๓) ไม้คืบ เป็นไม้ที่ใช้ไว้กับตัวดักแด่ไม่ให้ขึ้นมาจากหม้อต้มพวงสาว

วิธีการสาวควัไหม (สาวหลอก) คือ หลังจากที่ได้ตัวหนอนไหมกลายเป็นตัวดักแด่แล้วก็ถึงเวลาสาวหลอก มีวิธีการดังนี้

๑) นำตัวไหมที่ได้นำไปต้มในหม้อต้มพวงสาวจากนั้นเราก็จะได้ไหมที่มาจากตัวไหมที่อยู่ในหม้อต้มที่เป็นเส้นไหมเล็ก ๆ

๒) เส้นไหมที่ได้เป็นไหมดิบและมีขั้นตอนในการมัดเราจะเอาไหมขนาดไหนโดยการพันเส้นไหม ๗ -๑๐ รอบ แล้วว่าผู้ใช้ต้องการ ยิ่งพันมากเส้นไหมจะมีขนาดเล็ก แต่หมู่บ้านหนองบัวแปะพันไหม ๑๐ รอบ

๓) เส้นไหมที่อยู่ด้านนอกสุดของตัวดักแด่จะเรียกว่าไหมสลับไหมชั้นนอกเส้นไหมที่ได้จะมีขนาดใหญ่ หลังจากที่ได้พันไหมแล้ว ก็ทำการหมุนไม้คอนอ๊กไหมก็จะม้วนไปรวมที่ไม้คอนอ๊กหมุนไปเรื่อย ๆ แล้วคอยดูตัวไหมที่อยู่ในหม้อพวงสาวพยายามดูและคัดตัวไหมออกแล้วใส่ตัวไหมเข้าไปใหม่ดักเก่าใส่ไหมและต้องตรวจดูด้วยว่าเรียบหรือเปล่า มีสิ่งของที่แปลก ๆ ติดออกมาหรือไม่ทำแบบเดิมต่อไปเรื่อย ๆ จนไหมชั้นนอกหมด

๔) พอถึงไหมชั้นในจะมีลักษณะนิ่มกว่าไหมชั้นนอก ไหมชั้นในมีชื่อว่า ไหมน้อย วิธีการทำขั้นตอนเหมือนกับการทำไหมชั้นนอกทุกประการ แตกต่างกันตรงที่ขั้นตอนการคัดเลือกไหมออกโดยใช้การตักออกโดยช้อนและคัดเฉพาะตัวไหมที่ไม่มีไหมคุดอยู่แล้ว มันจะเป็นตัวใส ๆ มีสิ่งบาง ๆ ใสคุดอยู่อันนี้ละที่เราจำเป็นต้องตักออกแล้วใส่ดักแด่ตัวไหมเข้าไปทำแบบนี้ไปจนเสร็จขั้นตอน

๕) จะได้ไหม ๒ ชนิด คือ ไหมชั้นนอก (ไหมสลับ) ไหมชั้นใน (ไหมน้อย) หรือ เรียก รวมกันว่า ไหมดิบ ไหมดิบสามารถ ขายได้ในราคาแพง ประมาณ ๙๐๐ บาท / ๑ กิโลกรัม แต่ถ้านำไปดั่ง หรือ ฟอก ราคา ก็จะเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ ๑,๔๐๐ บาท / ๑ กิโลกรัม

วิธีการแปรสภาพไหม/ขั้นตอนการย้อมสี มีดังนี้

๑) เมื่อเราได้ไหมดิบมาแล้ว ต่อไปเป็นขั้นตอนการ เล้ง เป็นขั้นตอนการจัดระเบียบไหมให้อยู่ในรูปที่มัดหมี่ได้ทำให้เส้นไหมมีความยืดหยุ่น

๒) เมื่อทำการเล้งแล้วมัดหมี่เรียบร้อยแล้วก็ทำการดั่งหรือฟอก เพื่อทำให้เส้นไหมเป็นสีขาวแล้วก็นึ่ง ขั้นตอนการทาก็นำไหมดิบไปต้มใส่ดั่งหรือผงขาว (แต่สามารถทำเองได้ โดยการ ใช้กากมะพร้าว,ต้นตะขมหนาม,ก้านกล้วย นำมาผสมกัน) แต่ในปัจจุบันชาวบ้านไม่ทำกันแล้วแต่จะ

ทำการซื้อจากพ่อค้าคนกลาง โดยราคาขวดละ ๕ บาท โดยปริมาณในการใช้ คือ ๓ ซ่อนโตะ ต่อ ๑ ซีด

๓) หลังจากให้นำไหมดิบไปดั่งแล้วจะได้เป็นไหม จากนั้นก็นำไหมมาทำการแก่งไหม โดยใช้ หลา ๑ โบก มีอุปกรณ์ที่ ที่อื่นไม่มี คือ หลา ๓ โบก ปั่นให้เป็นหลอดไหม

๔) ถ้าต้องการย้อมสีไหมให้ทำการเล้งไหมแล้วมัดหมี จากนั้นถึงย้อมได้ น้ำยาย้อมผ้า ในปัจจุบันชาวบ้านจะหาซื้อจากพ่อค้าคนกลางแต่ในอดีตชาวบ้านจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ คือ สีแดงได้จากตัว คลั่ง เป็นสตรูปักสีแดง (ในปัจจุบันหาได้ยาก) สีเหลืองได้จากขมิ้น จากนั้นถึงทำการแก่งเพื่อนำไปทออีกที

อุปกรณ์ในการทอและมัดหมี ประกอบด้วย

(๑) กี่ คือ เครื่องทอผ้าไหมแปขาวบ้านที่ชาวบ้านจะทาเองเกือบทุกหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ทำขึ้นขายแต่จะทำขึ้นเพื่อการทอในครัวเรือนของตนเอง อุปกรณ์ในกี่มี ไม้หาบทุกไม้ดำเนิน ไม้เหยียบทุก ไม้แป้นนั่ง และ ฟืม...

(๒) โหงหมี คือ เป็นสิ่งที่ทำด้วยเหล็กเป็นตัวกลิ้งไหมและเป็นเครื่องที่ใช้ในการจัดรูปแบบก่อนที่จะนำไปเข้าหลอด

(๓) หลักฝ้าย คือ เครื่องที่ทำด้วยไม้มีขนาดใหญ่เท่าเตียงนอนไว้ทอหน้า ที่เหมือนกับเป็นตัวนับจำนวนเส้นไหม ซึ่งขั้นตอนในการนับไหม ได้แก่ ไหม ๑ ความ มี ๔ เส้น ไหม ๑ หลบ มี ๑๐ ความ ไหม ๑ หุบ มี ๔๒ หลบ

(๔) กระสวย เป็นสิ่งที่ใช้ในการทอ มีลักษณะเป็นแท่งยาวแต่มีปลายแหลมทั้ง ๒ ข้าง ขั้นตอนการทอและการมัดหมี มีดังนี้

(๑) เบื้องต้น เราต้องทำการนับไหม ที่เราจำเป็นต้องใช้ความยาวโดยประมาณ ของไหม ๑ ผืน ยาว ๑.๘๕ เมตร เราต้องให้หลักฝ้ายนับ จำนวนไหมที่ต้องใช้

(๒) เมื่อเราได้เส้นไหมแล้ว เราต้องนำไหมที่ได้มาเล้งแล้วนำไหมที่ได้ไปย้อมสี แล้วนำไหมที่ได้มาโหงหมีเพื่อทำการมัดด้วยเชือกฟาง

(๓) เรานำไหมที่ได้มามัดด้วยเชือกฟางแล้วจึงนำไหมที่ได้นำไปย้อมสีอีกครั้งแล้วนำมาขึ้นโหงหมีเพื่อจัดรูปแบบอีกครั้ง

(๔) เมื่อเสร็จแล้วนำไหมที่ได้ไปกวักแล้วนำไหมที่ได้ไปเข้าหลอดหรือนำไหมไปแก่งไหมเพื่อทำให้เป็นหลอด จากนั้นก็ทำการทอ โดยใช้ กี่ ที่เป็นเครื่องทอ วิธีการทอผ้าไหมขั้นเริ่มแรกจะยากนิดหน่อยในการเริ่มต้น เราต้องวางนับเส้นไหม บนกี่ โดยนับเส้นไหมทีละ ๑ หลบ แล้วแต่ความยาวที่เราจะทำการทอ เราจะทำการเหยียบไม้เหยียบทุกข้างขวาแล้วสอดกระสวยจากข้างหนึ่งไปอีกข้างหนึ่งแล้วดึงฟืมแล้วก็เหยียบไม้เหยียบทุกข้างซ้ายแล้วก็สอดกระสวยจากข้างเดิมแล้วก็ดึงฟืม ทำอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ แล้วแต่ความยาวที่กำหนดไว้ แต่ผ้า ๑ ผืน จะมีความยาวประมาณ ๑.๘๕ เมตร^{๓๑}

วิถีชีวิตของกลุ่มเกษตรกรให้รู้เท่าทันสถานการณ์โลกปัจจุบัน เป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมและสร้างความรู้โดยการผสมผสานความรู้ใหม่เข้ากับความรู้ดั้งเดิม เป็นการ

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสาว ทำมิด, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

บริหารจัดการมีการวางแผน ดาเนินการแบบมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ มีเป้าหมายเดียวกัน มีคุณค่า ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นการสังเคราะห์ความรู้ ก่อให้เกิดปัญญาคุณค่าทางแนวคิด โดยถือคติว่า “รายรวยไม่สำคัญเท่ารายเหลือ” เป็นการพึ่งตนเองและการเกื้อกูลกันของธรรมชาติกับมนุษย์^{๘๒} ตามที่กล่าวมานี้เป็นการได้ประยุกต์ใช้หลักนาถกรรมธรรมหรือที่เรียกว่าหลักการพึ่งตนเอง รวมทั้งหลักสันโดษ รู้จักประมาณในการบริโภค

โดยสรุป องค์ความรู้ด้านการปฏิบัติ การจัดทำ และการผลิต เพื่อทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ คือ มีกิน มีใช้ มีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี จะเห็นได้ว่าทั้งเป็นการได้พัฒนาคนให้มีเสรีภาพในการคิด เพราะทุกอย่างเป็นปัจจัยที่เกื้อประโยชน์ต่อกัน มีความสัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๘๓}

ผลจากการของกลุ่มเกษตรกรคือ ผู้ปฏิบัติจริงได้มีกินมีใช้ มีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง เป็น เศรษฐีความสุข มีความสามารถในการทำได้ คิดเป็น มีจรรยาบรรณ รู้จักแบ่งปัน ทรัพยากรธรรมชาติ มีความอุดมสมบูรณ์ เกิดสังคมเอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน สังคมแบ่งปันความรู้ เกิดการเรียนรู้ เกิดเป็น องค์ความรู้ สามารถถ่ายทอดได้ เป็นการได้สร้างมรดกโลก ในการบรรเทาภาวะโลกร้อน ได้พึ่งตนเอง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ชุมชนได้พึ่งพาตนเอง และเกิดศูนย์การเรียนรู้องค์การในชุมชน การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบการเกษตรที่ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้งในด้านการ มีอาหารเพียงพอ แก่การบริโภค การเพิ่มกำไรมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจาก การดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก ลดการ เคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่าง มีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้ เสื่อมโทรม รักษาสมดุลของธรรมชาติไว้ แต่ อย่างไรก็ตามระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมี ความแตกต่างกันในด้าน กิจกรรมที่จะมาดาเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ซึ่ง จะต้องสอดคล้องกับสภาพ เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ของเกษตรกรแต่ละ รายซึ่งจะมีความแตกต่างกัน

๔.๒ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขต อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัยได้กำหนดตามแนวทางที่กล่าวไว้ข้างต้น เพื่อที่จะนำมาใช้กับกลุ่มเกษตรกรทั้ง ๕ กลุ่ม ซึ่งมีวิธีการการทำให้รูปแบบเพื่อที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มแต่ละกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไปซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอโดยละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มบ้านนา ขาวนา

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่ม บ้านนาขาวนา โดยแบ่งออกเป็นทางด้านการ ผลิต การจำหน่าย และการบริโภค โดยนำหลักการ

^{๘๒} สัมภาษณ์ นางบุญศรี พลบุญ,กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์ นายบุตรดี ยางเครือ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ทางพระพุทธศาสนาและหลักทฤษฎีมาอธิบายเพื่อให้ได้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่ม ซึ่งจะได้อธิบาย ดังนี้

หลักการผลิต

จากหลักการผลิตตามแนวพุทธ หรือ เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่สภาพ มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนและครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตน หากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่าย จ่ายแจกต่อไป รู้ประมาณในฐานะของตน ผลิตโดยชอบธรรมไม่มีอคติและใช้สอยบริโภคตามสมควรแก่ฐานะและภาวะไม่มีความโลภจนเกินไป ชีวิตก็จะประสบความสำเร็จตามอรรถภาพของตน

องค์ประกอบในการผลิตแนวพุทธประกอบด้วย ๔ อย่าง คือ (๑) คน เพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการผลิตโดยวางแผนว่าจะผลิตอย่างไร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว (๒) เป้าหมาย คือ จะผลิตในปริมาณเท่าใด ผลิตเพื่อใคร (๓) วิธีการ คือ การดำเนินการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตน ผู้อื่น และทำลายสิ่งแวดล้อม (๔) ปัญญา คือ การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิต เพื่อให้การผลิตดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ในทาง พระพุทธศาสนาที่เน้นที่ปัญญานิยมมากกว่า บริโณคนิยม เพื่อให้มนุษย์รู้จักคิดเป็นแก้ปัญหาเป็นและนำพาชีวิตของตนให้อยู่รอดด้วยตนเองให้ได้

ดังนั้นกลุ่มบ้านกาญจนาจึงมีหลักแนวคิดที่ว่า ในช่วงของการเริ่มต้นที่จะทำการผลิต ให้ใช้ทุนเดิมของตนเองที่มีอยู่ ให้ใช้สิ่งที่ตนเองมีทุนเดิมอยู่แล้ว เพื่อขยายสิ่งที่ตนเองมีอยู่แล้วออกไป เพราะกลุ่มบ้านกาญจนาแต่ละคนมีเนื้อที่อยู่แล้วอย่างน้อยคนละ ๕ ไร่ ให้ใช้เนื้อที่นาของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ให้สามารถที่จะพอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ตามหลักการผลิตเชิงพุทธ ดังนั้นหลักธรรมที่เอื้อต่อการผลิตของกลุ่มบ้านกาญจนา เช่น หลักอิทธิบาท ๔ ทิฐุธรรมิกัตถประโยชน์ เป็นต้น ดังรายละเอียดดังนี้

อิทธิบาท^{๓๔} คือ เหตุแห่งความสำเร็จ ๔ อย่าง กล่าวว่ “จตตาริ อิทธิบาท” คือ ฉันท อิทธิบาท วิริยอิทธิบาท จิตตอิทธิบาท และวิมังสาอิทธิบาท ดังนั้น หลักความสำเร็จปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ : รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือมีใจรัก พอใจจะทำงานนั้นด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดี มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ หรือเพียงเพื่อต้องการรางวัล หรือของตอบแทน ซึ่งกลุ่มบ้านกาญจนาต้องมีการทุ่มเทแรงกายและแรงใจ ลงไปในไร่นาของตนเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะสร้างผลผลิตให้ได้ตามที่ตนต้องการจึงต้องทุ่มเทเวลาทั้งชีวิตลงไปในที่นาของตน ปลูกผักนานาชนิด เพื่อให้ได้มีอยู่มีกินตลอดทั้งปี แยกที่นาของตนออกเป็นส่วนๆ คือ ส่วนที่อยู่อาศัย ส่วนที่ทำการเลี้ยงสัตว์ ส่วนที่ทำการเพาะปลูก ดังนั้นสมาชิกในกลุ่มบ้านกาญจนาจึงต้องมีใจรักในหน้าที่การงานของตนจึงจะสามารถทำได้

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

๒. วิริยะ : สู้งาน (ความเพียร เพิ่มเป็นความท้าทาย ใจสู้ ขยัน) คือ พากเพียรทำ ขยันหมั่นประกอบหมั่นขยันทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความเข้มแข็ง อุตุน เอารุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าว ไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ กลุ่มบำนานูชานาต้องมีความพากเพียรบางบันในการต่อสู้กับสภาพ อากาศ สภาพพื้นที่ของตน บางวันมีพายุ หรือแมลงที่เข้ามาทำร้ายพืชพันธุ์ก็ต้องทำการป้องกันและ จัดเก็บผลผลิตของตนไม่ให้เกิดความเสียหาย ดังนั้นการที่จะทำบำนานูชานาได้ต้องเป็นคนสู้งาน ขยัน และพร้อมที่จะมีความอดทนต่อสิ่งต่างๆที่เข้ามากระทบต่อการทำงานของตนได้

๓. จิตตะ : ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ กลุ่มบำนานู ชานาต้องมีความ เอาใจใส่ใฝ่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำอยู่และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใ

๔. วิมังสา : ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ ทดสอบ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไข) กลุ่มบำนานูชานาจักต้องหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบ หาเหตุผล และตรวจสอบ ข้อบกพร่องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ หาวิธีแก้ไข ปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการ กระทำนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

สรุปความว่า เกษตรกรที่เป็นบำนานูชานาควรใช้หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ ในอาชีพของตน คือ อิทธิบาท ๔ เพื่อให้ถึงความสำเร็จในการทำงานของตนเอง เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากบำนานูชานานำอิทธิบาท ๔ มาใช้ รั้งงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ ถี่ถ้วนจะประสบความสำเร็จในการผลิตให้ได้ผลดี มีคุณภาพที่ดี

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเกษตรกร ซึ่งถือเป็นกระดูกสันหลังของชาติ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้น จึงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า หลักทฤษฎีธัมมิกัตถ ประโยชน์ หรือประโยชน์ที่จะบรรลุถึงได้ในปัจจุบัน ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา หมายถึง บำนานูชานามีความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบกิจ คือ การทำในหน้าที่ของตน

๒. อารักขสัมปทา หมายถึง บำนานูชานามีความถึงพร้อมด้วยการรักษา ได้แก่ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้จากการทำบำนานูชานา โดยการปฏิบัติตามหลักข้อที่ ๑.๑

๓. กัลป์ยาณมิตตตา หมายถึง บำนานูชานามีสมาชิกในกลุ่มที่เป็นคนดี ซึ่งได้แก่ การคบเพื่อนที่เป็นคนดี เป็นมิตร

๔. สมชีวิตา หมายถึง บำนานูชานามีการเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลัง ทรัพย์ที่หา มาได้จากการทำบำนานูชานา ไม่ตระหนี่จนไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพย์สิน และไม่สุรุ่ยสุร่าย จนมี รายได้ไม่พอกับการใช้จ่ายของตน

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ นี้ เป็นหลักธรรมที่บำนานูชานาซึ่งมุ่งหวังความมั่งคั่ง ทางอาชีพและเศรษฐกิจด้านการผลิตอาหารจะต้องถือเป็นนโยบายส่งเสริมให้มีขึ้นให้ได้ เพราะความ มั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐ หรือประเทศ ย่อมเกิดจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประชาชน ซึ่งมี ชานา เป็นต้น หากชานาในประเทศขาดสนยาจน รัฐจะมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจไปไม่ได้ การ

ส่งเสริมขานนาให้มีความขยันด้วยการหลีกเลี่ยงความเกียจคร้าน โดยยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผลัดวันประกันพรุ่ง ไม่ทำงาน ทรัพย์ใหม่ก็ไม่เกิด ทรัพย์เก่าที่มีอยู่ก็หมดไป

ดังนั้นบ้านาณชานนาเมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วหลักการในขั้นถัดไปคือ ขันแจงจัดสรรทรัพย์ คือ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว ก็ต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์นั้นโดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๒ อย่าง คือ

(๑) บ้านาณชานนาควรแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่าให้การแสวงหาทรัพย์จากการทานานั้นให้เป็นไปโดยชอบธรรมไม่กดขี่ข่มเหงกันและเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการจัดสรรดาเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ๆ

(๒) บ้านาณชานนาควรเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วยเก็บออมให้เป็นทุนในการประกอบอาชีพและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

(๓) บ้านาณชานนาควรใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเผื่อแผ่แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำความดี และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

(๔) บ้านาณชานนาควรมีความสัมพันธ์กับชีวิตอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่ห้วงกังวลเป็นทุกข์รู้จักบริโภคทรัพย์อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติ และทำให้ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไป หรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตน

หลักการบริโภค

การบริโภค คือ การใช้สอยหรือการกินอาหาร พระพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์จะต้องมีสติปัญญาในการบริโภคอาหารต่างๆ เพื่อความสุขสงบของร่างกายและจิต ดังที่ว่า“การกินด้วยสติปัญญาเป็นวิธีที่ช่วยให้มนุษย์ มีจิตประณีตขึ้น สะอาดขึ้น อาหารของมนุษย์ทั้งหลายมิใช่มีแต่เพียงอาหารที่เรากลืนกินเท่านั้น อารมณ์ที่กระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เรียกว่า ผัสสาหาร อาหารที่เกิดจากการรู้แจ้งอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่กระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัสได้หรือความนึกคิดของมนุษย์ ท่านเรียกว่า วิญญาณาหาร คือ อาหารทางวิญญาณ”^{๓๕}

หลักธรรมเพื่อความเจริญในอาชีพเกษตรกรที่เป็นบ้านาณชานนาในด้านของการบริโภค ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่นั้น เนื่องจากสมาชิกกลุ่มบ้านาณชานนาส่วนมากนับถือศาสนาพุทธจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในความเป็นอยู่ ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุด คือ คุณภาพชีวิต มีการกินดีอยู่ดี ซึ่งมีหลักธรรมดังนี้

^{๓๕} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ, “ที่พึ่งทางใจ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๐ ฉบับที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๓๙),

ความพอเพียง (มัตตัญญูตา)

บ้านาญชาวนากับความพอเพียง (มัตตัญญูตา) เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นบ้านาญชาวนา การสร้างความพอเพียง หรือ พออยู่-พอกิน เป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง^{๓๖} ดังนั้นการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นบ้านาญชาวนา คือ ความพอเพียงหรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นทฤษฎีใหม่แบบพึ่งตนเอง^{๓๗} หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงชี้แนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา^{๓๘} ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยขอสรุปความหมายเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

(๑) ความมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำการสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ

(๒) ความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น

(๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

(๔) การมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต

(๕) การมีคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

กลุ่มบ้านาญชาวนาถ้านำหลักธรรม คือ ความพอเพียงหรือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันแล้วจะส่งผลดีต่อครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง คือ

(๑) ระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สามารถฝึกในกลุ่มบ้านาญชาวนาสามารถเลี้ยงตนเองได้ระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ กลุ่มต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการลงแขก^{๓๙} (เช่น การเกี่ยวข้าว เป็นต้น) แบบดั้งเดิมเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

(๒) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้น จึงประมาณว่าครอบครัวหนึ่งทานาประมาณ ๕ ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี^{๔๐} โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสรภาพ

^{๓๖} นายนิพนธ์ ยอดพุดติการณ, “การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียง โดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗.

^{๓๗} นายกนก จันทร์ขจร, *คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย*, หน้า ๓๔๔.

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

^{๓๙} รศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*, หน้า ๙๑.

^{๔๐} รศ.ณรงค์ เส้งประชา, *วิถีไทย*, หน้า ๑๖๑.

(๓) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา ๔ ไร่ ทำพืชไร่ หรือไม้ผลอีก ๕ ไร่ (รวมเป็น ๑๐ ไร่) จะต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ ๕ ไร่ ก็จะสามารถกำหนดสูตรได้ว่าแต่ละแปลงประกอบด้วย

๑) นาข้าว ๕ ไร่

๒) พืชไร่พืชสวน ๕ ไร่

๓) สระน้ำ ๓ ไร่ ขุดลึก ๔ เมตร จุน้ำได้ประมาณ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง

๔) ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ ๒ ไร่

รวมทั้งหมด ๑๕ ไร่ แต่ทั้งนี้ขนาดของสระเก็บน้ำขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการทำไร่นาแบบผสมผสาน ซึ่งแนวทางพระราชดำรินี้ได้รับการขยายผลอย่างกว้างขวาง^{๔๑}

(๔) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคำนวณและคำนึงจากอัตราการถือครองที่ดินครัวเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕ ไร่ อย่างไรก็ตาม หากชาวนามีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้ หรือมากกว่านี้สามารถใช้อัตราส่วน ๓๐ : ๓๐ : ๓๐ : ๑๐ เป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้^{๔๒}

(๕) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ชาวนาควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วย และที่สำคัญคือราคาลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสระน้ำ ชาวนาจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการ มูลนิธิ และเอกชน เป็นต้น

๖) ในระหว่างการขุดสระน้ำ จะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินที่เป็นดินดีควรนำไปกองไว้ต่างหากเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชต่างๆ ในภายหลัง โดยนำมาเกลี่ยคลุมดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรืออาจนำมาถมเป็นขอบสระน้ำ หรือยกร่องสำหรับปลูกไม้ผลจะได้ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

การที่ชาวนาปลูกพืชหลายชนิด ใช้ทำประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งชนิด และการปลูกพืชควรเน้นพืชยืนต้นด้วย เพราะการดูแลรักษาในระยะหลังจะลดน้อยลง มีผลผลิตทยอยออกตลอดปี ควรเลือกพืชยืนต้นชนิดต่างๆ กัน ให้ความร่มเย็นและชุ่มชื้นกับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และควรเลือกต้นไม้ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ เช่น ไม่ควรปลูกยูคาลิปตัสบริเวณขอบสระ ควรเป็นไม้ผลแทน เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์อื่นๆ ได้แก่ สัตว์น้ำ ปลาไน ปลานิล ปลาตะเพียนขาว ปลาดุก เป็นต้น

^{๔๑} นายกนก จันทร์ขจร, *คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย*, หน้า ๓๔๔.

^{๔๒} รศ.ณรงค์ เส้งประชา, *วิถีไทย*, หน้า ๑๖๑.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประมินทรมหามุณีพลอดุลยเดชทรงแนะนำชาวบ้าน โดยผ่านทางทฤษฎีที่เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง^{๔๓} คือ

(๑) ให้พออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(๒) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้โดยไม่เบียดเบียนชลประทาน

(๓) เน้นการร่วมมือ สามารถที่จะพึ่งตัวและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก

ดังนั้นเป้าหมายที่จะสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มได้นั้นมีดังนี้

(๑) เพื่อเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง จากกิจกรรมการปลูกพืชหลายครั้งหลายชนิดหรือจากการผสมผสานกิจกรรม ทั้งพืช สัตว์ ประมง

(๒) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรที่ดิน ทุน แรงงาน อย่างมีประสิทธิภาพ

(๓) เพื่อลดความเสี่ยงจากภาวะธรรมชาติและการตลาดที่แปรปรวน และสามารถเลือกกิจกรรมการผลิตให้เหมาะสมกับพื้นที่

(๔) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพตามหลักวิชาการทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายโดยยึดหลักการปรับปรุงคุณภาพผลผลิตต้นทุน การผลิตต่อหน่วย มีรายได้ต่อเนื่องและกำไรสูงสุด

(๖) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักวางแผนและงบประมาณการผลิต

ส่วนเหตุผลว่าเกษตรกร มีความจำเป็นอย่างไรจึงต้องทำบ้านนาภูพานา เพราะว่าการเพิ่มระดับรายได้และมีรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี, เป็นการลดความเสี่ยงจากภาวะธรรมชาติและการตลาดที่แปรปรวน, เป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกให้น้อยลง โดยพึ่งพาทรัพยากรในไร่นามากขึ้น, มีกิจกรรมหลากหลายมีทั้งกิจกรรมเพิ่มรายได้ มีอาหารไว้บริโภค และใช้สอยในครัวเรือน ส่วนในระยะยาวสร้างความสมดุลทางธรรมชาติทำให้ระบบนิเวศเกษตรชุมชนดีขึ้น^{๔๔}

นอกจากนั้น เกษตรกรจะต้องพิจารณาว่า หากตนทำไร่นาสวนผสมแล้ว จะมีประโยชน์ในด้านใดบ้าง ได้แก่ ควรพิจารณากิจกรรมก่อให้เกิดรายได้ รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี, ควรพิจารณากิจกรรมที่เป็นรายได้หลัก รายได้รอง และรายได้เสริม, ควรพิจารณาให้ผลระยะยาวและกิจกรรมเสริมระยะแรก, ควรพิจารณาปลูกพืชหมุนเวียนหรือเลี้ยงสัตว์เป็นรุ่นๆ, ควรพิจารณาความเสี่ยงของกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดรายได้ และกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนเร็วในช่วงเวลาสั้นๆ รายได้สูงมันคงระยะยาว

^{๔๓} นายกนก จันทร์จจร, *คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย*, หน้า ๓๔๖.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายบุญฤทธิ์ ทำมิด, สมาชิกบ้านนาภูพานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๖๑

อย่างไรก็ตาม จุดดีและจุดด้อยของไร่นาสวนผสมก็มีเช่นกัน เพราะการทำเกษตรโดยวิธีนี้ จะต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรของเกษตรกรเป็นหลัก และใช้แรงงาน ๓ คนต่อพื้นที่การทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน จำนวน ๑๐ ไร่ แต่หากทำในปริมาณน้อยก็สามารถลดอัตราค่าจ้างแรงงานและการใช้พื้นที่ลงได้แล้วแต่ความสามารถของเกษตรกร ส่วนงบประมาณในการลงทุนอาจจะได้มาจากตนเองและยืมจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ก็ได้เช่นกัน

ดังนั้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ มาใช้กับกลุ่มบ้านนาญขานนา ก็เพื่อที่จะช่วยส่งเสริมและเสริมสร้างให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง เพราะการที่ทำได้ด้วยหลักธรรมผนวกเข้ากับการดำรงชีวิตประจำวัน ก็ยังจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนได้ โดยมีวิธีการประยุกต์หลักธรรมได้ดังนี้

การหลักทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ๔ ประการมาใช้กับกลุ่มบ้านนาญขานนา คือ เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน คุณธรรมที่เป็นเครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ เพราะเป็นหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม ซึ่งประยุกต์ได้ดังนี้

อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานประกอบที่สุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดีถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบภารกิจการทำงาน อาชีพ เครื่องเลี้ยงชีวิตที่สุจริต ดังมียึดหลักธรรมคือความเพียร (วิริยะ) ในการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต กลุ่มบ้านนาญขานนานั้นจะต้องยึดมั่นในอาชีพของตนเป็นการทำนาเพื่อเป็นบ้านนาในยามชรา เพราะผลผลิตที่ได้นั้นจะต้องใช้เวลาและความหมั่นหมั่นเพียรมากจึงจะได้ผลผลิตที่ตนหวัง

อารักขสัมปทา ได้แก่ กลุ่มบ้านนาญขานนาจะต้องรู้จักรักษาคุ้มครองทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้และการทำงานที่ตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เพื่อไม่ให้เป็นอันตราย

กัลยาณมิตตตา ได้แก่ การคบมิตร การเสวนากับบัณฑิตหรือบุคคลที่มีศีล มีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นหนทางที่สมควรอย่างยิ่งในการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มนั่นก็คือการคบกับผู้ที่ศีลธรรมไม่คดโกง จึงจะทำให้กลุ่มนั้นมีความอยู่รอดในปัจจุบันได้

สมชีวิตา ได้แก่ การใช้ชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายรับ – รายจ่าย ให้พอเหมาะกับฐานะของตนเอง รู้จักควบคุมตนเองไม่ให้ดิ้นรนใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย รู้จักประหยัดอดออม หารายรับเหนือรายจ่าย ซึ่งกลุ่มบ้านนาญขานนานั้นต้องรู้จักออม รู้จักแบ่งส่วน ส่วนไหนที่เกิดความจำเป็นต้องตัดออกไป และเพื่อที่จะลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไปด้วย

ธรรม ๔ อย่างนี้ กลุ่มบ้านนาญขานนาได้นำมาใช้ในการทำเกษตรสรุปได้ดังนี้

(๑) นำมาเป็นแนวทางในการดำรงชีพ

(๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น ในเรื่องนี้กลุ่มบ้านนาญขานนาได้นำมาบูรณาการใช้ในเรื่องการออม คือ การรักษา ไม่ว่าจะเป็นการออมน้ำ ออมดิน ออมทรัพย์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างของบ้านนาญขานนา พบว่า การออมสิ่งต่างๆ จะต้องมีความหมั่น ขยัน อดทน เพื่อที่จะรักษาไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์นานๆ โดยเฉพาะการออมทรัพย์ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำงานดำรงชีพ เราจะต้องใช้จ่ายให้พอเหมาะแก่ฐานะ ไม่ดิ้นรนให้เกินตนเอง ห้ามใจให้ได้แล้วก็ใช้ตัวเองให้เป็น โดยการ “**ออมจากน้อย**

ไปหามาก เก็บวันละนิดดีกว่าคิดว่าจะเก็บ” มีความสันโดษอยู่พอเพียง รู้จักสิ่งที่เหมาะสมแก่พื้นที่ เช่น การปลูกพืชจะต้องรู้ว่าพืชไหนเหมาะแก่การปลูกในที่ของตนเอง เพื่อให้ได้ประโยชน์มากกว่าเสีย ทรัพย์แล้วหาประโยชน์ไม่ได้ ทำงานตามที่ตนเองมีความรู้ ไม่ทำงานเกินความรู้ของตนเองรู้จักสิ่งที่เหมาะสมกับสถานที่ วัฒนธรรม และปัญญาของตนเอง ไม่นำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูก เพราะจะทำให้ไม่ได้ประโยชน์ในการออดังคำที่ว่า “ล้านสิ้นครู” (ไม่เชื่อฟัง) แต่จะนำพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่มาปลูกเพื่อให้ได้ประโยชน์ ส่วนพ่อทัศน์ ก็ปลูกกล้วยเพราะเหมาะกับพื้นที่ของตน นับว่าเป็นทุนทางความคิดของปราชญ์อีสาน ที่มีค่ายิ่งในสังคมปัจจุบัน

จากหลักธรรมข้างต้นที่กลุ่มบ้านนาญขานนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง อย่างพอเพียง ใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้อย่างประหยัด บริโภคอาหารแต่พอเพียง ใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ดัง คำกล่าวที่ว่า “กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน” จึงทำให้ชีวิตพบกับความดีสุข แม้แต่ในทาง พระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้สาวกรู้จักประมาณในการบริโภคโดยใช้ปัญญาเป็นเครื่อง กำหนดในการบริโภค เพราะการบริโภคไม่ใช่เพื่อเล่น เพื่อเมาเมว เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง แต่เป็นการ บริโภคเพื่อให้สุขภาพดำรงอยู่ได้เท่านั้น

สรุปหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของกลุ่มบ้านนาญขาน โดยแบ่งเป็น บ้านนาญขานกับอหิชา ๔ บ้านนาญขานกับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ การทำบ้านนาญขาน เป็นอาชีพที่ต้องใช้ความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เพราะการทำนั้นมีความลำบากกว่าอาชีพอื่นๆ ฉะนั้น กลุ่มบ้านนาญขานควรมีหลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพขานนา เมื่อมีงานทำเป็น หลักฐาน ตั้งใจทำงาน ย่อมมีโอกาสสร้างรายได้ ต้องมีความขยัน ประกอบอาชีพสุจริต ดังธรรมแห่ง ความสำเร็จที่ใช้ในการทำงาน นอกจากนั้นบ้านนาญขานกับความสันโดษ (สันตุญญ์) เป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่เป็นบ้านนาญขาน คือ ความสันโดษ ขานนากับความพอเพียง (มัตตัญญู ตา) ความพอเพียงซึ่งเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๒.๒ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรกร ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย ๔๙.๙๗ ปี และสมรสแล้ว มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย ๔.๗๕ คน เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพปลูก ได้แก่ ทำสวนผลไม้และทำนา โดยมีรายได้จากการประกอบอาชีพปลูกผัก เฉลี่ยเดือนละ ๑๒,๓๗๒.๒๒ บาท และคาดหวังจะมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและครอบครัว เฉลี่ยเดือนละ ๒๓,๗๐๐ บาท พืชผักถือได้ว่ามีความสำคัญตั้งแต่การบริโภคในครัวเรือน แต่หากย้อนกลับมาดูต้นทุนทางของการผลิตพบว่าเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพปลูกผักนั้นยังคงประสบกับปัญหาหลายด้าน เช่น การประสบปัญหาเรื่องโรคและแมลงศัตรูพืชอันก่อให้เกิดความเสียหายทั้งปริมาณและคุณภาพ การเผชิญกับปัญหาความไม่แน่นอนของราคาผลผลิตที่มี การเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เกษตรกรไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ซึ่งพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดราคารับซื้อ ผลผลิตเอง ราคา

ของปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้น ราคาผลผลิตที่ตกต่ำ รวมถึงการเผชิญความเสี่ยงด้านภัยพิบัติทางธรรมชาติ ทั้งภัยแล้ง อุทกภัย การระบาดของโรคพืชและแมลงศัตรูพืช^{๔๕}

ด้านการผลิต

หลักในการปลูกพืชให้งามคือ หากเป็นต้นไม้ที่ใช้เมล็ดเพาะ ในการปลูกถั่วงอกถั่วงอกหลุมด้วยปุ๋ยชีวภาพหรือปุ๋ยคอกจะทำให้สามารถเจริญเติบโตได้เร็ว แต่หากพันธุ์ที่ซื้อมาและขยายพันธุ์ด้วยวิธี ทาบกิ่ง ตอน แล้วนั้นการรองพื้นทำให้รากเน่าเร็ว จึงไม่ควรรองถั่วงอกก่อนปลูก ต้องให้สามารถตั้งตัวได้จึงค่อยใส่ปุ๋ยคอกให้ แต่เป็นที่น่าสนใจว่าพืชทุกชนิดไม่สามารถขึ้นได้ในดินทุกประเภท ปัจจัยที่จะให้ต้นไม้เจริญเติบโตนั้นนอกจากจะให้น้ำใส่ปุ๋ยแล้ว อย่างลืมใส่ใจของคนปลูกลงไปด้วย คือการเอาใจใส่ดูแลเขา เพราะต้นไม้ก็มีความต้องการเหมือนกับคน รักเขามาก เขาก็เจริญเติบโตมาก รักน้อยเขาก็โตน้อย ตามอัตราส่วนของการให้^{๔๖}

ดังนั้นการผลิตพืชผลทางการเกษตรของกลุ่มปลูกผักปลอดสารต้องประกอบไปด้วยนาถนธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. ต้องมีวินัย และศีลที่บริสุทธิ์ เพราะเมื่อเราทำการผลิตพืชผักปลอดสารพิษเราจึงทำให้เห็นเป็นประจักษ์ไม่ใช่สักแต่จะทำเพื่อให้ผู้อื่นบริโภค ตนเองไม่ได้บริโภคเองทำอย่างไรก็ได้ ซึ่งความคิดนี้จะเป็นการผิดศีลของตน เพราะผลผลิตไม่ได้เป็นไปตามที่เราตั้งใจไว้ คือ การเป็นพืชผักปลอดสารพิษ แต่กลับใส่สารพิษลงไป

๒. ต้องมีการพัฒนาการศึกษาเล่าเรียนถึงกระบวนการผลิตอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพของการผลิตให้ดียิ่งขึ้น

๓. ต้องมีการปรึกษาหารือร่วมกัน และคบแต่กัลยาณมิตรที่ดี ที่จะนำพาให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความสามัคคี และความเข้มแข็งในกลุ่มได้

๔. ต้องรับฟังเหตุผลซึ่งกันและกัน และรับฟังคำติชมของผู้บริโภคเพื่อที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ผิดพลาด

๕. มีความขวนขวายในการศึกษาหาความรู้มาให้หมู่คณะได้ปรับปรุงคุณภาพการผลิตให้ดียิ่งขึ้น

๖. รักธรรมเฝือกความรู้เฝือกความจริงรู้จักพูดรู้จักรับฟังทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ขอบศึกษา

๗. เพียรละความชั่วประกอบความดีมีใจแก่กล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

๘. ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน

๙. มีสติรู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำคำที่พูดไว้ได้ เป็นอยู่อย่างไม่ประมาท

^{๔๕} สัมภาษณ์ นางม้วย ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางคำตัน โคตรไกรสร, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

๑๐. ความมีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

นอกจากนี้การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ การนำหลักอปริหานิยธรรม มาเป็นแนวทางให้แก่กันและกัน อยู่ ๒ ข้อ คือ

หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ได้แก่ การพบปะปรึกษาหารือกิจการงานในด้านการทำเกษตร ระดับกลุ่มภายในสมาชิกของตน และระดับพหุภาคีที่เป็นหัวหน้า

พร้อมเพียงกันประชุม ได้แก่ การพร้อมเพียงกันเข้าประชุม เลิกประชุม ทำกิจต่างๆ ที่พึงทำร่วมกัน

หลักอปริหานิยธรรมนี้เป็นธรรมที่ป้องกันความเสื่อมเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะเป็นธรรมที่นำไปสู่ความเจริญ หากหน่วยงานใดสามารถนำหลักอปริหานิยธรรมมาใช้ในการองค์กรของตนแล้วก็จะสามารถนำพาองค์กรให้พบกับความเจริญอย่างมั่นคงได้

ดังนั้นกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษนำมาใช้ในการจัดการองค์กรสรุปได้ดังนี้

(๑) นำมาเป็นแนวทางในการบริหาร

(๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

(๓) นำมาเป็นกฎในการประชุม

เช่น ในการประชุมพหุภาคีแต่ละครั้งจะต้องมีความพร้อมเพียงกันเพื่อสร้างพลังในการแก้ปัญหาให้กับท้องถิ่น โดยจะร่วมกันประชุมทุกเดือนโดยเปลี่ยนสถานที่ประชุมไปตามจุดต่างๆ ที่กลุ่มได้เสนอเป็นเกณฑ์นำโดยนำหลักอปริหานิยธรรมมาใช้เพื่อความร่วมมือเพียงกันและหาหนทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ร่วมกัน จนปัจจุบันนี้แต่ละท่านก็มีสมาชิกในกลุ่มมากมาย มีถึง ๑๖ หมู่บ้าน โดยเรียกว่า เกษตรต้นแบบ จะมีการสอนหรือแนะนำในการทำเกษตรเดือนละ ๔ วัน เพื่อให้ปัญหาต่างๆ ถูกแก้ไขร่วมกันทำให้สมาชิกมีชีวิตที่ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมโครงการเกษตรต้นแบบ

นอกจากหลักธรรมข้างต้นยังมีการนำหลักพุทธธรรมเรื่อง ขรวาสธรรม ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการครองเรือน หรือ การใช้ชีวิตของคฤหัสถ์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง อยู่ ๒ ข้อ คือ

สัจจะ ได้แก่ การตั้งมั่นในสัจจะ ทำจริง พูดจริง ในสิ่งที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ จะทำอะไรก็ทำให้เสร็จจนเป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของบุคคลต่างๆ

ขันติ ได้แก่ ความอดทน มุ่งมั่นทำหน้าที่การทำงานของตนด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว มั่นคงกับสิ่งที่ทำ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น ขันติธรรมนี้เป็นตัวที่สำคัญมากที่ปราชญ์อีสานใช้เพราะถ้าขาดความอดทนแล้วการงานก็ไม่สำเร็จโดยใช้ควบคู่กันกับการพึ่งตนเอง จนทำให้งานต่างๆ สำเร็จ

ธรรม ๒ อย่างนี้ ปลูกผักปลอดสารพิษนำมาใช้ในการทำเกษตรประณีตในการแก้ปัญหาความอดอยากในครอบครัวด้านการผลิต คือ นำมาเป็นหลักในการทำงาน เช่น **สัจจะ** ใช้ในการปลูกต้นไม้คือตั้งใจจะปลูกต้นอะไรต้องปลูกให้ได้ **ขันติ** คือ เมื่อปลูกแล้วต้องอดทนเอาใจใส่ดูแลรักษาเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต้นเข้ามาเราจะต้องไปดูแล เช่น การปลูกกล้วย เราจะต้องดูว่ามีใบที่เหี่ยวแห้งหรือไม่ถ้ามีก็ตัดออก ตกแต่งใบให้สวยงามอยู่เสมอ รดน้ำเพื่อให้ลำต้นสมบูรณ์ เพื่อที่จะออกผลผลิตตามที่เราหวัง ถ้าเราไม่ใส่ใจในการทำงานที่ทำ ผลที่ออกมาก็ไม่สมบูรณ์ “ไม่ว่ามนุษย์ สัตว์

หรือต้นไม้ ทุกอย่างก็ต้องการการเอาใจใส่ดูแลเสมอเราจะต้องมีความอดทน เสียสละเวลาเพื่อผลผลิตที่เราปลูกให้สมบูรณ์ไม่ให้เป็นอันตราย ตั้งใจจะทำให้ได้ผลมากที่สุด เราก็ต้องทำจริง ดูแลอย่างจริงจัง เช่น การต่อกิ่งสังข์กับต้นมะนาว เพื่อให้อยู่ด้วยกัน ออกผลร่วมกันเราจะต้องอดทนดูแลจนกว่าต้นไม้ออกผล การปลูกพืชปลูกได้ทุกคนแต่ปลูกแล้วพืชนั้นจะสมบูรณ์ออกผลคงทนได้หรือไม่ นั่นซึ่งเป็นบทพิสูจน์ความจริงใจ ความอดทน ของผู้ที่ปลูก”^{๔๗}

การตลาดเชิงพุทธ

เมื่อมองลงไปว่าการตลาดของกลุ่ม การตลาดหรือการกระจายผลผลิตในความหมายของเศรษฐกิจเชิงพุทธนั้นต้องเป็นการค้าขายที่ถูกต้องชอบธรรม เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ไม่ใช่การค้าขายในทางที่ผิด เป็นการเบียดเบียนเอาไรต์เอาเปรียบคนอื่น มีหลักธรรมเกี่ยวกับการตลาดดังนี้

กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษกับสัมมาอาชีวะหลักธรรมข้อนี้ในพระพุทธศาสนา เพื่อความเจริญของวิถีชีวิตของเกษตรกรในการดำเนินชีวิต คือ สัมมาอาชีวะ ซึ่งแปลว่า การเลี้ยงชีวิต ซึ่งเป็น ๑ ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เรียกอีกชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา^{๔๘} ทางสายกลาง ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงคุณธรรม ๘ ประการ คือ^{๔๙}

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา การพูดชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งมั่นชอบ

ดังนั้นกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษจะต้องประกอบไปด้วยสัมมาอาชีวะ ไม่ค้าขายสิ่งที่จะทำให้เกิดโทษต่อผู้บริโภค เช่น ไม่ค้าขายผักที่มีสารพิษ ผักที่เก็บค้างไว้ ผักที่ไม่สะอาด หรือผักที่กำลังเน่าเสีย ควรที่จะทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจในสินค้าของตนแต่ตรงกันข้ามกลับมุ่งให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกดขี่ข่มเหง แต่คอยสนับสนุนและหยิบนิน การแสดงออกซึ่งการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสัมมาอาชีวะถือว่าการกระทำดีทางกายที่เห็นได้ชัด การกระทำที่บ่งบอกว่าเป็นการกระทำที่เป็นกายสุจริต ได้แก่ การไม่เบียดเบียน ฉ้อโกง หลอกลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น

ดังนั้น การสมาชิกในกลุ่ม หากมนุษย์ยึดหลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ย่อมหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนมนุษย์ การประทุษร้าย ให้ได้รับความลำบาก หรือการฆ่าสัตว์เพื่อดำรง

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวทอง พันธูร, กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

ชีพตนเองให้อยู่รอด และจะไม่มีจิตยินดีในการส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำแต่กลับจะแสดงความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งปวงให้ได้รับประโยชน์สุข

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จะเกื้อหนุนส่งเสริมให้บุคคลพูดแต่ความจริง เป็นไปเพื่อการ สร้างสร้างความสามัคคี สร้างความสมานฉันท์ ให้บังเกิดขึ้นในสังคมโดยยึดถือหลักการพูด ๓ ประการ คือ

๑. พูดเสริมสร้างคนที่ไม่สามัคคีให้มีความสามัคคีกัน

๒. คนที่สามัคคีกันแล้ว ก็พยายามให้มีความสามัคคีแน่นแฟ้นขึ้น

๓. คนที่แตกสามัคคีกันแล้ว ก็พยายามพูดประสานให้มีความ ประนีประนอมช่วยเสริมความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างคน ๒ คนขึ้นไปจนถึงหมู่คณะ

จุดมุ่งหมายของการเลี้ยงชีพในข้อนี้ ก็เพื่อให้บุคคลพูดถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจไพเราะ เสนาะหูสบายหู สบายใจผู้ฟัง ใช้ภาษาพูดที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นสำนวนโวหารของผู้ดี ของ คนที่มีการศึกษาที่ประกอบด้วยเมตตา ด้วยความปรารถนาดี มีเจตนาดีในการพูด

ดังนั้น การเลี้ยงชีพทางวาจาก็คือการงดเว้นจากการพูดคำหยาบ การไม่พูดในสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การไม่ใช้วาจาหยาบคายและวาจาที่เต็มไปด้วยโทสมูลจิตความสำคัญจึง อยู่ที่เจตนาอันประกอบอยู่ด้วยความโกรธ แม้คำพูดที่ครูกล่าวคำอย่างสุภาพแม้ไม่ได้ใช้ถ้อยคำ รุนแรงแต่มีเจตนาแรงกล้าที่จะให้ลูกศิษย์เสียใจและได้อาย วาจาที่กล่าวมานั้นก็จัดเป็นคำหยาบ^{๕๐}

ดังนั้นสัมมาอาชีวะจึงเป็นหลักประกอบอาชีพที่คอยส่งเสริมให้เกิดวิสุจริต เพราะไม่มุ่ง เบียดเบียน ไม่มุ่งทำร้าย ไม่มุ่งเอาประโยชน์ จึงทำให้คำพูดเต็มไปด้วยไมตรีจิตคิดช่วยเหลือ มากกว่า คิดเอาเปรียบ คิดหยิบนินทาหยิบฉวย คำพูดเพื่อลอบประโลมมากกว่าการพูดถูกเหยียดหยาม ผู้ที่ประกอบสัมมาอาชีวะจึงต้องเป็นผู้มีวิสุจริต กิจการงานที่ทำจึงจะสำเร็จประโยชน์ได้อย่างสูงสุด เพราะนอกจากการติดต่อประสานงานกับผู้อื่นจะไม่ขัดข้องด้วยการเจรจาแล้ว การมีวิสุจริทย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนน่าเชื่อถือ น่าคบค้าสมาคม น่าสนทนาพาที เป็นที่รักใคร่แก่บุคคลผู้ได้รู้จักพูดคุย สิ่ง เหล่านี้เองที่จะเป็นหลักประกันประการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลผู้ถือปฏิบัติประสบ ความสำเร็จในอาชีพการงานได้อย่างดีเยี่ยม

ในเชิงการตลาดโดยทั่วไปแล้วเข้าใจกันว่าการให้เป็นกิริยาที่ตรงกันข้ามกับการขายเพื่อหวังผลกำไร แต่ความจริงแล้วสามารถประยุกต์ให้เกิดความเหมาะสมได้ เช่น การไม่ค้ากำไรเกินควร ผลิตสินค้าที่ดีจำหน่ายแก่ผู้บริโภค หรือการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบธุรกิจค้าขาย สิ่งเหล่านี้ก็ควรนับว่าเป็นการให้ได้เหมือนกัน

การกล่าววาจาดีงามหรือการพูดคำไพเราะย่อมสามารถผูกมัดจิตใจลูกค้าไว้ได้จัดว่าเป็น การโฆษณาสินค้าของตนก็ได้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการจำหน่ายสินค้าได้ดี สินค้าบางชนิดคุณภาพก็ ธรรมดา แต่อาศัยการโฆษณาและการพูดโน้มน้าวจิตใจลูกค้า ก็ทำให้มียอดขายสูง สุภาชิตโบราณ ว่า “ปากเป็นเอก เลขเป็นโท โบราณว่า” สามารถใช้กับกรณีนี้ได้

^{๕๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๙/๒๘๓.

การประพาสประโยชน์ในที่นี้หมายถึงการจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพและไม่เอากำไรจนเกินไป ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคได้ใช้สินค้าที่ดีและมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้ใช้รถยนต์ที่มีคุณภาพ ปัญหาการซ่อม การเปลี่ยนรถยนต์ใหม่ก็จะมีหรือมีก็น้อย ซึ่งจะทำให้ลูกค้าประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ สามารถนำเงินไปใช้จ่ายในส่วนอื่น เมื่อการเงินไม่ฝืดเคือง ก็ทำให้มีความสุขในเชิงเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

การวางตนสม่าเสมอคือเคยวางมาตรฐานของการตลาดไว้อย่างไร ก็พยายามรักษามาตรฐานนั้นไว้ให้ดีที่สุด แม้จะมีปัจจัยอื่นที่เป็นเหตุให้ต้องขึ้นราคาสินค้า แต่ก็พยายามไม่ฉวยโอกาสจากสถานการณ์เหล่านั้น ไม่ใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ไม่มีคุณภาพเพื่อลดต้นทุนในการจำหน่าย เพราะหากลูกค้าได้รู้ว่าเขาถูกเอาเปรียบ เขาก็จะไม่ซื้อสินค้าอีกและบอกต่อคนอื่นในการที่จะตัดสินใจซื้อสินค้านั้น ทำให้เจ้าของสินค้าเสียชื่อเสียงและอาจขาดทุนในที่สุด

การบริโภคเชิงพุทธ

การบริโภคเชิงพุทธตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงพุทธ ก็ต้องประกอบไปด้วย ๑) หลักโภชนสัปบายะ คือ การกินอาหารที่เหมาะสมกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ๒) โภชนมัตตัตถตา คือการรู้จักประมาณในการบริโภค ไม่กินมากเกินไปหรือน้อยจนเกินไป แต่ให้กินพอดีกับความต้องการของร่างกาย เพราะทั้งสองประการนี้พระพุทธเจ้าได้ค้นพบคุณและโทษของการกินอาหาร รวมไปถึงคุณค่าทางโภชนาการของอาหารอีกด้วย

ดังนั้นในกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษต้องการที่จะบริโภคผักที่ดีมีสารอาหารและเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพตามหลักการของหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ นอกจากนี้ในสมาชิกในกลุ่มต้องมีการรู้จัก ประมาณ เพราะสมาชิกในกลุ่มแต่ละคนต้องมีความพอดีในการใช้จ่าย รวมถึงมีความพอดีในการบริโภค คือเมื่อผลิตแล้วต้องคิดว่าเหลือพอที่จะตนบริโภคต่อ ไม่สั๊กแต่ว่าผลิตไปแล้ว ไม่เหลือพอที่จะบริโภคต่อจะต้องไปจับจ่ายซื้อเอาเพิ่มอีก ซึ่งผิดหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธที่ว่าต้องมีความพอดีในการบริโภค นอกจากนี้การบริโภคผักที่ปลอดสารพิษจึงเป็นการบริโภคที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นอีกด้วย

โดยสรุปแล้ว ผลตามมาจากการบริโภคที่เกินความจำเป็นก็คือ เกิดปัญหาหนี้สิน รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย และปัญหาอีกมากมายก็จะตามมาตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงพุทธ ความต้องการในการบริโภคนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเภท คือ ความต้องการที่เป็นต้นหา ความทะยานอยากอันมีอวิชชาเป็นรากฐานเป็นความต้องการสนองสนองปรนเปรออันไม่จำกัด และความต้องการที่เป็นฉันทะ เป็นความต้องการที่มีเหตุผลอันเกิดจากการใช้ปัญญาเป็นตัวนำในการพิจารณาอย่างแยบคายแล้วจึงบริโภค เพื่อความต้องการอันมุ่งตรงไปสู่เป้าหมายแท้จริงของชีวิต คือเพื่อบำบัดความต้องการให้ชีวิตมีคุณภาพที่สูงยิ่งขึ้นไปตามลำดับของการพัฒนา

๔.๒.๓ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มโรงปุ๋ย

กลุ่มโรงปุ๋ย เป็นกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่พัฒนาขึ้นมาโดยธรรมชาติ โดยใช้แนวคิดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เกิดการตั้งคำถามว่าทำอะไรจะไม่ซื่อ ไม่ใช้ และมีความมุ่งหวังว่าทำอะไรให้สุขภาพดี ลดหนี้ แก้อัน มีความสุข และการพึ่งพาตนเองทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งมีสมาชิกเครือข่าย เมื่อเกิดความต้องการร่วมกัน จึงรวมตัวกันและก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา เมื่อแรกตั้งกลุ่มมีสมาชิกจำนวน ๒๒

คน ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน ๒๕ คน^{๕๑} ดังนั้นการที่จะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มจึงต้องนำหลักการผลิตแนวพุทธนำมาปรับใช้หรือบูรณาการ ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอให้กลุ่มดังนี้

การผลิตแนวพุทธ

องค์ประกอบในการผลิตแนวพุทธประกอบด้วย ๔ อย่างคือ (๑) คนเพื่อทำหน้าที่ในการดำเนินการผลิตโดยวางแผนว่าจะผลิตอย่างไรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว (๒) เป้าหมายคือจะผลิตในปริมาณเท่าใดผลิตเพื่อใคร (๓) วิธีการคือดำเนินการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนผู้อื่นและทำลายสิ่งแวดล้อม (๔) ปัญหาคือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิต

ดังนั้นหลักการดังกล่าวข้างต้น กลุ่มโรงปุ๋ยได้นำไปปรับใช้จนเกิดเป็นรูปแบบ และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะเนื่องจากการผลิตปุ๋ยนั้นต้องยึดถือหลักของความพอดีในการใส่ปุ๋ยลงไป และนึกถึงคุณภาพที่ผลิตให้มีความสม่ำเสมอ จึงจะสามารถนำสินค้าออกๆ ไปสู่ผู้บริโภคให้ได้คุณภาพสูงสุด ซึ่งผู้วิจัยได้นำไปใช้โดยการอธิบายให้รู้ถึง ปัญหาจากการส่งผลผลิตออกไปไม่ดี รวมถึงผลกระทบที่ส่งต่อการผลิต ซึ่งการผลิตแนวพุทธจะคำนึงเรื่องศีลธรรม ในหลักแห่งมรรคมีองค์ ๘ จะเห็นว่าหลักแห่งศีล คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะล้วนมุ่งให้มีการผลิตที่ถูกต้อง ผู้ประกอบการต้องมีคุณธรรมและปัจจัยในการผลิตจะต้องเป็นไปในแนวแห่งสัมมาอาชีวะซึ่งหลักศีลในองค์มรรคดังกล่าว ดังนี้

สัมมาวาจา คือหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ตระหนักรู้ระหว่างผู้ประกอบการกับผู้ใช้แรงงานจะต้องไม่หลอกลวงกล่าวเท็จต่อกันไม่หยาบคายก้าวร้าว มุ่งความสามัคคีและจริงใจต่อกัน รวมไปถึงผู้ผลิตกับผู้บริโภคต้องมีความจริงใจต่อกันเพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจกับผลผลิตของตัวเอง

สัมมากัมมันตะคือการทำงานดี ได้แก่ความชอบธรรมในกิจกรรมของชีวิตทุกประเภทต้องตั้งอยู่ในกรอบของ สัมมากัมมันตะ คือ ความถูกต้องเช่น กิจกรรมทางการผลิตแนวพุทธที่มองไปในสิ่งที่ดีที่ไม่หวังในประโยชน์จนเกินไปและไม่เป็นไปเพื่อการมุ่งร้ายฆ่าฟันกันไม่เป็นไปเพื่อการเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม และไม่เป็นไปเพื่อการกดขี่ข่มเหง เป็นต้น

การตลาดเชิงพุทธ

การตลาดขายส่งและขายปลีกพบว่าส่วนใหญ่เป็นตลาดในท้องถิ่นและชุมชน และในเขตอำเภอ และจังหวัดใกล้เคียง ส่วนช่องทางการจัดจำหน่ายของกลุ่มเกษตรกรจะเป็นการจำหน่ายโดยตรงกับผู้ซื้อเนื่องจากเป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรนอกจากเกษตรกรผู้ทำนา ทำสวนแล้ว ยังมีร้านค้าที่จำหน่ายต้นไม้ในชุมชนเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการจัดจำหน่ายและกลุ่มเกษตรกรก็มีการส่งเสริมการขายปุ๋ยอินทรีย์โดยอาศัยกลุ่มแกนนำของชุมชนเป็นตัวแทนในการอธิบายถึงคุณลักษณะประโยชน์ของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ แจกปุ๋ยอินทรีย์ตัวอย่างให้กับเกษตรกรเพื่อทดสอบด้วย และยังมีแปลงทดสอบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อประกอบการชักชวนในการนำเอาปุ๋ยอินทรีย์มาใช้ทำให้เกษตรกรมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น ในการจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร จากการศึกษาการทำการตลาดของกลุ่มเกษตรกรที่มีลักษณะการดำเนินกิจกรรมที่คล้ายๆ กัน ซึ่งแต่ละกลุ่มได้มีกลวิธีการตลาดจำหน่ายที่แตกต่างตามความสามารถและโอกาสของแต่ละกลุ่มของตัวเอง

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางสาวพิรุณ ขจรไพร กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ดังนั้นการนำหลักธรรมด้านการตลาดเชิงพุทธสำหรับกลุ่มโรงปุ๋ยต้องมีหลักธรรมสำหรับการดำเนินธุรกิจ ที่เรียกว่า ปาปณิกธรรม คือ หลักธรรมสำหรับผู้ประกอบการค้า กล่าวไว้ ๓ ประการ คือ ๑. จักขุมา ตาติ คือ รู้จักสินค้า ดู ของเป็น สามารถคำนวณราคา กะทุนเก่งกำไร แม่นยำ ๒. วิจฺจโร จิตฺเตนธุรกิจ รู้แหล่งซื้อแหล่ง ขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาด สามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จัก เอาใจลูกค้า ๓. นิสสยสัมปันโน พร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่ แหล่งทุนใหญ่ๆ หาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการโดยง่าย^{๕๒}

นอกจากนี้กลุ่มโรงปุ๋ยสามารถที่จะนำหลักการของ สังคหัตถุ มาใช้ในการตลาดของกลุ่มโรงปุ๋ยการที่จะส่งปุ๋ยที่ทำเสร็จแล้วออกขาย ผู้ขายจักต้องมี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านของการแนะนำว่า ปุ๋ยอย่างไรควรใส่กับพืชชนิดไหน ควรใส่ปุ๋ยเมื่อไร ซึ่งต้องมีการแบ่งปันข้อมูลให้กับผู้ซื้อ และอบรมสั่งสอนผู้ซื้อให้รู้จักการเลือกปุ๋ยที่ดีและมีคุณภาพ นอกจากนี้ผู้จำหน่ายก็ควรที่มีวาทะที่สุภาพในการแนะนำที่ดี พุดรักษาน้ำใจ สร้างความไว้นื้อเชื่อใจให้กับผู้ซื้อ และสุดท้ายที่ผู้ขายปุ๋ยจะต้องคำนึงถึงบริการหลังการขาย รักษาคุณภาพของปุ๋ยของตนเองที่ดีอยู่แล้วไม่ให้แย่งลง หรือทำให้คุณภาพของปุ๋ยของตนเองมีคุณภาพที่ดีมากยิ่งขึ้นกว่าเก่า เพื่อความไว้วางใจของสินค้าที่ผู้บริโภคสามารถกลับมาซื้อสินค้าได้อีกครั้งได้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มโรงปุ๋ยทำให้เกิดการพัฒนาในหลายๆด้านดังนี้

เกิดการจัดการทุนชุมชน สมาชิกรู้จักการปรับแก้สภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่มีปัญหาให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำการเกษตรทั้งการปรับปรุงสภาพดิน โดยใช้วิธีธรรมชาติช่วยธรรมชาติ เช่น การไม่เผาตอซัง การใช้ปุ๋ยพืชสดโดยเน้นให้ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด เช่น ใช้ทรัพยากรอย่างหลากหลาย เช่นการผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ทำให้มีของเสียในชุมชนน้อยที่สุด นำของเสียมาใช้ใหม่ ลดการเปื้อนดินธรรมชาติ ไม่ใช้สารเคมี^{๕๓}

เกิดการบริหารจัดการที่ดีในชุมชน ทำให้เกิดการผลิตเพื่อการพึ่งตนเองบริโภคใช้ในครัวเรือนวัตถุดิบหาได้ในท้องถิ่น เน้นการใช้แรงงานเป็นหลัก เป็นการผลิตที่ไม่ก่อหนี้ใช้ทุนภายในก่อน บังเกิดการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การปิดบัญชี การประชุมสมาชิก คณะกรรมการการตรวจสอบระหว่างสมาชิก เกิดการบริหารจัดการที่ดีในชุมชน^{๕๔}

เกิดการสร้างจิตสำนึกตระหนักคุณค่ารักในท้องถิ่นทั้งทรัพยากรท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สมาชิกในชุมชนรู้จักการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันด้วยความเกื้อกูล^{๕๕}

ดังนั้นกลุ่มโรงปุ๋ยมีอุดมการณ์คือการเรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาสุขภาพลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร และเพื่อพึ่งตนเองในด้านปัจจัยการผลิตทางการเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยการผลิต, ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์, สร้างงาน/สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกชุมชน, อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสืบ

^{๕๒} อจ. ดิ.ก. ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางสาวทอง พันธุ์ กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นางสาวพิรุณ ขจรไพร กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นางสาวสุณีย์ นามบุญลือ กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สานภูมิปัญญาไทย, สร้างเสริมคุณภาพชีวิตตามวิถีเกษตรกรรม, ให้ชุมชนรู้จักการทำงานเป็นทีม รู้จักการเสียสละ การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สู้ชุมชนเข้มแข็ง, เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน กลุ่มประสบการณ์และผู้สนใจทั่วไป

จึงสามารถสรุปวิธีการที่ทำให้กลุ่มโรงปุ๋ยเกิดความเข้มแข็งตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธได้ดังนี้

๑. การผลิตต้องเป็นการผลิตสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๒. การใช้สอยก็ควร

- เลี้ยงตนและผู้เกี่ยวข้องให้เป็นสุข
- เผื่อแผ่แบ่งปัน
- ใช้ทรัพยากรสิ่งที่ดีงานและเป็นประโยชน์ เป็นบุญ

๓. คุณค่าทางจิตและปัญญาไม่ลุ่มหลงมัวเมา ผลิตกินใช้ทรัพย์สมบัติอย่างรู้เท่าทัน เห็นคุณและโทษ มีจิตใจอิสระด้วยนิสรณปัญญา (ความคิดแก้ปัญหาทางออกที่ถูกต้อง) และอาศัยทรัพย์ที่ผลิตหามาได้เป็นอุปกรณ์สนับสนุนโอกาสที่จะใช้ปัจจัย ๔ ไปในทางที่ผิด

๔.๒.๔ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มจักสาน

ชาวอำเภอยางสีสุราชนั้น และประชาชนบางส่วน ยังคงรักษาวรรณธรรมในการจักสาน และมีเครื่องมือสำหรับประกอบอาชีพนี้อยู่ โดยส่วนใหญ่ จะทำมาจากไม้ไผ่ เนื่องจาก มีความคงทน ถาวรและดัดแปลงได้ง่าย ได้แก่ (๑) การทำส้อมใส่ปลา (๒) การทำลอบดักปลา (๓) การทำไซดักปลา (๔) การทำคราดมือเสื่อปิดกวาดพื้น (๕) การทำด้ามไม้กวาด (๖) การทำกระหย่องไม้ไผ่สำหรับบูชาพระรัตนตรัย เป็นต้น

ดังนั้น หลักเศรษฐกิจเชิงพุทธที่เหมาะสมกับกลุ่มจักสานนั้น จะเป็นในเรื่องของการออม ซึ่งถือตามหลักพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “อตตาคิ อตตโน นาโถ” แปลว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” ด้วยเหตุนี้ การประหยัดหรือการลดการใช้จ่ายด้วยการผลิตของใช้ขึ้นเอง จึงเป็นการออมในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งวิธีการประหยัดเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมุ่งมั่นที่จะพึ่งตนเองจากโอกาส และทรัพยากรที่มีอยู่ให้ได้มากที่สุด และการประหยัดนั้น มีหลายวิธีปฏิบัติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้^{๕๖}

- (๑) การใช้ทรัพย์สินไม่ให้เกิดการสูญเปล่า ใช้ให้คุ้มค่า และบำรุงรักษา
- (๒) ลดค่านิยมที่ฟุ่มเฟือย
- (๓) การประหยัดเริ่มที่ครอบครัว เช่น การสร้างสิ่งของเครื่องใช้ด้วยวัสดุธรรมชาติ
- (๔) รู้จักดัดแปลงสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือใช้แล้ว ทำให้สมกับฐานะ
- (๕) พยายามหลีกเลี่ยง หลีกหนีอบายมุขต่าง ๆ (เป็นทางเสื่อมแห่งชีวิต)
- (๖) การวางแผนงบประมาณการใช้จ่าย เพื่อให้การใช้จ่ายมีประสิทธิภาพ
- (๗) มาตรการช่วยเหลือตนเอง (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน)
- (๘) พยายามลดหรือใช้สิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ เท่าที่จำเป็น

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายอภัย เชาระกา, กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ การประหยัด จึงเป็นการออมทรัพย์ ไม่ใช่เป็นการ อุดหนุน จนนั่นทอนสุขภาพ (บริโภคตามปกติ) อีกทั้งต้องดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และถือศีล ๕ ประจำใจ

ดังนั้น กลุ่มจักสาน ได้ถือปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยใช้หลัก พุทธธรรมผสมกันหลายข้อ เช่น การพึ่งตนเอง, การบริหารทรัพย์ด้วยหลักโภคอาทิยะ จึงเป็นการทั้ง อด (ขันติ) และเป็นการออม (อารักขสัมปทา) ในทิวภูมิธัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน เพื่อความ อยู่เย็นเป็นสุขแบบตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

๔.๒.๕ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มปลูกหม่อน เลี้ยงไหม

การประยุกต์ใช้นาถกรณธรรม ๑๐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การพึ่งพาตนเอง ซึ่งสามารถ สังเกตได้จากการแสดงออกเกี่ยวกับ^{๕๗} (๑) การประพฤติดังาม มีการรักษาภาวะเปียบทั้งในส่วน ของ บ้านเมืองและระเบียบการทางานของกลุ่มอาชีพ (๒) ได้รับการศึกษาอบรมในอาชีพของตนจากวิทยา ที่มีความรู้ ทำให้มีความรู้ในงานของตน (๓) ได้คบคนดี มีผู้แนะนำสั่งสอนดี รวมทั้งมีที่ปรึกษาอาชีพดี (๔) เป็นผู้ว่าง่ายไม่ร้อนหรือหัวแข็ง ยอมรับฟังเหตุผลของผู้อื่น (๕) เอาใจใส่ชวนช่วยเหลืองานของ หมู่คณะ (๖) เป็นผู้ใฝ่รู้ ได้ปรึกษาสนทนาเพื่อความก้าวหน้าในงานของตนอยู่เสมอ (๗) ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าและไม่ทอดทิ้งงานของตน (๘) มีความสุขความพอใจในสิ่งที่ตน หามาได้นั้น (๙) มีสติดำรงชีพด้วยความไม่ประมาท (๑๐) รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจการดำเนินชีวิตหรือ การทำมาหากินด้วยการพึ่งพาตนเอง

เมื่อกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหมได้นำหลักไปประยุกต์ใช้แล้ว สิ่งที่ผู้วิจัยสามารถเชื่อได้ว่ามี การนำหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้ได้ผลจริง ได้แก่ การสังเกตเห็นพฤติกรรมและการกระทำ ของชาวบ้านเปลี่ยนไป นั่นคือชาวบ้าน มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานของตน เอาใจจริงเอาใจ ใจเห็นความกระตือรือร้น ซึ่งนางสาว บุตรโคตร ให้คำยืนยันว่า หลังจากที่ดินเองไปศึกษาธรรมะใน พระพุทธศาสนาแล้ว แต่ก่อนจะเฉยๆ คือคิดว่าพึ่งธรรมแล้วก็ได้บุญกุศลเท่านั้นก็พอ แต่ทุกวันนี้ ได้นำหลักธรรมมาใช้กับหน้าที่การงาน จึงทำให้มีความสุขมาก มั่นขยัน ไม่เหน็ดเหนื่อยเหมือนแต่ก่อน ที่สำคัญคือเมื่อขยันทำงานก็มีเงินใช้แล้วก็เก็บหอมรอมริบเงินที่หามาได้นั้นตามเท่าที่หามาได้ ไม่ต้อง ลำบากเรื่องเงินเหมือนเดิม อีกสิ่งหนึ่งคือความเป็นมิตรสหายของคนในกลุ่มเกษตรกรที่ถือว่ามีส่วน ช่วยเหลือประสบความสำเร็จได้มาก ทุกวันนี้ไม่เหมือนก่อนที่ต่างคนต่างทางจะไม่ค่อยสนใจกันมากเท่าไร สิ่งสำคัญอีกข้อหนึ่งคือสมาชิกกลุ่มล้วนมีแนวความคิดในการดำรงชีพเป็นอย่างเดียวกัน ทำงานด้วย ความเข้าใจกัน จึงได้ชื่อว่าได้กัลยาณมิตร^{๕๘} เมื่อเรามีรายได้ตามสมควรกับการงานที่ทำมันช่วยให้เรา สบายอกสบายใจ ในความหมายก็คือมีความสุขตามอัตภาพแบบชาวบ้านนี้แหละ หากจะนำหลักการ ของในหลวงมาเทียบคงเรียกว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียงอะไรอย่างนั้น ซึ่งตรงกับการใช้ชีวิตอย่างพอดี

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายธีรพงษ์ โพธิ์ชัย, ผู้ดำเนินการโครงการเรียนรู้คุณธรรมนาชีวิตพอเพียงประจำอำเภอ ยางสีสาข, วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางสาว บุตรโคตร, กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ตามหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธนอกจากนี้แล้วยังมีสิ่งสำคัญที่สุดคือการดำรงชีวิตตามหลักสันโดษและหลักมัตตัญญูตา คืออาชีพของกลุ่มก็มีลักษณะความรู้จักประมาณอยู่แล้ว เพราะเป็นการสร้างงานด้วยวัตถุดิบตามธรรมชาติและทาด้วยความสามารถของตนเอง ดังนั้น จึงไม่ทำให้ให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก เกษตรกรมีความพอใจกับสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ ไม่มีความทะเยอทะยานจนทำให้ชีวิตก้าวพลาดไปหลงกระแสนิยมหรือทุนนิยม หรือแม้ว่าจะกระทำตามหมู่บ้านอื่นที่มีพฤติกรรมในลักษณะเป็นกระแสนิยม แต่มีสติและรู้เท่าทันก็สามารถยับยั้งชั่งใจได้ สุดท้ายก็กลับมาสู่วิถีเดิมของตนเอง^{๕๙}

๔.๓ สรุป

สรุปได้ว่าการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรของอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามเป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์ รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักความเป็นสายกลางในการทางาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนั้น ยังจะต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทิวฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คลุ้ห้ส่ถึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมแก่สภาพของแต่ละครอบครัว หลักสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พักของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละสมาชิกภายในกลุ่มต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้านเศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่พอกิน พอใช้ พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบารั้รู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไปพยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่าง ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าความโลภเป็นมูลเหตุของทุกข์ต่าง ๆ บุคคลใดรู้จักคำว่าพอประมาณ สันโดษ ก็สามารถพบกับความสุขได้ หลักเกษตรแนวพระพุทธศาสนา ยึดความเพียร ที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนั้ก ไม่ต้งนั้ก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายในไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ ด้วยคบคนดีเป็นมิตร มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงานเป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ผิดเคือง ไม่ให้พุ่มพวยนั้ก สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาดตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝน ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การ

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางราตรี โคตรไกรสร, กลุ่มปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

งานของตนที่ทาสอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็น ศูนย์กลางของชุมชนในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันมาเป็นหลักในการ แก้ปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น โดยนาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนามาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยว มา เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เกษตรกรมีชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้ อย่างยั่งยืนถาวรต่อไปได้

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบการเกษตรที่ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้ง ในด้านการมีอาหารเพียงพอ แก่การบริโภค การเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความ เสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก ลดการ เคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายใน ฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้ เสื่อมโทรม รักษาสมดุลย์ของ ธรรมชาติไว้ แต่อย่างไรก็ดีระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมี ความแตกต่าง กันในด้านการกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับ การวางแผนการจัดการที่จะให้ประสบ ความสำเร็จ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพ เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ของ เกษตรกรแต่ละรายซึ่งจะมีความ แตกต่างกัน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการสร้างความเข้มแข็งชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ ๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ การสร้างความเข้มแข็งชุมชน และหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

เศรษฐกิจแนวพุทธนั้น ต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย อย่างครบวงจร การที่จะสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดี กับองค์ประกอบทุกอย่างในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบทั้งสาม(มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม) ในการดำรงอยู่ ของมนุษย์นั้นจะต้องประสานเกื้อกูลกันหมายความว่า องค์ประกอบเหล่านี้ประสานกันด้วย และเกื้อกูลต่อกันด้วย ในการดำรงอยู่ร่วมกันและก็เดินไปด้วยกัน ฉะนั้น พฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์ จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมคุณภาพชีวิตนั้น นี่เป็นการไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสียคุณภาพของ eco-systems หรือระบบธรรมชาติ แวดล้อม

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เกื้อกูลกับระบบเศรษฐกิจ ซึ่งจะให้บรรลุประโยชน์สุขปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า ภูมิธรรมมีกตลปประโยชน์ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นข้อปฏิบัติในการ ส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจมี ๔ ประการคือ ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ ใช้ปัญญาพิจารณาสอดส่องใคร่ครวญ มีความคิดริเริ่มสร้าง รู้วิธีการในการ ดำเนินการด้านเศรษฐกิจให้ได้ผลดี ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา เป็นผู้สามารถคุ้มครองรักษาทรัพย์ที่หามา ได้นั้น ไม่ให้พินาศหรือเสื่อมไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ ๓. กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นเพื่อน ซึ่งจะเป็เหตุให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้น ไป เลือคบกับบัณฑิตผู้ทรงคุณธรรมมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นต้น ตลอดจนรู้จัก ปฏิบัติต่อทรัพย์ของตนอย่างถูกต้อง ไม่ให้ถูกบาปมิตรชักนำไปทางอบายมุข ๔. สมชีวิตา มีความเป็นอยู่อย่างพอดีรู้จักกำหนดรายรับ รายจ่ายเลี้ยงชีวิตพอดีไม่ให้ ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อจนเกินไป มีรายเหลือเก็บไว้ใช้ในคราวฉุกเฉิน

เศรษฐกิจตามแนวพุทธเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหาที่เรา เผชิญอยู่ปัจจุบัน เครื่องมือในการวิเคราะห์นั้นมีความต้องการเพียงให้ประชาชนตระหนักถึง ข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ตามกฎธรรมชาติ คือความไม่มีอยู่ของตัวตน ถ้าแนวความคิดนี้ได้รับความ เข้าใจอย่างชัดเจน ชีวิต

มนุษย์จะได้รับการมองจากแง่มุมที่แตกต่างออกไปจากการเป็น ผู้บริโภค สิ่งที่มีความหมายมากที่สุด ในชีวิตไม่ใช่มาจากการบริโภค การบริโภคอย่างเหมาะสม จะไม่ทำให้เกิดการทำลายล้าง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จริงแล้วทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อมสามารถทำให้ดีขึ้นได้พร้อม กับการมีชีวิตอย่างมีสุขภาพของประชาชน มีความสะอาด ความสงบและสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามการ เริ่มต้นวิธีคิดใหม่นี้จะต้องปลูกให้ตระหนักถึง ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์และกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการไม่มีอยู่ของตัวตนพร้อมกับสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่นกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจังหรือความ เปลี่ยนแปลง ความไม่อยู่นิ่งและความเป็น อิสระจากการยึดติดที่สร้างขึ้นโดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและการด ารงค้อยู่ของความชั่วร้าย ๔ ประการ (ทุนนิยม อุตสาหกรรมนิยม บริโภคนิยมและ เงินตรา) จะต้องได้รับการเผยแพร่ให้ เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง

๕.๑.๒ การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรใน เขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

สภาพปัญหาทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรจะเป็นไปเรื่องของ ปัญหาด้านปัจจัยและฐาน ทรัพยากรการผลิต ทั้งเรื่องที่ดินทำกิน ประชากรไม่มีที่ดินที่จะทำมาหากินได้ จึงต้องหันไปรับจ้างเอา ปัญหาต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเพราะราคาปุ๋ย ราคาค่าขนส่ง ค่าจ้างแรงงาน เป็นต้น ปัญหาเรื่องสุข ภาวะ การใช้สารเคมีบวกกับการไม่มีการป้องกันการรับสารเคมีที่ถูกต้อง ปัญหาเรื่องตลาด ราคาที่ ได้มาไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย

กลุ่มเกษตรกรเขตอำเภอยางสีสุราชประกอบด้วยกลุ่มบ้านนาญขานนา กลุ่มปลูกผักปลอด สารพิษ กลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มทำเครื่องจักสาน และกลุ่มปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทุกกลุ่มล้วนมีหลักการ และวิธีการในการทำงาน เช่น กลุ่มบ้านนาญขานนาจะหาเรื่องดิน ป่า นา น้ำ ไปพร้อม ๆ กัน คือ คือ ปรับปรุงดิน ปลูกต้นไม้ตามคันนา มีการชุดบ่อน้ำไว้ใช้ เพราะน้ำเป็นหัวใจของการทำนา ลักษณะงาน ของกลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กัน เช่น ใช้ปุ๋ยของกลุ่มผลิตปุ๋ยบำรุงต้นข้าว ต้นไม้ และผัก ใช้กระดัง ของกลุ่มเครื่องจักสานใช้เลี้ยงไหม เป็นต้น

การอธิบายเศรษฐกิจเชิงพุทธประกอบด้วยโครงสร้างตามหลักเศรษฐกิจทั่วไปคือ การผลิต การบริโภค และการจำหน่าย (ตลาด) ส่วนเนื้อหามีความแตกต่างกันมากโดยเฉพาะความแตกต่างกับ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หลักธรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจ เช่น ทิฐุธัมมิกัตถะ ๔, โภควิภาค มัตตัญญู ตา สันโดษ ความรู้จักประมาณ, การผลิตจะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้ง ไม่เป็นการทำลายทรัพยากรให้สิ้นเปลืองด้วยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ การตลาดต้องคำนึงถึงความต้องการและความสามารถของผู้บริโภคด้วย รวมทั้งคุณภาพของผลผลิต ด้วย ต้องมีใจเอื้อเพื่อ รู้จักเห็นใจผู้อื่น ไม่หวังแต่กำไรเพียงอย่างเดียว การบริโภคเชิงพุทธต้องมุ่งที่ คุณภาพของชีวิตจริง ๆ เช่น การบริโภคปัจจัย ๔ เท่าที่จำเป็น ไม่บริโภคเพราะตอบสนองตัณหาตน หลักนาถกรณธรรม –การพึ่งตนเอง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้หมดทั้งการผลิต บริโภคและจำหน่าย

กลุ่มเกษตรกรได้นำหลักสมาธิมาช่วย หลักทิฐุธัมมิกัตถะ ๔, นาถกรณธรรม ๑๐, สังคห วัตถุ ๔, การละเว้นอกติ ๔, มัตตัญญูตา, โภควิภาค ๔ มาประยุกต์ใช้ในการทำงานของตน การนำ หลักทิฐุธัมมิกัตถะ ๔ มาใช้ เช่น มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเหมาะ กับ รายได้ของตน การประยุกต์ใช้นาถกรณธรรม ๑๐ หรือการพึ่งพาตนเอง เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร

มากเพราะทำให้เป็นผู้มีอุดมคติในการทำงาน มีความรู้ในงานของตนเป็นอย่างดี รู้จักแบ่งปัน และมีความขยันหมั่นเพียร

เกษตรกรได้มีการแบ่งปัน เสียสละ, พุดจาเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เช่น การแนะนำกัน เป็นต้น, มีการช่วยเหลือผู้อื่น และประพัตินเสนอต้นเสมอปลายตามหลักสังคหวัตถุ ๔ จึงสามารถผูกมัดใจเพื่อนร่วมงานไว้ได้, หลีกเลียงการทำงานด้วยความลำเอียง จึงไม่ทำให้บาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน เงินที่หาได้ก็จะเก็บไว้ใช้สอยส่วนตัว คือการซื้ออาหาร สร้างที่อยู่อาศัย ซื้อเครื่องอุปโภคอื่น ๆ และเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย ตามหลักโภควิภาค ๔, สิ่งสำคัญที่สุดคือการดำรงชีวิตตามหลักสันโดษและหลักมัตตัญญูตา เพราะทำให้ไม่มีความทะเยอทะยานดิ้นรนเกินฐานะและความสามารถ จนทำให้ชีวิตหลงกระแสนิยมหรือเป็นทาสของทุนนิยมที่ครอบงำระบบเศรษฐกิจโลกอยู่หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้มากที่สุด ได้แก่ หลักทฤษฎีมัทตัญญูตา ๔, หลักนาถกรรมธรรม ๑๐ หรือการพึ่งพาตนเอง, หลักสันโดษมัตตัญญูตา และโภควิภาค ๔ ซึ่งบางครั้งเกษตรกรก็รู้ว่าตนได้ประพัตินตามหลักโภควิภาคในขณะที่ตนกำลังใช้หลักโภควิภาคอยู่

สำหรับปัญหาหรืออุปสรรคในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ พบว่า คนส่วนมากในหมู่บ้านยังนิยมซื้อปุ๋ยเคมีอยู่ เพราะมีความสะดวก ไม่ได้เข้าใจหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธแต่ประการใด หรืออาจจะเข้าใจแต่ไม่ทำตามเองโดยเฉพาะการใช้ปุ๋ยควรได้มีการอบรมความรู้และประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของปุ๋ยชีวภาพ ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการลดค่าใช้จ่ายได้มาก หากยังนิยมปุ๋ยเคมีอยู่ก็ได้อธิบายยังพึ่งตนเองไม่ได้ ไม่ควรเห็นว่าเป็นเรื่องของกลุ่มเกษตรกรเท่านั้น แต่ควรเห็นว่าเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงจะประสบความสำเร็จ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

สภาพการดำเนินงานทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร

ชาวบ้านยางสีสุราขอพบปะเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรสยามในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่ยังคงเหลือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ยังคงเหลือให้ลูกหลานอนุชนรุ่นหลังได้ดูได้ศึกษา เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเดิมเพราะมีหนองน้ำตามธรรมชาติอยู่หลายแห่ง คือ หนองกระบอง หนองโพน หนองโสกเปื่อย ห้วยวังศาลา และหนองคุม โดยได้ตั้งซื้อบ้านใหม่จากการเอาลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านซึ่งมีดินยางอยู่เป็นจำนวนมากมารวมกับชื่อผู้นำหมู่บ้านยางสีสุราขตราบเท่าทุกวันนี้ สภาพปัญหาทั่วไปของกลุ่มเกษตรกรจะเป็นไปเรื่องของ ปัญหาด้านปัจจัยและฐานทรัพยากรการผลิต ทั้งเรื่องที่ดินทำกิน ประชากรไม่มีที่ดินที่จะทำมาหากินได้ จึงต้องหันไปรับจ้างเอา ปัญหาด้านทุนการผลิตสูงขึ้นเพราะราคาปุ๋ย ราคาค่าขนส่ง ค่าจ้างแรงงาน เป็นต้น ปัญหาเรื่องสุขภาวะ การใช้สารเคมีบวกกับการไม่มีการป้องกันการรับสารเคมีที่ถูกต้อง ปัญหาเรื่องตลาด ราคาที่ได้มาไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ซึ่งจะต้องมีการแก้ไขด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ สอดคล้องกับ พระพิพิธธรรมสุนทร ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนว่า บุคคลควรรู้จักอดออมและสันโดษ จึงจะประสบความสำเร็จ ดังความตอนหนึ่งในหนังสือคติธรรมนำชีวิตแสดงไว้ว่า การแก้ปัญหาเศรษฐกิจพึงถือหลักที่ว่า “นอนกับดิน กินกับเกลือ” คือ การรู้จักสันโดษ การประมาณตน และการรู้จักอดออม ทุกคนเกิดมาเห็นทรัพย์สินเงินทอง เสื้อผ้า ข้าวปลา อาหารน้ำลายไหลทั้งนั้น แต่ใครจะกลืนกินน้ำลายเสียแต่

วันนี้ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ด้วยการอดออม คนผู้นั้นรับรองได้ว่า “มั่งมีศรีสุข” ดังนั้น อดออม จึงแปลว่า มีกินเท่าไร ก็กินเท่านั้น มีใช้เท่าไรก็ใช้เท่านั้น

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

มีการก่อตั้งสมาชิกผู้มีความชำนาญในการทำไร่นาสวนผสม แล้วศึกษาวิธีการในพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จ นำวิธีการมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ของตน ประชุมกลุ่มเพื่อที่จะหาวิธีการ และจุดบกพร่อง

เรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร

และเพื่อพึ่งตนเองในด้านปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และกลุ่ม หันมาใช้วัสดุธรรมชาติ เพื่อที่จะไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม เน้นพึ่งพาตนเองเป็นหลัก แทนการใช้ของฟุ่มเฟือย การจัดทำ และการผลิต เพื่อทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ คือ มีกิน มีใช้ มีหลักประกันชีวิตที่มั่นคง มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี สอดคล้องกับ **มังขวัณ แดงสุวรรณ** ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่น่าภาคภูมิใจ มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าอนุรักษ์สันทรายและอ่างเก็บน้ำห้วยโจ้ ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละมีวิสัยทัศน์กว้างไกล คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันเป็นคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีวัดคอยแทนพระบาทหลวงเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีโครงการที่สำคัญต่อชุมชน คือ โครงการพัฒนาบ้านโป่งอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ห้วยแม่โจ้และสนับสนุนอาชีพเกษตรกรและอาชีพให้แก่ราษฎร องค์กรในชุมชนที่สำคัญ คือ กลุ่มผู้ปลูกไม้ดอก กลุ่มฅำนปนกิกและชมรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และอีกหลายกลุ่มเกิดขึ้น จากการที่คนในชุมชนค้นพบปัญหาจึงรวมกลุ่มกันวิเคราะห์หาทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่และนำมาใช้อย่างชาญฉลาด ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน มีการจัดการโดยมีแผนมีโครงการ สมาชิกทุกคนมีความเสียสละ มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรม มีสิ่งยึดเหนี่ยวความเชื่อเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณ การที่สมาชิกในองค์กรเป็นคนมีคุณภาพมีคุณธรรมทำให้ชุมชนมีสันติภาพ จากบริบทของชุมชนและองค์กรในชุมชนที่มีลักษณะของการเรียนรู้ มีการจัดการ มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพ จึงทำให้ชุมชนบ้านโป่งเป็นชุมชนมีความเข้มแข็งอีกชุมชนหนึ่ง สอดคล้องกับ **มานะ ชนะบุญ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง กรณีศึกษา หมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพงอำเภอกู่เวียง จังหวัดขอนแก่น” พบว่า หมู่บ้านเขาน้อยและนาแพงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งเนื่องจาก ๑) มีประวัติความเป็นมาเดียวกันที่อาศัยอยู่ที่เดียวกัน พูดภาษาเดียวกันและสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้โดยสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ได้ ๒) มีผู้นำชุมชนที่หลากหลาย อาทิ ผู้นำหมู่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ประชาญหมู่บ้าน และกำนัน มีความเป็นผู้นำทั้งด้านบุคลิกและการปกครอง ๓) มีวัฒนธรรมชุมชนที่ยึดถือความเชื่อและประเพณีปฏิบัติต่อกันอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และมีกฎเกณฑ์ในการอาศัยอยู่ร่วมกันได้ ๔) ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันโดยสามารถใช้กิจกรรมที่เป็นประเพณีเป็นสื่อเชื่อมโยงสมาชิกทั้งภายในและภายนอกให้มีความสัมพันธ์ต่อกันได้ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับประชาชนทั้งสองหมู่บ้าน คือ มีสมาชิกบาง

คนไม่ให้ความสำคัญในการร่วมมือกิจกรรมที่จัดขึ้นและมีเงินทุนไม่พอในการผลิต มีหนี้สินภายในครัวเรือนและขาดแรงงานคนและสัตว์ในการผลิต

การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดยไม่ลำบาก เพราะไม่ต้องใช้จ่ายมาก อย่างน้อยก็ปลูกผักกินเองได้ การซื้อสินค้าภายในหมู่บ้านที่เป็นผลผลิตของเกษตรกรทำให้ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน เงินทองก็ไม่ไหลออกไปภายนอก เศรษฐกิจเชิงพุทธของชาวบ้านทำให้ป้องกันระบบทุนนิยมได้ดีในระดับหนึ่ง เพราะไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นไปเสียทุกอย่างการรวมกลุ่มทำให้ประชาชนรู้จักการออมทรัพย์ระดับครัวเรือน การใช้จ่ายแต่พอเพียงและพอดีแก่ฐานะของแต่ละบุคคล ไม่เกินตัวจนเป็นหนี้สิน การละเว้นการพนันประเภทต่างๆ การไม่กู้หนี้ยืมสิน การรู้จักสันโดษ การรู้จักช่วยเหลือเพื่อนบ้านและกลุ่มของตนเอง เมื่อประสบกับปัญหาต่างๆ และทำให้ประชาชนมีความพากเพียรพยายามในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงาม สอดคล้องกับ **พระมหาโมกขจิต ฐานานุกรม (วันยาว)** ได้ทำการศึกษาเรื่องความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจในแนวพระราชดำริ จากการนำแนวคิดความรู้จักพอประมาณ และเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริง ต้องอาศัยตัวอย่าง ดังกรณีของกลุ่มที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้นนั้น ได้นำความเชื่อทางศาสนามาเป็นวิธีการแก้ปัญหา โดยนำหลักศีลธรรมเข้ามามีส่วนช่วยจิตใจ ตามแบบอย่างของชาวพุทธ ขณะเดียวกันก็ดำเนิน กิจกรรมแบบรวมกลุ่ม ซึ่งนำไปสู่การร่วมแรงร่วมใจกันทำการเกษตร มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้น เช่น กลุ่มไร่นาสวนผสม กลุ่มศูนย์การตลาด กลุ่มแปรรูปอาหาร เป็นต้น และแปลงนา การสาธิตเกษตรแบบธรรมชาติเพื่อเป็นตัวอย่างนำร่องในการปฏิบัติของชาวบ้าน ที่เสนอเป็นทางเลือกของการแก้ปัญหา

กลุ่มอาชีพของชาวบ้านเขตอำเภอยางสีสุราชส่งเสริมวัฒนธรรมเป็นอย่างดี เช่น วัฒนธรรมการทำมาหากิน ผลผลิตของงานจักสาน เช่น ไซ ข้อง ตะกร้า เป็นต้น อุปกรณ์เหล่านี้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเครื่องมือหากิน เช่น จับปลา ไล่ผลไม้ เป็นต้นผลผลิตของการเลี้ยงหม่อนไหมคือผ้าไหม นับว่าเป็นวัฒนธรรมการนุ่งห่มในระดับสูง เพราะผ้าไหมมีความสวยงามและคงทน มีกระบวนการผลิตที่ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญเป็นอย่างมาก การทำปุ๋ยชีวภาพก็เพื่อใช้บำรุงผักต้นไม้ รวมทั้งต้นข้าวให้งามและได้ผลผลิตดี ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งวัฒนธรรมการกิน ผลดีของการใช้ปุ๋ยชีวภาพคือทำให้ได้บริโภคพืชผักที่ปลอดสารพิษ ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินในการรักษาพยาบาล เพราะมีสุขภาพกายแข็งแรงเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมาก ชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่เต็มสุราแก่กลุ่มครอบครัวก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง สอดคล้องกับ **มนตรี กรพรมมาลย์** ที่กล่าวว่าลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนคือสมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนที่ร่วมกันจัดการปัญหาของตนเองและชุมชนสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วมร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ซึ่งสมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของ

ชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชนมุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชน
ทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนมีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชุมชน
สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนา การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง
จะต้องมีลักษณะเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของ
ชุมชนที่เข้มแข็ง คือ คนในชุมชนนั้นต้องมีการเรียนรู้มานาน มีประสบการณ์ที่จะใช้ความสามารถของ
ตนเองในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ สอดคล้องกับ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** ได้กล่าวถึง
ความสำคัญของเศรษฐกิจเชิงพุทธต่อระบบเศรษฐกิจว่า จะต้องอิงอาศัยหลักพุทธธรรมเท่านั้น จึงจะ
ทำให้ฐานทางเศรษฐกิจต่างๆ มีความสมดุลและเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงต่อตนและคนอื่น
ด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า เศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้อง เป็นวิทยาศาสตร์ จะต้องเป็นเศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้อง
ตามธรรม แม้พระพุทธเจ้าตรัสสอนข้อปฏิบัติที่สำคัญที่จะทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือธรรมที่เป็นไป
เพื่อที่ภุชฌมิกัตถะ มี ๔ ข้อด้วยกัน ได้แก่ (๑) ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญา
ไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีการที่แยบคายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักจัด รู้จักทำ รู้จัก
ดาเนินการด้านเศรษฐกิจ ทำการงานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี (อุฏฐานสัมปทา) (๒) ความถึงพร้อม
ด้วยการรักษา สามารถปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้ (อารักขสัมปทา) (๓) รู้จักคบหาคนดี
หรือมีกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้น ๆ ทำให้รู้เห็น
ช่องทางและโอกาสต่างๆ ในการทำงาน ทันทต่อเหตุการณ์ ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ของตนอย่าง
ถูกต้อง ไม่ถูกปาปมิตร ชักจูงไปในทางอบายมุข ทรัพย์ไม่เพิ่มพูน (กัลยาณมิตรตทา) (๔) ความเป็นอยู่
พอดีหรือความเป็นอยู่สมดุลคือ เลี้ยงชีพแต่พอดีไม่ให้ฟุ่มเฟือย ไม่ให้ผิดเคือง ใ้รรายได้เหนือรายจ่ายมี
เหลือเก็บไว้ (สมชีวิตา)

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ เชนนโยบาย

๑) หน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการนำผลจากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูล
เพื่อการตัดสินใจและพัฒนาร่วมกับการนำหลักการทางานเชิงบูรณาการมาเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงระบบ
ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมในทุกมิติโดยอาศัยหลักคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องใน ๔ เรื่อง คือ มิติด้านร่างกาย มิติ
ด้านจิตใจ มิติด้านสังคม และมิติด้านเศรษฐกิจ

๒) ควรจัดตั้งหลักสูตรทางการศึกษาและการวิจัยจากเพื่อขยายผลอย่างต่อเนื่อง ใน
ระดับชาติ มีการผลักดันให้เกิดการประยุกต์หลักพุทธธรรมโดยง่ายเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ร่วมกับ
หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อขยายผลให้เกิดในวงกว้างสำหรับการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิต
ให้กับประชาชนในชาติอย่างเสมอภาค ทัวถึง และเกิดคุณภาพได้อย่างมั่นคงยั่งยืนต่อไป

๕.๓.๒ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการประยุกต์ใช้การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลัก
เศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคามเท่านั้น พบว่ายังมี
ประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอหัวข้อในการวิจัยครั้งต่อไป ๒ ประการ ได้แก่

(๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมและองค์ความรู้ ทางด้านศาสตร์สหวิทยาการในหัวข้อต่าง ๆ เพื่อนำมาบูรณาการร่วมกันอย่างเป็นระบบในการสร้างแนวทางและรูปแบบที่น่าสนใจและนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างหลากหลายวิธีและมีประสิทธิภาพ

(๒) ควรมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมร่วมกับหลักปรัชญาแนวคิดทางตะวันตกหรือตะวันออกเพื่อตอบโจทย์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ การพัฒนารูปแบบค่านิยมและทัศนคติพื้นฐานของประชาชนในประเทศให้เป็นผู้อยู่ดีกินดีและมีคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ . พลศึกษาสร้างคน ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร: ม. ป. ท., ๒๕๔๕.

กัลยานี ปฐมาพรเทพ. ครุฑบ ยอดแก้ว ครูภูมิปัญญาไทย : นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, ๒๕๔๓.

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. โครงการชีวิตวิถีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กองผลิตสื่อประชาสัมพันธ์, ๒๕๔๙.

ไชแสง รักวานิช. มนุษย์กับเศรษฐกิจ: มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.

คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา. พระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ยุววิทยา. ๒๕๒๘.

คณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติฉบับชุมชน. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๒.

คณะศึกษาโครงการ “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ความจริงของแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เจ ฟิล์ม โปรเซส จำกัด, ๒๕๓๗.

คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๓.

คุณ โทซันท์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : โอ เอสพริ้นติงเฮาส์, ๒๕๓๗.

จิรพรรณ กาญจนะจิตราและคณะ. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคาแหง. ๒๕๔๐.

- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร : เซ็นจูรี, ๒๕๔๓.
- ทัศนีย์ (ไทยาภิรมย์) ลักษณะนิชนชัย. การสังคมสงเคราะห์ชุมชน : มรรควิธีสู่ชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ทิตยา สุวรรณะชญ. ประชาคมตำบล แนวคิดตัวแบบ การทดลองและสังเคราะห์ในกระบวนการพัฒนาทางสังคมของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มิตรภาพ, ๒๕๔๔.
- ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคอ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.
- ปรีดี โชติช่วง. รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- _____. พุทธธรรม (ฉบับเดิม). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.
- พระพิพิธธรรมสุนทร. การแก้ปัญหาเศรษฐกิจตลอดการ : คติธรรมนำชีวิต. กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๑.
- พระพุทธิปิยเถระ. รูปสิทธิปกรณ์นิตติศาสตร์ภาษาบาลี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.
- ไพฑูรย์ มีกุล. ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๓.
- มนตรี กรรพุมมาลย์. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : รายงานวิจัย คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.
- วิจิต นันทสุวรรณ. “แผนแม่บทชุมชน” ใน รัววิกฤติเศรษฐกิจโลกปี ๒๐๐๐ เศรษฐกิจยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔.

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ. “แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องขี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน” ใน **การพัฒนาเครื่องขี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. อนุชาติ พวงสา ลี และอรรถัย อาจอ่ำ (บก.). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.

อนุชาติ พวงสา ลี และอรรถัย อาจอ่ำ. **การพัฒนาเครื่องขี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๑.

อมรวิรัช นาคทรพรพ อาชญญา รัตนอุบล และอัจฉรา ไชยอุปถัมภ์. “การศึกษากับวิถีชุมชน” ใน เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ ๑. **ชุมชนไทท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง**. วันที่ ๓๐-๓๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.

อุทัย ดุลยเกษม และอเนก นาคะบุตร. **เสริมความเข้มแข็งในตำบลจากวิถีชีวิตสู่วิถีปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.

อุทัย ดุลยเกษม และอรรถศรี งามวิทยาพงศ์. **ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย**, กรุงเทพมหานคร : แปลนพริ้นติ้ง, ๒๕๔๐.

(๒) คุษณินพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ชาญวิทย์ ไวรหาร. “การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๖.

พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฒโน (รณน้อย). “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหามิตร ฐิตปณโย. “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระวิทยา ญาณสาโร. “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. “การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. “มัชฌิมาปฏิปทาในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

มานะ ชนะบุญ. “ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง : ศึกษากรณีหมู่บ้านเขาน้อยและบ้านนาแพ อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

มิ่งขวัญ แสงสุวรรณ. “กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย. “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๓) รายงานวิจัย:

พิชิต ปุริมาทร และคณะ. “รูปแบบและแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินเชิงพุทธบูรณาการ: กรณีศึกษาผู้ประกอบการเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ไพโรจน์ บัวสุข. “แนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรตามแนวพุทธของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มนตรี กรรพุมมาลย์. “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. **รายงานวิจัยคณะสังคมศาสตร์**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

อมรวิรัช นาครทรรพ และคณะ, **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : ข้อคิด แนวทาง และประสบการณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อลิศรา ชูชาติ**. ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

(๔) บทความ:

ชำนาญ วัฒนศิริ “ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม” **วารสารพัฒนาชุมชน**. ฉบับที่ ๓๘ ปีที่ ๑๒, ๒๕๔๒ : ๑๘.

ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว และวิชุดา ปาณปัญญ. “ชุมชนเข้มแข็งชุมชนแห่งการเรียนรู้ : ข้อคิดและความเคลื่อนไหวจากชุดโครงการวิจัยการศึกษาชุมชน” ใน **วารสารประชาคมวิจัย**, (๒๕๔๑) : ๑๑-๑๒.

ทะนงศักดิ์ สุภาพกุล. “มุมมองของผู้ปฏิบัติงานวิชาการ ผู้บริหาร โดยการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน”. **วารสารพัฒนาชุมชน**. ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๒, (๒๕๔๓): ๕.

นิตยา กมลวาทนินา และนิสวันต์ พิษณุดำรง, ๒๕๔๔. “เมืองน่าอยู่ชุมชนน่าอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙” **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**. ๓๔ (๓) : ๑๖.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. “ทางสายกลางสู่ความเข้มแข็งของชุมชน” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเล่ม ๒. **องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๒.

สุรุจุมิ ปัดไธสง “อุดมการณ์ของความเข้มแข็งของชุมชน” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเล่มที่ ๑.
องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. โครงการพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็งของ
 ชุมชน. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๒. (เอกสารอัดสำเนา).

(๖) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

- สัมภาษณ์ นางโสภา ดานอก กลุ่มเลี้ยงหม่อน-ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางคำตัน โคตรไกรสร, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางจาวลี อินตะวงศ์ พัฒนาการอำเภอยางสีสุราช, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางทองมี ทำมิด กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางบุญส่วน คุณารักษ์ กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางม้วย ยางเครือ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางวันดี ยางเครือ กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางวันดี ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสมบัติ กาสี กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสาวทอง พันธุ์ว กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสาวพิรุณ ขจรไพร กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสาวนันธิยา ธรรมชา นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสีดา วงษ์ศรีชะ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสุณีย์ นามบุญลือ กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางสุนิสา พิมพ์ปะตัง กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางหนูจันทร์ อัมมาเทา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางหนูจันทร์ อัมมาเทา, นางม้วย ยางเครือ, กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นางอนุชตรา ราชภักดี กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายเจนเจตน์ เจนนาวิน, นายอำเภอยางสีสุราช, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑
 สัมภาษณ์ นายจารึก เศรษฐกิจ ตำแหน่งกำนันตำบลแวงดง, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายดำรง บุปผาทาโน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแวงดง, วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายทองสุข ศรีวัชรกุล กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายทองสุข ศรีวัชร, กลุ่มบ้านนาญชานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายนิคม ภาษีชา นักวิชาการเกษตร, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายบุญตา บุตรโคตร กลุ่มจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายบุญตา สาริโก นายกองค์การบริหารส่วนตำบลขามเรียง, วันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายบุญถม พลบุญ, กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายบุญฤทธิ์ ทำมิด กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายบุตรดี ยางเครือ, กลุ่มบ้านนาญชานา, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
 สัมภาษณ์ นายประทีน นามฤทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านโดน ตำบลแวงดง, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประภาส ทวีทรัพย์ เจ้าพนักงานการเกษตรชำนาญงาน รักษาการแทนเกษตร
อำเภออย่างสีสุราช, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประสพ ปิดตังนาโพธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านยางสีสุราช ตำบลยางสีสุราช, วันที่ ๒๐
พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวิจิต โคตรไกรสร กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมสี ยางเครือ กลุ่มเครื่องจักสาน, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสมาน ปิดตังนาโพธิ์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสำรวย โคตรไกรสร กลุ่มโรงปุ๋ย, วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุกิจ จันทะนุญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาญ, วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุศักดิ์ เพ็ชรสุข ผู้ช่วยเจ้าหน้าที่การเกษตร, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสุรศักดิ์ มาลา, ปลัดอำเภอฝ่ายบริหารงานปกครอง, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ นายอนุสิทธิ์ วิเศษสมบัติ รองปลัด อบต.แวงดง รักษาการแทนหัวหน้าส่วนส่งเสริม
การเกษตร, วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สัมภาษณ์ พระครูสุตธรรมโสภิต เจ้าคณะอำเภออย่างสีสุราช, วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูสุตธรรมโสภิต เจ้าคณะอำเภออย่างสีสุราช, วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูอมรปัญญาคุณ รองเจ้าคณะอำเภออย่างสีสุราช, วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Secondary Sources

(I) Books:

E.F.Schumacher. **Small is beautiful**. London: Vintage. 1993.

PhraDhammapitaka (P.A. Payutto). **A Constitution for Living**. Bangkok : Religious
Affairs Press, 2544.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม”

.....

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ด้วยกัน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

จึงขอความร่วมมือทุกท่านในการให้ข้อมูลทุกข้อที่สัมภาษณ์แต่ละประเด็นตามความเป็นจริงคำตอบของท่านจะไม่ส่งผลกระทบต่อท่านและผู้ที่เกี่ยวข้องใด ๆ เพราะผู้วิจัยจะนำผลการสัมภาษณ์ไปเป็นเกณฑ์เพื่อประกอบงานวิทยานิพนธ์เท่านั้น ขออนุโมทนาขอบคุณที่กรุณาให้ความร่วมมือมา ณ ที่นี้ด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....

๒. ที่อยู่ปัจจุบัน.....บ้านเลขที่..... หมู่ที่.....

ตำบล.....อำเภอ..... จังหวัด.....

๓. วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา..... น.

๔. การศึกษา

๕. อาชีพ.....

ตอนที่ ๒ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

๑. สภาพปัญหาทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร

๑.๑ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มบ้านนาบุญชาวนา (เกษตรครบวงจร)

.....

สาเหตุของปัญหา

.....

๑.๒ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

สาเหตุของปัญหา

๑.๓ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มโรงปุ๋ย

สาเหตุของปัญหา

๑.๔ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มเครื่องจักรสาน

สาเหตุของปัญหา

๑.๕ สภาพปัญหาของกลุ่มเกษตรกร กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม

สาเหตุของปัญหา

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ

๓.๑ ด้านการผลิตเชิงพุทธ

๑. ท่านใช้หลักพุทธธรรมข้อใดในการนำมาแก้ปัญหาเศรษฐกิจเชิงพุทธ

.....

.....

.....

๒. หลักการพึ่งตนเองตามแนวพุทธทำได้โดยวิธีใดบ้าง ?

.....

.....

.....

๓. สัมมาอาชีวะการเลี้ยงชีพชอบท่านมีความรู้และเข้าใจความหมายว่าอย่างไร ?

.....

.....

.....

๓.๒ ด้านการตลาดเชิงพุทธ

๑. หลักสังคหวัตถุ ๔ ท่านเห็นว่อย่างไรในการนำไปใช้การตลาดเชิงพุทธ ?

.....

.....

.....

๒. หลักการค้าที่ดีในความเห็นควรเน้นอย่างไร ?

.....

.....

.....

๓. ความไม่ละโมภส่งผลดีต่อเศรษฐกิจอย่างไร ?

.....

.....

.....

๓.๓ ด้านการบริโภคเชิงพุทธ

๑. หลักที่เกี่ยวกับสังคหวัตถุ ๔ มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจเชิงพุทธอย่างไร ?

.....

.....

.....

๒. การรู้จักประมาณในการดำเนินชีวิตควรเป็นอย่างไร ?

.....

.....

.....

๓. มักน้อยสันโดษเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมในการนำมาใช้กับการจัดเศรษฐกิจแบบทุนนิยมท่านเห็นเช่นไร ?

.....

.....

.....

๓.๓ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธ เป็นอย่างไร

๓.๑ กลุ่มบ้านนาญชานา

.....

.....

.....

๓.๒ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ

.....

.....

.....

๓.๓ กลุ่มโรงปุ๋ย

.....

.....

.....

๓.๔ กลุ่มเครื่องจักสาน

.....

.....

.....

๓.๕ กลุ่มเลี้ยงหม่อน – ไหม

.....

.....

.....

ขออนุโมทนาขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้

พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญา ปญญาปทีโป)

นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๖๐

ภาคผนวก ข.
หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/๖๖

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ดร.สมปอง ขาสึงห์แก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปปริวรรต/ปณญาปทีโป/คระโก รหัสนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บท.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินธ์ เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุวิมลภิรมญาณ, ผศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออโนทนามา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

- ๑๗๐๑/๕๕
- ๑๗๐๑/๕๕
- ๑๗๐๑/๕๕

๑๗๐๑/๕๕
(ดร.สมปอง ขาสึงห์แก้ว)
๑ ส.ค. ๒๕๖๐

บันทึกข้อความ

สำนักงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๖

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.จรัส สีกา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวีรธรรม/ปณญาปทีโป/คาระโก รหัสบัณฑิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บท.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีร์มภิธาน (ผศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๖

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร ผศ.ดร.ประยูร แสงใส

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวีรธรรม/ปณญาปทีโป/คาระโก รหัสนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บท.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุริย์คัมภีร์ญาณ ผศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.สุวัน ทองปั้น

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

ได้ตรวจเครื่องมือเรียบร้อยแล้ว

๑ ส.ค. ๖๐

ผศ.ดร.ประยูร แสงใส

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิร่วมกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)
เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกร
ในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม”

ของ พระครูประทีปวิริยธรรม/ปณฺญาปทีโป รหัสประจำตัวนิติ ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕

ในวัน จันทร์ ที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๓๐ น. เป็นต้นไป

ณ ห้องประชุม ๔๐๑ ชั้น ๔ อาคาร ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อ.จ. อาสภมหาเถร)

ลำดับที่	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	ตำแหน่ง	ลงชื่อ
๑	พระครูสุวิมลภักตฺถิโย,ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ	
๒	พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.	กรรมการ	
๓	พระมหามิตร ฐิตปัญโญ,ผศ.ดร.	อาจารย์ประจำ มจร.	
๔	ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา	อาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น	
๕	ดร.วิเชียร แสนมี	อาจารย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น	
๖	ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช	อาจารย์พิเศษ	
๗	ผศ.ดร.ประยูร แสงใส	อาจารย์ประจำ มจร.	
๘	ผศ.ดร.สุวิน ท่องบัน	อาจารย์ประจำ มจร.	
๙	พระสำรอง สอนญโต	เจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา	
๑๐	รศ.ดร.วิจิตร ทรัพย์ศิริ	อาจารย์ประจำ	
๑๑			
๑๒			
๑๓			
๑๔			
๑๕			
๑๖			
๑๗			
๑๘			
๑๙			
๒๐			
๒๑			
๒๒			
๒๓			
๒๔			
๒๕			
๒๖			
๒๗			

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๖

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหามิตร วิฑูรย์ปัญญ,ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิริยธรรม/ปณญาปทีโป/คระโก รหัสนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บท.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุธีศุภมภ์ญาณ,ผศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น (บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น) โทร ๐๘๘-๗๖๐-๐๓๓๐

ที่ ศธ ๖๑๓๒.๑/ว๖๖๖

วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความร่วมมือเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย

เรียน/เจริญพร พระมหาตวสยาม วชิรปัญญา,ผศ.ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม/ปณญาปทีโป/คาระโก รหัสนิสิต ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บท.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณภินิหาร เรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) พระครูสุศีลัมภิญาณ,ผศ.ดร. ๒) ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น

เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของนิสิตมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัยของนิสิตท่านนี้ด้วย

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา ณ โอกาสนี้

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายนิคม ภาชีชา นักวิชาการเกษตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บช.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภิรักษ์, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้หนังสือได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายคมสิทธิ์ ลำหะลือ ปลัด อบต.ขามเรียง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสุศักดิ์ เพ็ชรสุข ผู้ช่วยเจ้าหน้าที่การเกษตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายจารึก เศรษฐกิจ ตำแหน่งกำนันตำบลแวงตง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว.๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายด้วง สีหานาม ผู้ใหญ่บ้านบ้านกู่ ตำบลบ้านกู่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายประทีน นามฤทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านโตน ตำบลเวียงตง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปปริธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายประสพ ปิตติงนาโพธิ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านยางสีสุราช ตำบลยางสีสุราช

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน พระครูสุตธรรมโสภิต เจ้าคณะอำเภอขามเฒ่า

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาธิโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพราหมเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน พระครูอมรปัญญาคุณ รองเจ้าคณะอำเภอยางสีสุราช

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายประภาส ทวีทรัพย์ เจ้าพนักงานการเกษตรชำนาญงาน รักษาการแทน เกษตรอำเภอยางสีสุราช

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางจาวลี อินตะวงศ์ พัฒนาการอำเภอขามเฒ่าสุราษฎร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่าสุราษฎร์ จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุธีศัมมภิระญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอขามเฒ่าสุราษฎร์ จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาวนันทิยา ธรรมษา นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาธิโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสุรชัย จันทะรัง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลยางสีสุราช

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาธิโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายสุกิจ จันทะนุญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาภู

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายดำรง บุปผาหาโน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเวียงตง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายชิดพงศ์ ระวิหังโส นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกู่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ต.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นายบุญตา สารโก นายกองค้การบริหารส่วนตำบลขามเรียง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บพ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๔๘

ศูนย์บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ค.โคกสี
อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตแจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร นางสาวโชติรัตน์ บุญพระธรรมรองปลัด อบต.นาภู รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าส่วนส่งเสริมการเกษตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประทีปวิธรรม (ปัญญาปทีโป) รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๕๐๕๐๓๕ แบบ บจ.๒.๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ เรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมคุณูปการดังนี้ คือ

๑) พระครูสุศีลัมภีรญาณ, ผศ.,ดร.	ประธานกรรมการ
๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.,ดร.	กรรมการ

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้แจกแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้วยหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรในเขตอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ครังนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ค.

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

ภาพการดำเนินการวิจัย

ภาพการดำเนินการวิจัย

ภาพการดำเนินการวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล	: พระครูประทีปวีรธรรม (ปัญญา ปญญาปทีโป)
วัน เดือน ปีเกิด	: วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๗
ภูมิลำเนาที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๘๔ หมู่ ๔ บ้านหนองบัวน้อย ตำบลขามเรียง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
อุปสมบท	: วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๒
สังกัด	: วัดหนองบัวแปะ ตำบลขามเรียง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
ตำแหน่ง	: เจ้าอาวาสวัดหนองบัวแปะ ตำบลขามเรียง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดหนองบัวแปะ ตำบลขามเรียง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม